

Tartalom

LXI. ÉVFOLYAM, 3. SZÁM

2007. MÁRCIUS

JUHÁSZ FERENC: Világító térszigetek, meteorzápor	3
KASS JÁNOS: Tiszatáj	17
TANDORI DEZSŐ: A ronthatatlan rontható	18
BÁGER GUSZTÁV: „Budapesti ősz”; Mikrokozmosz; Éjjeli üzenet	22
TŐZSÉR ÁRPÁD: Szilveszter; Hó-kék	24
SÁNDOR IVÁN: Pauló a görög tengerparton (2.)	26
MARSALL LÁSZLÓ: Bartók II (A Fibonacci-sor egy szeg- mentumának megfordítása [21-13-8-5-3-2-1])	32
KOVÁCS ANDRÁS FERENC: Gyermekeknek	34
KISS LÁSZLÓ: Az udvar	38
UTASSY JÓZSEF: Haiku; Az öregség előszava; Nyugdíjasok háza; Vacsora az udvaron; A magány nagyasszonya	46
ALFÖLDY JENŐ: A „csillaggal kiszemelt” költő (Utassy Jó- zsef Válogatott versei)	51
TÉREY JÁNOS: Egy kései audiencia; Életed első partija; Évad; J. & H.	57
JÓKAI ANNA: Jubileum (Az arra méltó Tiszatáj ünne- pése)	61
PÉTER LÁSZLÓ: „Az alapító atyák”	63
VEKERDI LÁSZLÓ: „A Tisza- -parton mit keresek?” (Köszöntő levél-féle)	70
SIMAI MIHÁLY: Áramlások	75
FERDINANDY GYÖRGY: Intercity	77

ORCSIK ROLAND: Mozgósítható állomány; Lázár önfeltámasztása; Nyolcasok sűrűjében	80
KOLLÁR ÁRPÁD: Lapalji jegyzet egy Maurits-képhez; Anyegin a tetőtérben; Muníció; Tetőtéri elégia	83
NAGY KOPPÁNY ZSOLT: Savanyúság	86
TURCZI ISTVÁN: Álma árulja el az áldozat kilétét (Jékely Zoltán előérzete)	90
SZEPESI ATTILA: Beregszászi vásár; Üzenet Avalonba	91
BERTÓK LÁSZLÓ: Beleakad ebbe is, abba is	94
FRIED ISTVÁN: Az Acta Comparationis Litterarum Universarum nyomában (Kolozsvár–Szeged–Meltzl–Zolnai)	95
LENGYEL ANDRÁS: Tóth Béla: Tiszajárás	108
GÖRÖMBEI ANDRÁS: Létvégi hajrában (Sütő András könyve)	111
MONOSTORI IMRE: Jeleneink és múltjaink (Ács Margit újabb esszéi)	117
FÜZI LÁSZLÓ: A felnövesztett élet tükröződése („Európai látóköri magyar” – Emlékezések Németh Lászlóra)	123
HOLLÓSI ZSOLT: „Az irodalom megmaradt értékőrzőnek...” (Beszélgetés Füzi László irodalomtörténésszel)	128
BALOGH TAMÁS: A szerkesztőség postájából	138
<i>Szerkesztői asztal</i>	a belső borítón

ILLUSZTRÁCIÓ

LIPTÁK GYÖRGY rajza a címlapon
KASS JÁNOS rajza a 16. oldalon
PATAKI FERENC rajza a 74. oldalon
SCHÉNER MIHÁLY alkotásai a 21., 45., 58., 62., 69., 76., 122. és a 140. oldalon
DEÁK FERENC alkotásai a 25., 31., 60., 85., 107., 116. és a 127. oldalon

JUHÁSZ FERENC

Világító térszigetek, meteorzápor

1.

*A halál
ledarál.*

2.

*Csak ez meg az.
Tél meg tavasz
és nyár meg ősz.
Halál a csósz.
Puskája durran,
Kürtje rezet rikkant:
ácsorgó rikkancs.
Mert élsz a földbe nősz,
mint fordított kalász,
ha futsz, ha fekszel, ha állsz
a csillag-nász hólyagban.
Hull aki jó,
mint az őszi kopasz dió.
Aki ravasz
a bűnre szavaz.*

3.

*Tudod-e mi a hűség?
Bonyolúlt egyszerűség.*

4.

*Miért ne lennék bonyolúlt?
Hát olyan egyszerű a múlt,
az ember,
a történelem,*

*a rejtély-világegyetem,
a látomás, a szerelem,
a természet-tegnap s jelen?*

5.

*A bogár parázsló szeme
fénykút, üvegkalászból kéve.
De hát ez nem az ő érdeme.
Ez csak a látás vulkán-reménye:
tűzmorzsa láva-púp a kinti veszélyre,
kocsonyavödör rózsaláng a benti éjre.*

6.

*Lobog a jegenye,
állva ring, tengerzölden.
Eső hull. Fekete
halottak a földben*

*Zöld rongyszív-toronylándzsa,
zöld kúphegyű henger,
zöld szirtlengés gőg-toll-hosszú mázsa,
függőleges tenger.*

*Zöld sóhaj a magányra,
düh-reszketés a kékben.
Ne bízd az elmúlásra
magad emberiségem.*

*Vigyázz a vad reményre
ha hó hull, ha eső ver,
akár a szívverésre.
Fájj: azért vagy ember!*

7.

*A legszebb a mikor
a kisgyerek először lábra áll.
Inog, leng, mint az új fűszál,
a levegőbe kapaszkodik,
Isten felé ágaskodik,*

kék szeme pupilláiban
idő-virágpor a fénypor,
aztán kis seggére rózsaként letottyán,
mint zöld rózsabogár a tulipán-titokban.
Aztán imbolyogva újra föláll.
Szája selyemívén csillog a nyál.
Ki most a vesztes? A halál.

8.

Este van, este van.
Anna lányom messze van.
Sétál a havas Mátrában,
akár a fény a kristályban.
Szívem összeesve van.

9.

„Ej, mi a kő”
írta Petőfi.
Odakint hó, idebent hő.
Szívében pika-várás,
halálból bika-párázás.
Az álmat szíven kell döfni,
nem fölébredés-lázzal.
De lóhátról pikával!

10.

Jön, megy a madár,
a bokorban hulldogál,
mint a barna falevél,
mit dobál a sárga szél.

11.

Ami jövődönk volt nemrég
az most már szétrombolt emlék.
Fölrobbantott Éden
a Mindenség tenyerében.

12.

*A teremtés vagyok, az élet.
A megbocsájtás és ítélet.*

13.

*A körte lóg a fán
zölden és keményen:
zöld könnycsepp a kék szemében.
Körötte lepke-puhán
a púderpikkely-érem,
a mennyezüst szemérem.
És leng a súlycsöpp kövéren,
dagad a fekete ágon
vadrózsa-piros száron
a kék ködvászon-feszélyben,
mint az üresség tenyerében,
itt-ott vér-ragyás, májfoltos, barna,
darázs-szájtól kimarva,
vérpetty-karimás bőre,
mint egy kráterszáj temetője,
mint az asszonycomb szőre
bokoralján a klitorisz tőre,
darázs-szúrás a könny-testen,
mint csillag-szita a nyár-esten:
a Kozmosz-hal szülés-petéje,
mint az Isten ikra-ürítése,
piros szív a pörsenés-kráter,
a bőrben a fullánk-métely,
az elő-halál, a rothadás-parázs,
az odabent jéggel-érő kezdet-rothadás,
a halottak élő könnye várakozás.
Már érni készül, hullani,
de nem tudja bevallani,
mert szája nincs, mert torka nincs,
gégéje sincs, hangszála sincs,
emléke sincs, tudata sincs,
halállal-telt a béna kincs,
a néma könnycsepp-súlyvarázs,
a növényi megtorpanás,*

éhség-oszlató hús-kalács.
Éjében kásás halmai:
halmaz-lét döglést hallani,
növés-súlyát nem ismeri,
feszülés-csöppjét még zöldeli,
s ami nekem a sárga csend:
az atomdörgést odabent,
amit neki a hús jelent,
a húsban tigris-ásítást,
bőrfelszínén a láng-vitát,
az atomzüllést vak húsában,
a világcsöndet zárt táskában,
a húsban madársikítást,
ólmköd elefánt-torpanást,
ős-sárkánymadár szárnyait,
ős-óceán fölött kinyílt
roppant tejút bőr-szárnyakat,
gyémánttoll-gyíkmadarakat,
a húsban delfincsipogást,
száztonnás kő-kan kortyolást,
milliárd ősmadár-tojást,
vereség-szülte kifogást:
a Dinoszaurusz könnyeit
amikor guggolva ürít.
Függ az önmaga-rothadó
zöld könnyecsepp, festett hintaló,
függ, mint a világegyetem,
lebeg, mint dugó csönd-vízen,
hisz mégis ő az értelem,
függ mint a Lét a Semmiben
a végtelen világ-való.
Bár négy szénatom egy nano.
És én nézem őt, lelkes könnyű szó,
pupilláim zengve üti a nyár
csillagforró arany-kalapáccsal,
szemen-ver fénykalász-suhogással,
akár vakot üt pillaszőr-ráccsal.
Angyalként neki hódolok:
mint aki űrben tántorog.

14.

*Hol vagy légyszemkút-szivárvány:
fénytörés szalaghíd a pontszempala
kúrt-kocsonyában, a látókéve
kalász-paraszában?*

*Hol vagy iszonyú márvány,
a Mindenség fény-szárnysóhaja,
hol vagy megmaradás szívemig érve,
mint a gyász a tavasz darázsában?*

*Föltámadásod, győzelmed hiába várom
gyönyörű álom.*

15.

*Testemben sav-kard féme van:
torkomig ég gyomorsavam,
a gyomromtól a gégemig
izzó gyémántsög forr, fénylik,
mint üveg-lopótök csövében,
hólyagában s a kéményben
ecet, s kén füstje gomolyog,
áramlik, zuhan, imbolyog,
süllyed, föl nő, mint a higany
a lázmérő csövecske-ágában.
Mint gyertyalángba szúrt ujjhegy
fáj a bőrléc-gyűszű láng-begy.
És jövőnek hiszem magam,
hisz csak az él akinek gondja van,
szívének tölgyfa-lombja van.
Hazug az, aki gondtalan.
Bennem láng-kút gyomorsavam.
Boldog az aki boldogtalan.*

16.

*A költészet őskövület!
Körötte vásár-csődület!
Ujjal döfik, szemmel bökik,
taknyos szájból nyállal köpik,*

szem-örvényekben éj-örület,
gúny-láng, szorgalmas vas-gyűlölet.
Vajon ez mi lehet,
ez a titok-kő,
lepke-gyász szálkás kő-esernyő,
kőszita-pálmalevél,
kőráccsa hűlt tátott szenvedély,
kőfésű-uszonnyal,
kőszöprű-farokkal,
kőgyűrűs kőpogácsa-szemmel,
valaha lebegés-szerelemmel
úszóhólyag fönnmaradás-tojással
elrothadt őshal.
Megkövesedett őstenger-hajnal.

Pedig Istennek volt fia
ez a fosszilia!

17.

Ez az úr-nagy éj-madár
alva táncol, alva jár.
Nyitott szemmel hogyha száll
szeme fénylisztet kaszál.
Önmagában úgy kering,
mint egy fölfújt aranying,
önmagával önmagát
köti, mint hínáryaláb,
benne a képzelt csönd reszket:
vákuum-hártyák, égitestek.
Mint hernyók a faágon,
galaxisok csönd-nyálon,
önmagukból szőtt árnyon,
önmagukból szült nyáron:
hullám-araszolva másznak
a sárga hurkacsó-vásznak,
bársony-övek, selyem-hordók,
összenőtt láncaként görgők,
vastagbél-takonykoporsók,
bőrbakelit gyerekcsörgők,

szemölcs-taréj nő a hátból,
 szőrkéve gyöngy-pattanásból,
 a hát-hurka gyöngysorából,
 csillag-korong tapasz-vánkos
 a talp-kaktusz, haj-szilánkos,
 bőrkoszorúk a lábszárak,
 mikroszűz elefántlábak,
 mindegyik törpe mágnes-talp
 bársonynárcisz zsír-koronglap,
 a szemeken nagy kék tavak,
 a fejeken májfolt-kalap,
 barna festék arcvas-sisak,
 s kiáll azokból piros szaru,
 tarkó-koponya periszkóp,
 vörös árbóc, kékpupú pók.
 Ó, ti izzó galaxisok,
 űr-ágon mászó tűz-vakok!
 Csönd-ágon mászó nyál-testek,
 fény-térsziget lét-keresztek
 hova mentek, mit kerestek,
 ha lettetek, hova lesztek.
 Minden lét halál-szabály
 benned éj-ős úrmadár,
 hogyha győzelem, ha kár:
 sötét fényporláz-aszály.

18.

Nem félek.
 Hisz élek!
 Csak a halott fél. Csak a halottak félnek.

19.

Koncertók, áriák, hegedűversenyek, fugák, gyász-zenék, oratóriumok,
 [rekviemek, rézfúvós sikoly-viharok
 ereimben, hajsálereim felhőkarcoló hálósipke-gomolyában, szőrhorgolás
 [millimikron-ágak
 bozótjaimba, a vénás csapok, fordított beszívott billentyűk, ajtó-pikkelyek
 [mondják sípolva: mi vagyok.

*Fölhangosított vizsgálógép csúszkál lábfejemen, lábszáramon, karjaim
[világúrré válnak,
s színes televíziós képernyőn nézem a szín-cikkanás-habzás vihart. Tombolnak,
[villámlanak bennem a Kozmosz-zenekarok.*

20.

*Legyek jó, legyek szép!
Ne te mondd meg hogy miért.
Azt se mondd meg hogy kiért.
Majd megtudja hogy miképp:
ki az életből kiért.*

21.

*Ha behunyod szemedet,
hogy meg ne láss engemet:
ránövesztem szívemet,
mint egy púpot hátadra,
ránövesztem szemgolyóm
s az kristálykúp vak folyón,
s jársz világsúlyt hordozva,
szemgolyó-úrt hurcolva,
Kozmoszal bezsúfolva,
tántorogva, csaholva,
elevenen meghalva,
hát-látással halottan,
mint a tűz a halottban.
A Kozmosz-súly gömbhalom
tenger-görbe hátadon,
jársz jajgatva, sikoltva,
tajték-szájjal ugatva,
mint kutya-éj, akinek
hátán rács-púp ketrecek,
vasból, drótból süvegek,
bennük patkány, sas, egér,
varangy, kobra, denevér.
Most már hiába is jössz,
most már hiába köszönsz:*

szív-gyászomba belenősz,
mint a nyár-sírba az ősz.
Síromba, ami arany,
s csak súlya van és fénye van.

22.

Most már lehet
enni annak aki ehett,
most már szabad
inni annak aki ihat.
Ez nem végrendelet.
Ez csak vágy-üzenet.
Vágyból-szült jövő-akarat.
Vágy-nemzette szeretet.
Jövendölés-adósság.
Talán nem is valóság!

23.

Szélkakasok mondjátok meg már most:
ki volt Ady Endre, mi volt Arany János:
lángelme-népies, vagy zseni-urbánus?

24.

Termésem ne vedd el
leköpött neveddel.
Hitemet ne vedd el
megkínzott testeddel,
megszakadt szíveddel,
kiomló véreddel,
vérmocskos ügyeddel.
Kín-húsodból csorgó vér,
mint a lila fagyökér,
gyökérháló-öltözet,
lényedből szőtt ütközet
vagy te áldott szeretet,
vérgyökér-kesztyű kezéd,
vérgyökér-csizma lábad,
vérgyökér-Földgömb vak fejed.
És nincs rá magyarázat.

*Így jár, aki Istenért lázad.
Sorsom tűzözön-házad.*

*Ne pusztulás-árnyat,
adj Mindenség-szárnyat.
Tebenned hadd repüljek.
Csóktól ne meneküljek,
mint szél kék szőlőfürtöt
fújja szép aranykürtöt,
amelynek hangja, mint fénytér
a Kozmosz-éj végéig ér.*

25.

*Öregszik, mint a csillagok.
Szája sarkából nyál csorog.
Melléig ér a nyálszakáll,
mint tehénnek, ki a vályúnál
bőgve, szomjasan, selymesen áll,
dupla rózsá-gomba szírom-tál
száját a vályú-vízbe nyomja.
S annak vízbőre összetörik,
szilánk-tükröt fölszíva iszik.
Az elmúlástól retteg szomszárja.*

26.

*Úgy hull a hím nőre,
mint sírkő a sírkőre,
mint vihar a temetőre,
az egymásra dőlt, kicsordult,
fűrészre kicsorbult
Krisztusos sírkő-erdőre,
a bodzával, ecetfával,
nyírfával, akác-ragállyal
összevert bozontláz-földre.*

*És mennyi látomás van
a nőstény-kinyílásban,
a tajték-lecsorgásban,
a bika-ráhullásban:*

mikor feje kő-lombja,
 mint űrült nő szétdúlt kontya
 kazlát a kanra ontja:
 űrületből tülekvő
 sziklaszőr kaktuszerdő
 s ráhull az az asszony-mellre,
 mint jégcsap-tűz bozont-kelyhe.

27.

Ó, micsoda tülekvés
 volt ez a lovas-sereglés,
 mint szarvascsorda-üzekvés,
 magas lovon, széles lóháton,
 mint üvöltözés a lelátón,
 lovas pörgettyű-pörgés,
 pika-iszonyat sűrgés:
 mint fogak szarufésűn:
 mint hullámozó lepény-sүн.

Micsoda csata-tülekvés,
 mint szarvascsorda-vándorút:
 százezer-fejű agancs-bozót,
 millió-szemű szögesdrót
 hordája áradó folyam-kút,
 pata-dübörgés cselekvés:
 lángsövényű lovak hátán
 pika-tenger a vas sátán,
 ömlik szinte önmagából,
 mint pete-tejút a bogár potrohából,
 s fut a vékony Petőfi Sándor!
 A vas-bálvány bosszú döfve ráforr.

28.

Mint szívbe döfött kés
 ez az élet-merengés.

A rámtorlódó bálvány
 mint holdéji árnyék-látvány.

29.

*Itt állok sűrűjében
árny-átok csipkéjében,
mint részeg ökreendezésben,
mint gyász a reszketésben,
mint csönd a rettegésben,
fekete vitorlája,
úrbe-szótt titok-szárnya
sárkánygyík-testtömeggel,
büdös éj-hús tetemmel
temet be, harap haraggal,
galaxis-fogsorokkal.*

*És hó van, állok az égi sóban
és penész-hullák a hóban,
s szájukban kék virágszál:
vörösből nő a kék szár.
Kezükben, mint a nádszál
fénybojtos irgalom-tél
s mint katicabogár mászkál
a gyémántpettyes éjfélen.*

30.

*Majd benyel a kígyószáj-tág
pikkelyes föld engem is.
Befogad egy másik ország.
Rothadásom nem hamis.*

*S dereng fölöttem és lobog
a növény-reménység zölden.
Fönt az izzás. Lent atomok
szent züllés-tüze a földben!*

KASS JÁNOS

Tiszatáj

A Tiszatáj évfordulóját köszöntjük, a magyar irodalomtörténet megismételhetetlen teljesítményét, a folyóirat kivételesen hosszú létét, s a hat évtizedet, amit befutott. Példaképe, a Nyugat sem élt ilyen sokáig.

A Tiszatáj neve is már szimbolikus, minőséget meghatározó jelentésű. Akár a némán áramló folyó, követi az évszakok megújuló parancsát, teszi a dolgát.

Óvjuk-védjük Tiszatájunkat, a nagy osztogatásokból kifelejtett irodalmunkat, művészetünket, a selejttel és a mindent elöntő igénytelenséggel szembeszálló folyóiratunkat.

Ez az évforduló felöleli a XX. század második felét, és erről más évfordulók is az eszünkbe jutnak: most, 2007-ben százhusz éves Kassák Lajos, száz éves Buday György, és e nagy mesterek neve is szorosan összefonódik a magyar irodalommal, még a Tiszatájjal is.

Határ Győző, Lázár Ervin és Nagy Gáspár a közelmúltban távoztak közülünk, de műveikben élnek tovább.

Ne felejtsük el, kovász nélkül nincs kenyér. A Tiszatáj példányszáma is megcsappant, mégis, magyar folyóiratok nélkül nincs magyar irodalom. Szeged és az Alföld nem létezhet a Tiszatáj nélkül. Gondoljunk arra, hány tehetség kapott teret a folyóirat oldalain, és hány generáció számára volt iránytű a Tiszatáj.

A magas mérce, az elődök teljesítménye, színvonala nagy örökség. A folyamat nem szakadhat meg, mert akkor mi végre vagyunk itt e földön? Járjuk a plázákat? Növeljük az eladási, fogyasztási statisztikákat?

Szomorú, hogy idejétmúltak tűnik a Kölcsey és Vörösmarty által megfogalmazott eszmények hirdetése! Sok jel mutat arra, hogy már a Himnusz és a Szózatot sem tudják sokan nemhogy énekelni, de még néhány sorát sem ismerik.

A Tiszatáj kötelessége az irodalom, a műveltség, a költészet követeként eljutni az olvasókhöz, de sajnos, hírverés nélkül ez nehezen megvalósítható. Bizonyíték erre a közelmúltban a Dalí kiállítás. A festőt kevesen ismerték Szegeden, mégis, a reklámnak köszönhetően sokan nézték meg.

A Tiszatáj magas mércével, művészi színvonallal, kivívta az évtizedek során a társadalom elismerését, és ehhez a munkához kívánunk sok erőt a jövőben is!

TANDORI DEZSŐ

A ronthatatlan rontható

„világ visszája... lét türelme”

kb. J. A.

*Mintha tényleg az elmondhatatlant próbálnám mondani,
az elronthatatlant próbálnám rontani,
Bárminek már a visszája, ha visszás,
a negatív és pozitív számok bizonyos törvénye értelmében
az a bizonyos bármi is visszás.
De ahogy nem „nem mondani akarok”,
nem akarnék semmit hallani sem.*

*Valahogy itt végződött az úgynevezett Hamlet-kötet.
Nem tudom, mely hatalmasoknak volt-e kedvére és bizalmára
Inkább a Hamlet-töredék, lásd Brecht, a régi korok
legnagyobb királydrámái is ártatlanságok a jelen nagyoknak,
igen, a görög drámákat nem nézem úgy szakmányban
most a német színházcsatornán, ahogy Ványa bácsit, Platonovot
Csehovtól, ha jól mondom – görög drámákat is alig olvastam,
sok mindent így alig, más mindenféle regényeket bőven –,
Gorkijtől a Nyaralókat, és – már legalább ahogy rendezve
van, ahogy a színek és a színészek stb. – elemi hatást tesz
rám, akár egy Hantaï Simon vagy Veszelszky Béla vagy Seurat.
Nem tudni, hol a jelenet eleje, hol a vége, bár nem futnak
egymásba a dolgok. Az egész: Egyetlen. Mint kötetcímem lett
volna. De – vicc – nem hagyták.*

*Ne henyéljünk azonban. Ronsard, én megha...pardon, Roxán.
A céltalanság koponyám köré hull még, Jékely–Cyrano,
de ha elgondolom, hogy romlásával ez a test, e lélek
váltja meg a visszás élettől akkor-aztán-mimet,
Egyetlenemet? Ah, csókoltam magamnak szorgos kezét,
egyetlenemet nem mondhatván, mert kettő van, hát mi lett,*

tönkreúztam az egyik vállam-karom,
s mert akaratlan-akaratlag munkáim végzését nem hagyhattam,
másik, már kikezdett beteg kezem, ó, kikezdett kéz,
a romlás kikezdett a kezemmel – nem megy, hogy a Fasz
Romlás, haha, susztermatt lenne –, túlstrapáltam,
ideg- vagy inhiüvelygyulladás lett belőle, mely már
nem keseít, megszoktam, bár nem mondhatom, egyetlen
vagyunk mind, gens una suskus, ahogy a rossz vicc,
a sakkozók nyomán, nem, csak semmim nem viszem orvoshoz,
míg nem muszáj, míg le nem hull, mint fogsor,
csakugyan el nem törik, szakadni szakadhat (izomszakadás,
megvolt, gondolom). De akkor-aztán-mim, ha nem Egyetlen,
hanem már az se... kettővel osztandó a Witt-i-nem-mondod és
a Witt-i-utáni-a-öbbitel-mán-hagyjál, ha jól kérhetlek.

Mégis, bár jó egyedül, ösztönleg hiányoznak (nyaralók? nem,
de megtérnek fixre őszre, feleségem, kutyánk), és teljesen
félnyomorék drága verébkénkkel bejött a szívszorongás,
most már ő is holtra hiányozna, de már nincs, ami 30 éve,
Szpéróval: már kinagyítva élek le minden napot, nem könnyű.

Nem könnyű mondani – rilkés átvezetés –, hogy itt majd
elintézem lazán lapokon heverő, valamire talán jó
jegyzeteim, ne maradjon ez sem; rettentő
balgaság lenne azt gondolni, kész, ez megvan,
ah, évek jönnek, évtizedek esetleg,
és ha 68 életévemben nekem ez így kinagyítódott,
csak azt mondhatom, ajaj, azt, hogy mi lesz itt még, mi.

(Mondhatnám-e: kezem miatt nem tudok írni, másomért szólni?)

De azért gyertek, laza papírlapok,
meg kell szolgálni az áldást, mikor majd Jékely-válogatás
jön, Jékely-utószó, és egykor úgy fogunk aludni lent
a porban, vagy elszállni a porral, madárpórral
a Tabánban, emlékestül, így Jékely, mint egy keleti város.
Addig keservesebb feladatok
várnak.

*Ne várjanak, körúti átkötés. átkötöttük a Körutat,
át, a Gellérthegy alá, a mélyfúrások
révén ez derült ki, a mély talaj csuszamlós, ez,
és a Gellérthegy alá stb. Akad-e még dőre nevelőtanártárs,
akinek ezt, mind Edmund barátunknak az Illatos úton
ezt be tudtuk adni, ment egy kis plusz pénzt keresni,
kereste, hol lehetne (ily altiszt), lestük, nevettük őt.*

*De a poros akácos vagy jegenyés utak ugyanúgy múltak s velük
szereplők, lestek a kerítéstől, valakit mi lestünk
ugyanonnet, na, sebj, így egymásnak is megfeleltünk.
Elmúltak a londonok, párizsok, a metálok, Dublinban már
gyárnegyedekben sétáltam csak 88-as angliai kezdetem után
98-ban vagy 99-ben, esett az eső, a sapkám nem volt
kedvem feltenni. Öcsi, ezt abbahagyni, mondta bennem valami,
a harmadik Wittgenstein-megoldás szelleme, az, amikor
valamiről létezni nem lehet. Most így nem létezem,
bár létezem, persze, közben.*

*Jó lenne, mondtuk egykor, csak úgy közben létezni,
mint az esőcseppek zuhogásában szárazon járni,
ezek a korszakok elmúltak.*

*Mi nem? Ugyanolyan intenzitással, rút kimondani (ld. rontás)
még Szpéró utódlása sem tér vissza. Magánügy, lélek ügye,
világ visszája csak. Világ valója viszont, hogy az ipar
folytatódik, nincs, mit a kis cipész írt ki, „14-es számból
a Cipész a 26-os számba átall ment”. A Tiszán, ladikon, nincs.*

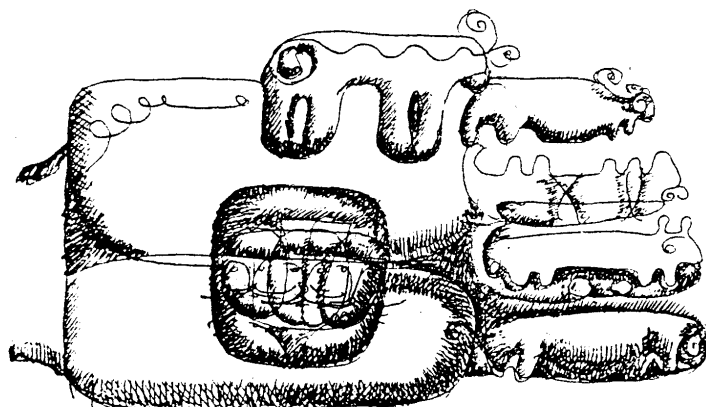
*S hogy kellettél volna a tavaszoknak, ismét a duinói.
Mellesleg annyi társadalmi életet se bírtam volna!
S neki az életeleme volt – miből élt spec. így se tudom.*

*Lassan – virrad. A nappal rendszerének része
leszek újra, jön, hogy friss víz madárkánknak,
vitaminnal, alma, sajt, homok, felújítani a magokat;
zöldek. Tulajdonképp oly egyszer. Csak nem tulajdon, és nem
értem, hogy végül miképp, végképp nem értem.
A laza jegyzetlapok maradnak folytatásnak
a másik lapba. (Forrás. Ennyit hagy privátolok.)*

Lapátolok, privátolok. Mi volt közös,
mikor manapság – manapság csak? nem! – oly kevésbé divat
megbeszélni egy-egy műalkotást. A regényt vagy kiadják,
vagy sem, más dolgot csak kölesön akarnának
kérni, a szálat, mely engem köt, téged, barátom,
szétszálazza itt az élet, a ronthatatlant mondva vagy némán
rontja, zsenge korában, alig hogy lenne. S bolyog
a világ visszája, a lét sasszézva türelmes
Ahogy az amatőrök mondanák, sasszézó sasszem, asszem.

Mást 2006 augusztusának és szeptemberének
fordulójáról nem tudok mondani. Kár, mondják majd nyilván,
ahogy engem is annyira érdekelne, e honban
1887–1888 fordulóján például mi történt
– személycserék, pénzváltás, épületek, vasút –,
és az az egész, bár megvan, már hol van.

Kezem eleget betegítettem újra, hagyom.

BÁGER GUSZTÁV

„Budapesti ősz”

megszerezni
kegyetlenül
isten kegyéből
megtartani

kény-szertorna
riadó
kardlap attakol
tanítványokat

törvénytelen felforgatók
találnak végül
játékhoz asztalt
azon ropnak táncot

van tévedés
van isten

Mikrokozmosz

Éjjel sajog. Malomkerék.
Híd hidat: kő morzsol követ.
Milyen durván irtózatoss:
szerves barlangban fém-szövet.

Lassan-lassan megőrülök:
hídjaim járhatatlanok,

érzéseim falon kúsznak
– és lenne még vagy hatvan ok.

Eső szaga van a télnek.
Emlékeim nyárba fagytak.
Olvad színe az időnek.
Térkép készül új szavaknak.

Éjjeli üzenet

egy szunyog
megvadult
foglyaként
a vér felgyorsul
bennem

már nem
mozdulok
ütemre
öklömet
keresztbe rakd

reggel hívj
és hallgasd
rögzítőn
szál-hangom
énekel

TŐZSÉR ÁRPÁD

Szilveszter

*Ketten... Még az óév sebében,
átömlőben más térbe, testbe.
Szétkásásodik sosemvolt Énem,
s abban Én, ami csontig sebezte.*

*A telefonban, mintha túlvilágról,
jön a hang: Boldog új esztendőt!
Valahonnan valaki átszól,
s beiktatódunk: a sorsunk eldőlt.*

*Boldogok leszünk menthetetlen,
ebben az évben és mindörökre,
összekötve orosz rulettben,
csetten az új év óbúrnre töltve.*

Hó-kék

*Ezerhatszázhusz március harmincadikán
Bacon csúnya nejére s a szép Essex grófra gondol,
árulásaira az induktív „elvetés” szellemében:
házasságunk napján tudatunk hét évet vénül,
hány éves is vagyok akkor tulajdonképpen?*

*Londonból Highgate-ba tart. Négyszárú körző:
lábalja lova a hóba szerkesztett utat,
metszi egy patak esését. A tudós úgy látja,
a forrásból kivillámló jéggalabárd is
az általános tengere felé mutat.*

*Ha itt halok meg, gondolja, a fagy legaláb hibernál,
felismerhetnek nyakfodrom premisszájáról.
(Jaj, már jön is a hóvakság: a nap az ég ágára fagyott dió!,
vagy jéggel kitömött tyúk egy Bruegel-képen?!)
Betakar a hó, befog a Nagy Indukció.*

*A festő is kiveti a lázadó színt a képből,
aztán talánként újra fölrakja,
másik vászonra, másik jelentéskörbe
(mondjuk a hó-kéket chiaroscuróba törve). –
Indul a kancellár idegen viszonylatba.*

SÁNDOR IVÁN

*Pauló a görög tengerparton (2.)**

Isméné megvárt.

Nem volt efelől kétségem.

Ami közöttünk már eddig is történt, ha nem is életre szóló kapcsolat, ám nagy kaland. Ilyenkor négy esztendő nem hosszú idő a várakozásra. Az évekkkel előbbi búcsúnál éreztem, olyannyira összekapcsolódott a tekintetünk, hogy megtartja az idő hídja.

Mindent eltakaró esőben láttam.

„Szurdok szélén áll (írtam).

Hatalmas, szélről csiszolt sziklatömbök. Kisebbek is, egymásra rétegezetten. A szurdok, meredek partok között kígyózva, mitikus tömegsír. De a holttestek nem itt vannak. Sem Oidipusz apatesté, sem Iokaszté anyatesté, sem Antigoné nővérteté, sem Eteoklész és Polüneikész fivérteté.”

Követni kívántam, amint (írtam), „elindul, hogy beleveessen az elbeszélhetőségbe”. Tekintete a sorsa esőfüggönye mögül négy éven át kísért.

Átlátható volt, hogy a közönye nem nekem szól. Nekem a várakozásra való felhívása szólt. Az irántam tanúsított érdeklődése: mit kezdek a sorsára, (a másokéra is) irányuló közönyével?

Míntha szemrehányás is érezhető lett volna, amiért én elvontam róla a tekintetemet, másnak a *Követés*-ével foglalkoztam, nem a tervezett Iszméné-regényt írtam meg.

Ott volt, írtam négy éve, amikor anyja véget vetett életének, apja kiszúrta a szemét, amikor fivérei egymás kezétől estek el, látta nővére halálát, nagybátyja bűnhődését, s a véres gomolygásban már nem kívánt nézni, nem kívánt látni.

„Ilyen az európai kultúra első nagy közöny-ábrázolása” – írtam.

Akkoriban már azt is eldöntöttem, hogy visszafelé kell indulnom, a születése előtti eseményekhez. Ha Iszménét érzem a Labdakiádák története főalakjának, ez kapcsolatban van azzal, amit a mítoszoknak a Periklész-korban is, annak alkonyán is feldolgozott, az európai kultúrát két és félezer éven át meghatározó alapokból (önszembenezés, katharxis, erkölcs, közösség), ezredfordulónkon működésképtelennek tartok. Miközben Iszméné mindezekre rápillantó tekintetében ott látom ama *közönyt*.

Megkezdődhet az akadályfutás. A regényíró terepe, szemben a sportpályák akadályversenyzőivel, – az *ismeretlen*. Tervezel, megformálsz, közben a regény nemcsak önmagát formálja (át), – íróját is.

Isménében teljesül be a Labdakiádák sorstörténete. Figyelemre méltó, hogy a mítosz, sem a mítoszt a maguk-koruk képére formáló antik tragédiák, ezt nem vették figyelembe. A nagy drámai triász változatai különbözőek, azonban különbözőségeikben is, a Periklész-

* Az *Argoliszi öböl* című regény munkanaplójából.

kor eszményvilágát tartósítva a mindent meghatározó alapértékeket szublimálták a mítoszról. Olyan elementáris erejű „átesztétizálással”, hogy két és félezer éven át maradan-dóan rá tudták azokat vésni a napnyugati kultúra viasztábláira.

A szokratészi-platoni barlangmetafora szerint az odabent ülők a barlang falán árnyékokként a megismerhető „részt” látják, s úgy gondolják az maga a valóság. Ám ez, mondják a filozófusok, csak a megismerésre váró „rész” visszfénye. Iszméné tudatában „benne van” ama megismerésre váró, azonban elfojtódik, *nem* része érzésvilágának-sorsának, a tradícióba sem épül be. Abban az értelemben van jelen amit Schelling „platonizál”: ... a világ nem megismerhető részének egy létet tulajdonítunk, nem azért, hogy abban az értelemben létezőnek nyilvánítsuk, mint amilyenben a megismerő van, de mégsem teljességgel nem létező, (tehát)... a nem létezőről, ám mégis valami módon létezőről beszél...”

Bazsányi Sándor előzékeny párhuzamot von a regényíró módszere(i)m és Leon Battista Alberti az itáliai reneszansz kulcsfigurájának azon elmélete között, miszerint, „Mindenekelőtt oda, ahová festenem kell, rajzolk egy tetszés szerinti nagyságú, derékszögű négyszöget, amelyet úgy tekintek, mint egy nyitott ablakot, amelyen keresztül szemlélem, amit oda fogok festeni.” Így folytatja: „Míg tehát az Alberti féle festmény olyan „ablak”, amelyen keresztül megkomponált belső világra „történetre” látunk”, addig – írja, S. I.-nél a „tekintetek” ablakai kínálnak rápillantást a történetre.

Ez eszembe juttatja, hogy az *Átváltozások kertje* regénykompozíciójában a „hosszanti”- s a „kereszt”-fejezetek alakításában segítségemre volt a Szent Péter bazilika alaprajzáról szerzett élményem. Az is eszembe jut, hogy a *Drága Lív* Beszélőjét, két másik alak kíséretében a Milánói Dómba is elvezette a véletlen. Bizonyára a kompozíció rétegezett-ségének színjátékosságának a Dóm építészeti szerkezetét is idéző kényszere okán.

Az Iszméné-regény felvillanásakor három nagy rész jelent meg képzeletben: az Oidipusz születéséig tartó, az Oidipusz haláláig vezető, majd az egész család pusztulása, az egyetlen életben maradóval, Iszménével. Mindháromban megragadó lehetőségek: harc, pusztítás–önpusztítás, vérfertőzés, vakszerelem, áldozat, hatalmi küzdelmek...

Meg lehet csinálni egyes szám harmadik személyben megszólaló elbeszélővel, nem tördelve a jól ismert problémával: honnan tudja, mindazt, amit elmond a „mindentudó” Beszélő? Át lehet ezen a dilemmán lépni, folytatva-továbbcsiszolva a modernitásnak a poszt *után* is hasznosítható poétikáját, amiként például Spíró György tette sikerrel a *Fogságban*.

Nem volt kedvem hozzá. Évekre lett volna szükségem, hogy mégjobban beássam magam a korszakba, a hatalmas irodalomba, az áttekinthetetlen antik mítosz-világba. Nincs ehhez életidőm, gondoltam, nincs egy ilyen változathoz nyelvem, pontosabban: nincs reményem egy olyan nyelv megteremtésére, amelyben az episztemológiai horizontot egy sztoriban esztétikailag működtethetem.

A másik megoldás az egyes szám első személyű Beszélő, akinek rekonstruáló-belevetítő *énje*, hajlamom szerint hitelesen működtethető. De ez két újabb problémával jár. Az első: ha a Laiosz-részből választok elbeszélőt, az *már* nemigen élheti meg a következő két korszakot. Ha viszont az Iszméné-időteréből választok, az *még* nem lehet ott az események kezdetén.

Megoldható persze az ilyen dilemma, – minden problémához található „megoldó” regénytechnika –, például emlékek felidézésével, álmokkal, sejtetésekkel, csak hogy García Marquez után nevetséges ezzel kísérletezni; különben is, itt a másik probléma: az Iszméné-történet éppen az értetlenség–megérthetetlenség, a befogadandó befogadásképtelenségének *epikai jele*; hogy rendelkezhetne bármely közönybe süllyedt Beszélő olyan rálátással, amelyben *mégis* emlékez–megőriz, reflektál önmaga amnéziájára?

Mindezeket a mai regényírás általános poétikai kérdéskörében – a legkülönbözőbb különutakban is jelentkező problémákat figyelembevéve – rögzítem.

Mészöly Miklós többször utalt a maga műhelyproblémaként is arra, mit jelent a regényíró számára az, amikor nem talál megfelelő formát az „anyagának”.

Mi volna, ha éppen ez volna a forma: a küzdelem az Iszméné-vízió formába öntéséért? Ez egyúttal eltüntetheti az egyes szám harmadik személyű, a „honnan tudja a történetmondó?” hiteltelen nézőpontját, ám lehetőséget ad egy olyan egyes szám első személyben „beszélő” történetmondó jelenlétére, amely hitelesítheti az események episztemiológiai megközelítését.

De akkor ez nem „egyszerűen” egy Iszméné regény... Hanem egy ezredfordulós művésregény. Avagy: mindkettő? Az előbbi, az utóbbiban?

Máris mozdulni kezdtek az újabb szereplők. Mai alakok voltak. Egyikük az Iszméné-történetben, – miközben a mítoszt, a maga kora lényegiségeinek feltárásaként „használja” – az „ellenmítoszt” keresi, ugyanis számára ez sorsprobléma, művészetének lét–nemlét kérdése.

Ki lehetne egy ilyen alak?

Író, aki Iszméné regényt próbál írni? Unalmas.

Színházi ember? A *Drága Lív*ben már kidolgoztam a magam színivilágát.

Zeneszerző? Nem értek hozzá. Leverkühn után különben is istenkísértés. Amiként különben Bulgakov Mestere után egy írófigura.

Talán filmrendező. Akit az ezredforduló emberének a Camus *utáni* közönye foglalkoztat. Mersault egy utolsó ordítással még tudott azonosulni a világ univerzális közönyével. Ebben az értelemben rendelkezett a reflexió–önreflexió morzsáival, annak maradékával, azzal, ami a humanista kultúrában az embert emberré tette. Paulót, a filmrendezőt ennek a maradéknak a *hiánya* foglalkoztatja. Erről akar filmet csinálni. Ez a film: a sorsa.

Amiként annak is ez a sorsa, aki Paulót – valójában Pál a neve, a „Paulót” kollégái aggatják rá –, kitalálta, hogy regényt „csináljon” belőle.

Csinálni – a regényíró számára ez idézőjeles fogalom. A filmrendező számára: *más*. Jancsó Miklóstól lehetett az ilyesmit megtanulni. Ő vezette be a filmcsinálás terminuszt. Arra utalt így, hogy mi minden járulékos dolog kell a művészetben „túl” a filmhez: pénz, szerencse, politikai szituáció, stáb, technika, időjárás, színészválasztás. Ha egy filmrendezőt találunk (ki), máris benne vagyunk a kellő összefüggések hálójában is: szűkebb közösség, társadalom, történelmi környezet, kulturácsi hatás.

A Pauló név semmiképpen nem utal Pasolinire, habár volnának rokonvonások. Nemes Nagy Ágnes is írt a Pasolini Oidipusz-filmjéről szóló esszékritikájában arról, hogy minden korszak azt csinál a mítoszból, amit akar. De ő sem tért ki arra, hogy a nagy drámai triász

a saját korszakára irányítottan dolgozta fel a számára is korábbi mítoszt. Érdekes, hogy a hetvenes években sokallta a filmben a kegyetlenséget, a vért, a divatnak való engedelménynek tekintette. Holott Pasolini arra adott példát, hogy nemcsak a mítosz üzen a korszakoknak, de minden korszak a maga létvilága szerint formálja a mítoszt. Az ezredfordulón újranezve a filmet a vértócsák, a kegyetlenségek, a huszadik század gázhalálához-atomhalálához képest nem tekinthetők túlzásoknak. Miközben azt, ami az elmúlt században történt, – amiként Iszméné számára a Labdakiádák sorsát –, az emlékezetfelejtés, az elfojtás, az amnézia, s a mindezek hatására kialakult traumák kísérik.

Gyáni Gábor, akit történészként folyamatosan foglalkoztatnak hasonló kérdések, Freudra hivatkozva ír arról, hogy „a kellemetlen, vagyis traumatikus élményekre való emlékezés, az elfojtás hatására ismétlési kényszer formáját ölti magára”, s közben régi tapasztalásokat ismét meg, anélkül, hogy emlékezne annak előképére. Felteszi a kérdést: miként transzponálható az egyéni élethez tartozó lelki jelenségeket leíró fogalomkészlet a kollektív emlékezet szintjére?

A huszadik század nemzedékei folyamatosan szembetalálták magukat az egyéni és kollektív emlékezet gyötrő eseteinek elfojtásából kialakult traumatizáltsággal.

Szophoklész „az egészet látja. Amit csak bizonyos távlatból lehet látni... Sohasem uralkodnak el a részletek. De azért minden részlet fontos és tökéletes. Az utolsó szolgaszereplő is kész jellem és sorstanulmány. Az utolsó mondat is kiszámított műremek...”, írja Babits.

De miért olyan „sorstanulmány-hiányos” Iszméné, Szophoklészénél is?

Igaz, az *Oidipuszban* még gyermek, nemigen van sorsa-funkciója, amiként testvéreinek sincs. Ám a *Kolonosban* sem több jellem-nélküli kísérő árnyéknál. Az *Antigonében* életre kelhetne nővére oldalán, ám gyorsan a semmibe vész.

Ezen Pauló is töpreng.

Igaza van Babitsnak, Szophoklész jellemei pontosak, kikezddhetetlenek. Ezért, ahol a maga értékrendjében, minden „kiszámított műremek”, nincs helye annak, akinek nincs értékrendje. Az, aki mindent végignézi és semmit sem lát, méltatlan Szophoklész pillantására. Nála nyomoznak, (önmaguk és mások után), magukra veszik a város sorsát, a közösségért érzett felelősségtől, vagy éppen a törvényektől vezettetnek, az erkölcs nevében szembeszállnak az uralommal, önmaguk felett tartanak ítéletet, utoléri őket a sorsuk.

Ebben a világban Iszméné helye: *üres hely*.

George Steiner írja, hogy Kirkegaard Antigonéja „játszik a »teremtett« személy metaforikus értelemben vett képességével, hogy létében függetlenül magától teremtőjétől, hogy »rajta kívül« és »vele szemben« álljon.” Kirkegaard ezzel kapcsolatban Tolsztojra hivatkozik, aki azt írta kiadójának, hogy Anna Karenina kiszabadult a hatalma alól.

Ez minden műalkotás egyik evidens talánya.

Szophoklészénél Iszméné az, aki ebben az értelemben olyannyira kiszabadult teremtője hatalma alól, hogy alakja, – a rengeteg antikot követő feldolgozásban is – évezredekre eltűnik. Az antik és az antik utáni kultúra nem sokat tud kezdeni egy olyan „létezővel”, aki mindent néz és semmit sem lát.

A huszadik század második harmadában jelenik meg mérvadó erővel Iannisz Ritszosznál (1972). Ezek azok az évtizedek, amikor a művészet, a bölcsélet már szembenéz azzal,

hogy az évezredek értékrend véglegesen archivumba szorult, a humanista kultúra-korszak *utániságában* vagyunk.

A nem ismert–nem megismerhető, ám „valahol” mégis létező szokratészi–platonai probléma végigkíséri a szellem történetét. Mintha ama híres barlang-metaforában szereplő „egyik részhez”, „másik részként” tartozna hozzá, aminek csak azt árnyéka látható. Erről idéztem Schellinget: miközben nem létező, mégis valami módon látható. Ezt gondolja tovább Heidegger, mikor a nyitottságot említi, amely *a létező igaz léte felé nyílik meg*.

A folyamatosan nem létezőben, ám valami módon mégis létezőben, vagyis az igaz lét felé nyíló keresésben jelenik meg a huszadik század közepére–végére az addig „nem látható” ám mégis valami módon jelenlévő Iszméné-fenomén.

Pauló úgy érzi, megérett rá az Idő, hogy benne találja meg filmje főalakját.

Pauló a hatvanas évek elején született. Már megküzdött első filmjeiért, díjat is nyert velük nemzetközi fesztiválokon, miközben eszmélése óta az Iszméné forgatókönyvén dolgozik. Megtanulta, hogy mindig úgy térünk vissza Oidipuszhoz, vagy Antigonéhoz, ahogy önmagunkhoz térünk vissza. Tudja, hogyha korához akar visszatérni, úgy, mint önmagához, akkor Iszménéhez kell visszatérnie.

Milyen lehetett a húgocska tekintete, töpreng, amikor meglátta anyja testét a kötélén, apja önkezével kiszúrt szemét, amikor elbúcsúzott a halálba induló nővérétől, amikor megpillantotta holt fivéreit.

Hölderlinből is merít azok után, hogy információt szerzett egy Gerald F. Else nevű ismeretlen szerző értelmezéséről, amely szerint Iszméné azért tűnik el, mert ő a Labdakiádák sorában az egyetlen épelméjű szereplő. Ezek után főképpen azért érdekli Paulót Hölderlin tekintete, mert tudja, hogy amikor Szophoklész fordította, már zavart volt az elméje.

Ám hajtja még valami, amiről megteremtőjének sincs fogalma, amikor útjára indítja. Legfeljebb *érzi*, hogy Pauló számára kellene még valami... személyes indíték.

Nem ismeri anyját, apját. Annak a nemzedéknek a tagja, amelyiknek a szülei gyermekként már átérték a második világháborút, az ötvenes éveket, ötvenhatot. Négy esztendőskorában látta őket utoljára a hatvanas évek közepén. Azóta nagynénje neveli. Már elkészítette első vizsgafilmjeit, amikor komódfiók mélyén talál egy fényképet: fiatal lány; nem tud a tekintetétől szabadulni. Miközben próbálja elképzelni, hogy két és félezer év klasszikusai milyennek láthatták Iszméné tekintetét, a fényképen látható tekintettől való megszabadulhatatlanság beépül érzésvilágába.

A nagynénjétől nem kap felvilágosítást.

Majd jut ismerethez, de addig hosszú idő telik el. Nem bánja. A talány, gondolja, ösztönző a munkában.

A hatvanas években születtek művésznemzedékei már nemcsak a Camus-utániságban, a Beckett-utániságban is dolgoznak. Akinek műve „a modern művészet *egyik* végjátéka”, írta Balassa Péter, és idézte: „Eltűnni végleg. De addig tovább rágicsálni. Mindenki tovább rágicsál. Hogy eltűnhessen.”

Paulónak már a Pasolini-film, – a maga kérlelhetetlenségével, vértócsáival is, – archív lelet. Számára a görögök teljesítménye iránti szüntelen rajongás, a belső kényszer, ami

a régi alkotásokhoz vonz, felvilágosult nosztalgia. Szembe találja magát az évezredek alapértékek működésképtelenségének olyan, magasszintű átesztétizálásával, mint például Ransmayer *Utolsó világ* című regénye. Nem hagyja nyugodni a gondolat, hogy ama alapértékek, már két és félezer évvel korábban is mindössze *áhitottak* voltak. Hasonlóan George Steiner elgondolásához: „A katharszisz fogalmának megoldatlansága ragyogóan megmutatkozik abban, ahogy az *Oidipusz Kolonoszban* végén elcsillapul a rettegés.”

MARSALL LÁSZLÓ

Bartók II

A FIBONACCI-SOR EGY SZEGMENTUMÁNAK MEGFORDÍTÁSA
(21-13-8-5-3-2-1)

Szaporodnak a fehér vérsejtjeim,
alpesi havazás a keringésben,
nyugtában bennem a vörös Napkorong,
csontvelőmből Doktorok csipegetnek,
mérik-méretegetik az Arány-számát,
mintha belém költözne Ő, Fibonacci.
Mintha a „Concertóm” mércén dübörögne,
vörösvérsejtes infúziót adagolnak,
komponálásban mielőtt elérném
az „arany metszés” irracionális pontját,
hogy mégis szünetjellel kell befejeznem,
a mágikus 89-es számot így kapom el.
A magam kudarca, Dittám, vagy a törvény
szabta rám, s a hérakleitoszi Diké
poroszlói a Mérték áthágása miatt el-
ragadnak, visznek a Nagy Ítéző széke elébe.
Távolodva a Szív-közei Hazától,
együtt omolni a kárhozatos szolgák
ifjai-véneivel és dallamaikkal,
rádöbbenjek az ősi abszurdításra:
létezik „pentatonikus anyatej.”

13.

Kottafejekben s eleven zenében,
ha benne rejlik létem rezgésszáma,
akár egy acél-szerkezetű híd-ív,
s rajta bal-jobb bal-jobb katonák
egyszerre lépve egyazon ütemben

*masíroznak, a hídnak ön-rezgését
acél-roppanásig fölfokozva,
s bekövetkeznék a Katasztrófa,
Ha benne jelenlétem rezgésszáma,
s nem zuhanna, de fölfelé lebegne,
mint kottaképből eleven zene,
és temettetnék izzó Napgödörbe:
a Semmiben Senki – álomtalan álom.*

8.

*Tengeri só kesernyés szaga.
Mégmérgezett angyal
Vergődik a számban
– álombeli emlék –
hullámok hátán
ugrálva elrohant.
Egymás haját tépi a parton
két egy-testvér kisgyerek.*

5.

*Mintha elhangolt hárfa rezege,
tetőtől-talpig mágnese vihar
rázkódtatja a testemet belül.
Segíts most rajtam Angyalom, ha vagy,
Végre csitítsd el tollazatod zúgását.*

3.

*Egy pohárnyi víz gyűrűzik a kézben.
Föld morajlik a testem egén.
Tarajlik bennem Idő-óceán.*

2.

*Burkoljatok be szerzettem zenémbe.
Gemma leszek, vagy elcsituló szél.*

1.

Vasvillával hányok szelet szél-kazalba?

KOVÁCS ANDRÁS FERENC

Gyermekeknek

Hódolat Bartók Bélának

Téli falucska

*Kis falu, nagy falu,
kanyarog az útja –
Hóval a tél szele
Befedi, befújja...*

*Kis kapu, nagy kapu
Könyököl az útra –
Kavarog a fagyos ég,
Havazik a kútra...*

*Kis kutya, nagy kutya
Ki-kifut az útra –
Didereg az ökör is,
Ha kimegy a kútra.*

Karácsonyi énekek

I.

*Messze van, messze van
Nagykálló, Kiskálló!
Van bennük rakott csűr,
Van tág, jó istálló.
Arra tart három bölcs,
Vén csillagvizsgáló.*

*Messze van, messze van
Nagyajta, Kisajta!
Van bennük sovány csűr,*

*Van roskadt, kis pajta.
Oda tart három bölcs –
Nem tudni, mifajta...*

*Messze van Betlehem,
Nagyajta, Kiskálló!
Van bennük bedőlt csűr,
Sok pajta, istálló!
Arra tart három bölcs,
Kis Jézust instáló!*

II.

*Ó, nagy, havas kékség,
Dicsőség, fényesség,
Megjött a három király!
Boldog istállóban
Leborulnak szótlán
Gáspár, Menyhárt, Boldizsár!
Csillagos palástjuk
Csupa szakadás, lyuk,
Csillagpor, sár, holdsugár!*

III.

*Porka havak hulladoznak, regő reme róma,
Csonka gyertyák gyulladoznak, regő reme róma.
Duda dunnyog, kutya nyávog, regő reme róma,
Repedt égről hull a vályog, regő reme róma.*

*Nem vagyunk mi hitvány népek, regő reme róma,
Csak az élet cibált, tépett, regő reme róma.
Nincs aranyunk, drága mirhánk, regő reme róma,
Fonák, rongyos már az irhánk, regő reme róma.*

*Hát betértünk a gazdához, regő reme róma,
Kössön minket szamarához, regő reme róma.
Áldassék meg a marhája, regő reme róma,
Kis családja, nagy karámja, regő reme róma.*

*Ha van néki egy rőt ökre, regő reme róma,
Tele lesz a seprős vödre, regő reme róma.
Ha van szíve s szalonnája, regő reme róma,
Ragyogóbb lesz a dunnája, haj regő-rejtem!*

Reggeli zápor

*Felhőt rázó
Erdő éled:
Zivatart zokogón
Ébred az élet.*

*Felhős fákról
Feslő fények:
Sugarak fonalán
Lépdél az ének.*

Gyermekek és madarak

1.

*Hallod-e, te Ferikó?
Szól a fekete rigó!
Hallod-e, te Terike?
Dalol a kenderike!*

*Te Terike, te Ferikó,
mit mond a fekete rigó?
Te Ferikó, te Terike,
hova csal a kenderike?*

2.

*Rétre ki, rétre ki, játszani jót!
Kémleli Ilka, Renáta, Mihók:
zeng-e pacsirta, poszáta, pirók?*

*Játszani, végre ki, rétre ki, fel!
Pisti fülelgeti, Évi figyel:
zeng-e a zöldike, réti pityer?*

3.

*Trillalalázgat a nappali víg levegő:
tengelicékkal a pinty meg a billegető!
Zenghet a lombos, a fényt zizegő, kerek ég:
kék cinegékkel a dalt sisegő füzikék!*

4.

*Szuszka, fakusz, geze, sárga csicsörke
csórt csücsörítve csicsergi ki körbe,
hogy csupa dallam a föld ma körösleg,
s zeng az ökörszem, a csíz, a vörösbegy:
nincs dalolásba hiány, sem a fütytybe fölösleg!*

5.

*Gyere, Teri, gyere, Feri:
ma dalol a csalogány!
Teri fut, a kicsi Feri
kidöcög a falován...*

*Gyere, Teri, gyere, Feri:
ma este is felemeli
a dalát a fülemüle,
s lombok közt a csalogány
dala sose halovány!*

*Gyere, Teri, gyere, Feri:
fülemüle felemeli
az ég felé a dalát!
Aki legény, odalát,
ahol ül a fülemüle,
s ha dalol a csalogány –
egy kislány se halovány!*

KISS LÁSZLÓ

Az udvar

„Csak éppen az utcák nem visszhangozzák már
azoknak a lépteit, akikről én mesélgetek”

(Krúdy Gyula)

Eszem ágában sem volt *ide* visszajönni. A temetésen határoztam el, világosan emlékszem, épp a ravatalozó súlyos fadeszkáin toporogva döntöttem úgy, hogy többé feléje se nézek a portának, ott, a fojtogató fülledtségben, abban a rosszízű, tehetetlen csendben, amit csak a frissen vikszolt lábbelik nyikorgása és a részvét duruzsolása tört meg pillanatokra, vettem a fejembe, a koporsótól tisztos távolságra állva, hogy bennem mamával kapcsolatban, minden ellenkezésem dacára, valami végérvényesen lezárult.

Egyik lábamról a másikra álltam, vánszorogtak a percek, s ahogy egy ízben a halottasház szűk kémlelőjére tévedt a tekintetem, a pókhálós üvegen túl egy ég felé kígyózó nyárfa karcsú alakja tűnt fel, melynek ágai a szél ütemes csapásaira meg-megrázkódtak. A háttérben időközönként fellegtömbök vonultak el, erősen lila színük kiemelte őket az égbolt szürkébe simult egyhangúságából, ami ezen a nyirkos áprilison, az előző heti napsütéses idő ellenére váratlanul, de annál kényelmesebben elterpeszkedett a város fölött. Csupán egy tétova pillanatra néztem föl, de attól kezdve alig tudtam levenni a szemem a fáról: valójában nem voltam már *ott*, szüntelenül kifelé tekintgettem, miközben kissé megélénkült körülöttünk az élet. Ímmel-ámmal nyújtottam a kezem az érkezőknek.

Világosan emlékszem, hogy a bent ácsorgás nyűgös és kellemetlen és szűk egy órájában visszavonhatatlanul elhatárolódtam a szerepléstől, mialatt nem hagyott nyugodni a felismerés, hogy kevesebb érdeklődőre számítottam. Nem tudtam volna megfogalmazni, miért. Talán a nyirkos idő vagy inkább az utolsó hónapok tapasztalata okán, nevezetesen, hogy a lassú hervadásra ítélt öregek iránt mutatózó, évről évre, majd hónapról hónapra, végül, a dolgok rendjének megfelelően, hétről hétre kínosan megcsappanó érdeklődés a gyászszertartásra, mama gyászszertartására is rányomja a bélyegét. Ezt, őszintén szólva, nem is bántam volna különösebben, jobb túllenni az egészen, lefutni a kötelező tiszteletköröket, a jóarcú plébános rutinból elhadarja az ígét, rövid séta a ravataltól a gödörig, szórní a rögöket, aztán jöhet a következő etap, az utoljára érkezők részvétnyilvánítása, végül a levezető uzsonna a *házban*, a tálcákról lendületesen fogy, ahogy a családi

összejöveleteken mindig, a szendvics, szisszen a kólásüveg, néha valaki szipog, olykor felsír, miközben az előszobában másra terelődik a szó: váltunk-e idén horgászjegyet, nem ment a ponty a Fekete-Körösön a nyáron, tervezünk-e pálinkát, a szanazugi karcos erősen kelendőnek bizonyult az ősszel, mikor nézetjük meg a körfűrészt, már izzításkor vészjóslóan herregett a múltkor. Erre számítottam, gyorsaságra és határozottságra, jobb túllenni az egészen, ehhez képest úgyszólván mindenki felvonult a búcsúra, a végtisztesség régóta várható híre szinte minden környékbelit kiszólított az újra fűtött szobákból. Már megérkezésünkkel érezhető volt valami ideges várakozás és feszültség a levegőben. Teljesen üres volt a temető felé futó főutca, s ahogy a közeli kishídra fölértünk, valaki a sarki házban, láttam, furcsállottam is, gyors mozdulattal behajtott a spalettákat. Kihalt volt maga a sírkert is, sehol egy hantot gondozó néne, sehol az alkalmazottak nyögvenyelős nevetése, a csősz kutyája is a helyére húzódott, a földbe vert kampótól az ól sötétjébe kígyózott a lánc, s bár a temetkezés *feketeautója* már a feszület alatt állt, és a nyitva hagyott hátsó ajtó látni engedte az egymásra hányt koszorúkat, a sofőr és két társa se volt sehol, hogy egy szűk órával később, a semmiből előteremve, annál nagyobb vehemenciával lásson hozzá az autó kipakolásához a koporsóállvány köré felsorakozó látogatók előtt, miközben, mintha valakinek a gyomra korgott volna, finoman megdörrent az ég. Elkelt a könnyű viharkabát, de nem tűnt úgy, hogy esőtől kellene tartani.

Egyre sűrűbben jöttek a látogatók, becsületesen szorongatták a kezem, de nem emlékszem tisztán mindegyikükre, többnyire a kisablakot kémleltem. A gömbölyű Maja néni biztosan ott volt, tekintélyes szemüvegével, de most a fruttis nyári viselet helyett fekete köntöst borított magára. Joci bácsi is végigzongorázta a szűkebb familiát, meghatottan téblábolt, mint aki órákkal ezelőtt értesült a *távozásról*, és még mindig nem tért magához. Attila apja szinte lábujjhegyen járt, mintha nagybeteget látogatna, a nyugalmazott kövér rendőr, aki tata temetésén az életére esküdött, hogy utánajár a dolognak, de azóta se nézett az Árnyas utca felé, visszafogottan mormolt valamit a fölhajtott gallérba. A gázos Feri és az asztalos egyszerre toppant be, Máté bácsin, apa gyerekkori barátján valósággal lobot vetett a tekintélyes ügyvédkabát, ahogy a ravatal előtt forgolódott, és arcára kiült az a félelemmel elegy fájdalom, ami az apa orvosolhatatlan hiányáról árulkodik, és amiről órákat tudott volna mesélni, ahogy azt sokszor meg is tette a Körös parti blattok alkalmával, miután alaposan megesappant a boroskészlet a nyaraló kiskamrájában. Nem emlékszem tisztán mindegyikükre, a szomszédok azonban *megmaradtak*, a nagyerős Jóska bácsi és a bicegő Magdi néni, a szertartás hírére hazatérő Kató néni, akit fia vezetett, vagy a hektikus Marcsó és az ezüstös üstökű Szilágyi bácsi is, kivétel nélkül megjelentek, mintha valami nagy ünnepség venné kezdetét, születésnap vagy lakodalom, mintha újra itt volna az alkalom, hogy összegyűljenek a közelebbi németvárosi famíliák, és újra autókkal lenne telepakolva az Árnyas utca, újra keresni kéne a parkolóhelyet a vízelvezető árkok

mentén és a szűk kapubejárókban, újra zsvivaj szűrődne ki a fényes ablakok mögül, és újra a hátsó kertbe, a tyúkólhoz kellene járni a fölgýült nehézség miatt, ahol, mielőtt dologhoz látna, lábát terpeszbe veti és megoldja a nadrággombot az ember, hogy a kiskerítés árnyékából egy pillanatra fölnézzen a sötét égboltra, ahol komótosan úsznak a halvány felhőfoslányok, s mire szemét újra a földre szegezi, az épen maradt hófoltokon szédítően, sárgán kavarnak a csillagok a szorítás enyhülésének ritmusára, keskeny sávot szabva a kerítés tövébe rakott téglák elé. Mintha valami nagy-nagy mulatság kezdődne, mindannyian eljöttek, de lepergett rólam az udvariasságuk, meg se próbáltam tudatosítani magamban a döbbenetesen érezhető meghitt tiszteletet. A nyárfát lestem, ahogy a következő, menetrendszerű széllokés nyomán megborzong, majd kienged, de percekben belül újra reszketni kezd, és idegesen rázza a leveleit, és ettől a rázkódástól és remegéstől és reszketéstől egyszerre bennem is hideg lett, ami addig fojtogató és áporodott volt, hirtelen nyers és dermesztő lett, a nyakig behúzott viharkabát ellenére többször kirázott, mígnem minden tagomat szisztematikusan, apró neki-lendülésekkel csontig átjárta a hideg. Próbáltam elterelni a figyelmem, de hiába memorizáltam, hiába ismételtam el magamban többször, képtelen voltam megjegyezni a koporsóra rótt feliratot. Annyi bizonyos, hogy aranyozott betűk voltak, név és életkor, ami teljesen rendben is volt, hogy úgy mondjam: a legkevesebb, de hogy mi volt a plusz, a körítés, amit minden ilyen megemlékezés kapcsán odakaparnak, hogyan szólt pontosan az idézőjelek közé szorított két sornyi szöveg, az a keserű latin szentencia, azt nem tudtam az agyamba vésni, mivel a páráról óvott szemüvegemet a kabát felső zsebébe csúsztattam, ráadásul legalább háromméternyi hely volt köztem és mama között.

Bár nem voltunk afféle cifra madzaggal elkerítve, ahogy az néhol szokásban van, nem nyitottuk föl, még csak meg sem közelítettük a koporsót. Különben sem tudott volna semmi újat nyújtani, biztos voltam benne, hogy ugyanaz a viasz-sárga rigóarc, ugyanaz az összeszáradt, vézna test mutatná magát, ami egy héttel azelőtt is, délután. És abban a pillanatban, amint világossá vált előttem, hogy semmi újra nem számíthatok, hogy ez az összeaszott test többé az égvilágon nem szolgál semmi újdonsággal, a maszatos konyhában álló fölkapart lábasokat, a műhely vetemedett ajtaját és a rendezetlen fásszínt egyaránt beleértve, visszafojthatatlan csüggedést és elkeseredést éreztem, s jutottam ott, a háromméternyi úr túloldalán arra az elhatározásra, hogy soha, de soha az életben nem teszem be a lábam *ide*, az udvarra. Ott és akkor megfogadtam, hogy amíg élek, soha semmi közöm nem lesz többé *ehhez* a házhoz, mert tényleg nem lehetett elképzelni, hogy valaha még újból kíváncsi lehetek az udvarra, hogy lesz még idő, amikor nem hagy nyugodni: meddig tartanak és voltaképpen mik ennek a megmerevedett, mozgíthatatlan helynek a koordinátái, hogy honnan gyökerezik és hová nyúlik vissza, hogy hol kezdődik és meddig terjed, hogy hol a kiindulópontja és

hol a vége – hogy hol az a pont, ahonnan már más szabályok szerint folyik a játék, ahonnan mama udvarának a törvényei egész egyszerűen nem érvényesek.

*

A kert mindig ősszel volt a legpompásabb, most is a szebbik arcát mutatja, a kerítés oldalába ásott tuják mit sem veszítettek tartásukból, katonás glédában sorakoznak a szomszéd házfal melletti hajlott meggyfáig. A gyept sose tudtam megszokni, igaz, komolyabb kísérletet sem tettem rá – szokatlanul széles és kisimult, a mama halála előtti hónapokban a közepére húzott virágost végleg a bevetett fű zöldje lepte el. A gyept az utolsó három év műve: helyét korábban, egészen a pócegödörig, precízen tagolt szőlős foglalta el. A karókkal szegélyezett parcellák között valósággal habzóttak a kaporbokrok, de megtermett a zeller, vagy az apró paradicsom is, dédnagyapa értelmezésében: *peredájsz*. A szőlőoszlopok mögött az apró csontokat, szikkadt kutyaürüléket, a rejtélyes okból és helyről fölbukkant befőttes gumikat, parafa dugókat kerülgetve kiválóan meg lehetett bújni a pöszmétebokrok sűrűjében, ha vendég érkezett. A póce melletti paradicsomost az öreg körtefa választotta el a műhelytől – a póce körvonalai még körberajzolhatók, keskeny delta a műhely előtt lerakott kövezetből a körtefáig. A trágyadomb, a kövér földigiliszták és ürge vörösek melegágya ellenben végleg az enyészeté lett, ahogy a műhely előtt fölhúzott fóliasátor darabjai is már csak elvéve fityegnek a hátsó folyosó köré ácsolt keresztléceken – a tartórúdként szolgáló vékony fákon többnyire levitézlett seprűk, mogyorópálcák, mészfoltos alumíniumcsövek hevernek; *innen* nézve a látvány olyan, akár Trepljov színpada: váz, melynek csontjain át, a megmaradt fóliafoszlányok között ide-oda nyargal a szél. A műhelyben az óriás munkaasztal foglalja a helyet, a szerszámok sereg-szemléjével, az ár és a kombinált fogók, a színes markolatú csavarhúzó és franciakulcsok, a kalapácsok és vésők hosszú sorával. A körfűrész, akár egy elárvult vízimalom lapátja, mozdulatlan, a fogak éle megkopott, de ennek ellenére sem ajánlatos érinteni őket. A sarokba hányt lámpaburákon megült a por, a hátsó asztal alá tolt fűnyíró tartálya száraz, a szögekre aggatott munkazubbonyok zsebéből legutóbbi itt-jártamkor törött gyufaszál és tízfilléres került elő. A kiskonyhában dédnagyapáék halála után csirkeneveldét alakított ki a család, amit a lustaság és az elpazarolt idő számolt fel, s bár a helyiséget ma apáék egykori bútorai és a kerek kukoricadaráló tömíti el, a kiskonyha őrzi a gyerekkori lent-alvások utáni reggeleket: az üveges polcra recsegő Sokol rádió félnyolcas híreit, a konyhaszekrény fiókjának makacs feszülését, a bundás kenyér zsíros szagát, a túlfutott tej ragacsos nyomát a lábos oldalán, a kutyanak vetett maradékot, a dívány bordón hullámozó mintázatát, dédnagyapát, ahogy az asztal kályha felőli végén szalonnát vág. A fásszínben, mióta a cserépkályhát nálunk, odahaza is fölhúzták Illéri, a szórakozott mester, nemes rendben illeszkednek egymáshoz a hasábok. A szín bejáratánál foghíjas létra kapaszkodik a padlásküszöbbe; a belső tér a disznóól fölé ér, a vaskos lécekkel kirakott padozat egyformán megtúrta a kukoricát

és a krumplit, ma sötét és félelmetes, de padlója változatlanul rendszeres seprést igényelne, mintha nap mint nap felhordanák, mintha nap nap után járna rajta valaki: használná. A cefrehordó tövében kidurrant bőrlabda lapul. A kamra csalódás; föllógatott széles combok és nyurga kolbászok helyett ásitó üresség fogadott – a celofánnal borított polcok ereje alábbhagyni látszik, egy-két vaskosabb üveg lekvárt leszámítva többnyire savanyún sziszegő paradicsomlevek, fölforrt bor és a sarokba tolt mélyhűtő láda mindaz, ami *van*. A tyúktól mostanra csupán mellig ér, a tojásokat, ha volnának még, egy könnyű megereszkedéssel minden további nélkül kihalászhathatnám a szalma melegéből. A baromfiudvar a kerítés legöngyölítésével értelmét veszítette, az utolsó kendermagos vélhetően az elmúlt években a környéken elharapódzó nyest áldozata lett – bár Zsemlye, a szenvedélybeteg drótszűrű vonásai vadászfelmenőkre vallanak, a garázs környékén szétszórt tollak alattomos, kivédhetetlen támadásról árulkodnak, ahogy azt Marika, az utolsó hónapokra fölfogadott ápolóasszony elbeszéléséből ezt annak idején, amikor végérvényessé vált, hogy kész, ezennel *ennek* is vége, megtudhattuk. A padlásra nem merészkedtem föl, nem az elrongyolódott kapaszkodókötél miatt, ez nem okozhatott nehézséget, ahogy a töredezett falépcsőkön is fölülkerekedik az akarat és az elszánás – valami azt súgta, hogy a vert padlón, az évtizedek óta fölhalmozott aprószerszámok, csavarok, dugaszok és porlepte dunsztosüvegek, a lesőablak alá dűtött pecabotok, a hintaszék és fölszakadt ágyneműk között tényleg nem vár semmi, amiért érdemes volna. Még annyi se, mint a házban, melynek konyhája valóságos lomtárrá silányult, a családi fotóktól kezdve a varrógépen át a szétdobált gyógyszeres fiolákig, melyek között csupán egy feltépett epres csokoládé jelzi, hogy valaki *itt* rendszeresen megfordul. Az előszoba száradt-sáros lábnyomokat őriz, a mosdótól a konyháig és a tisztaszobáig. Mindösszesen két tárgy maradt benne ugyanúgy, a helyén: a mosdó melletti falra szögelt apró tükör, a fekete napot ábrázoló kerek rájával, valamint a precízen a sarokba állított lénia, rajta az egykori jelölésekkel, a varrómunka nélkülözhetetlen eszköze. Ez a két tárgy, az apai háznak ez a két, soha alaposan szemügyre nem vett eleme, mely most, miután valami érthetetlen és megmagyarázhatatlan sugallat nyomán, megszegve a temetés napján tett ígéretemet, fölkerestem ezt a közel fél éve nem látott portát, a fölforgatott folyosói kép hatására azonnal szemet szűrt, fölhívta magára a figyelmet, és egész egyszerűen képtelen voltam és képtelen vagyok szabadulni a hatása alól.

Mint akit főbe kólintottak, úgy álltam közel másfél órán keresztül az előszoba linóleumán, megbabonázva és elbűvölve, annyira magával ragadt a fekete szegélyű tükör és a feszes *vigyázz*ba merevedett sima lénia képe, rajta a krétafoltokkal. Közel másfél óráig tébláboltam közöttük, farkasszemet nézve magammal, egészen közletről vizsgálva a borosta szívós sörtéit, az orr melletti apró anyajegyet, az áll hasítékát, a fülem tompa íveit és a halántéknál megbúvó két varrást, a kereszt alakút a bal, és a keskeny sávocskát a jobb szem tövében, s ahogy ebből

a furcsán süket kábulatból magamhoz tértem, nem hittem, hogy ezután még képes leszek lenyomni a tisztaszobába nyíló öreg ajtó kilincsét. Egészen komolyan gondoltam, hogy nem fog sikerülni, hogy nem lesz, ami tényleges ösztönzést adjon, s hogy jobb innen, miután megtörtént a szemrevétel, a *feltérképezés*, mielőbb hazatekerni – mire azonban fölocsúdtam, már a tisztaszoba kellős közepén álltam, az ágy mellett, amelyen alig hat hónapja az összezsugorodott öreg test, a viaszsárga rigóarc feküdt, tetőtől talpig feketébe öltöztetve. És hiába éreztem úgy, hogy tényleg ideje van, menni kellene, nem álltam meg, hogy egykori rendes szokásom szerint oda ne lépjek a tévé melletti üvegvitrinhez, amelyből annak idején, valahányszor a hintaszék nyugalmába burkolóztam, rendre Krúdy Gyula regénye bukkant elő, s ahogy felütöttem a vaskos könyvet, azonnal leragadtam az első oldalon, a nyitó mondatoknál, melyek visszafogott és bölcs szentenciákként zengtek az elmúlás méltóságáról, hogy nyugodjunk meg, apáink is szenvedtek búbánattól és asszonyok tréfáitól, hogy nem kell olyan tragikusan venni az életet, mintha velünk történné ez legelőször, s hogy a tényérok és csészék még ott vannak az ebédlőben, amelyeket az öregek használtak. Mama ilyenkor, ahogy lapozás nélkül meredtem a könyvre, gyakran rajtam felejtette a szemét, a nagypárna fedezékéből fürkészett, rémisztően tágra nyílt pupillákkal, amitől megilletődve, siettem becsapni és visszahelyezni a szürkébe csomagolt kötetet a polcra, s még az első kérdés elől elmenekülni, ki, az udvarra, vagy inkább biciklire pattanni, és irány haza, esetleg letekerni a Kis-Körös partján egy nagyobb környi horgász-hely-mustrát.

Most is, ez alkalommal is a vitrin irányába mozdultam, de a bejáratott rítus egyszerre akadályba ütközött. Jobban mondva ellenkezőleg. A könyvnek ugyanis, a szürkébe kötött vaskos *Krúdynak*, legnagyobb döbbenetemre, hűlt helyét lelttem. Sőt: nyoma sem volt – a könyvtestnyi úr ugyanis, a Mikszáth és a Tolnai elbeszélések között, ugyanúgy teljesen felszívódott, mintha valaki magával vitte, a kötet után maradt helyet pedig gondosan eltorlaszolta volna. Akadt ott rengeteg papiros, ami megfelelhett a célnak, roppant *összesek* és a *Világirodalom remekei* egytől egyig a vitrinben sorakoztak, a spenótszínű irodalomtörténet is épp csak megfért a Moldova-regényekkel, de a *Mikszáth* és a *Tolnai* úgy simultak egymáshoz, mintha világ életükben kiváló kártya- és kocsmacimborák lettek volna, mintha azon kívül, hogy egy századvéget koptattak, pipáztak, diskuráltak végig, bármi összekötötte volna őket.

Mintha a könyv, amelyet ezúttal is fellapozni vágytam, soha nem is létezett volna. Nem hogy ott, az üvegfal mögött, de sehol a világon. Mintha merő képzelgés, pusztá fantázia lenne az *egész*, amelyről számot adni sem lesz kinek, nem-hogy visszatérni hozzá, eltelni vele, beszívni a penészedő lapok nehéz illatát.

Hányszor elhatároztam, hányszor megfogadtam, hogy nem, hogy soha többé – de most már valamiért érzem, sőt biztosan tudom, hogy azok a léptek, azok az emberek, azok a németvárosi esték, a vízköpő árnyékából előlépő pántlikás ala-

kok, a templom körötti cellákba állított szentek: *léteznek*. Hogy de, hogy igenis visszhangozzák az utcák a lépteiket, mindenkiét, a deresedő hajú malmosét, a feketetáskás vajákosét, a mozi üzemeltetőjének lépteit, a professzor úrét, aki lovat venni tervezett, a pékét, aki először húzott föl igazi *ingatlant* az Árnyas utcában. Olyan határozottan és biztosan *itt* van ez mind, amilyen határozottan és biztosan tudtam, ott, a temetésen, hogy egyetlen porcikám sem kívánja az elodázhatatlan színjátékot.

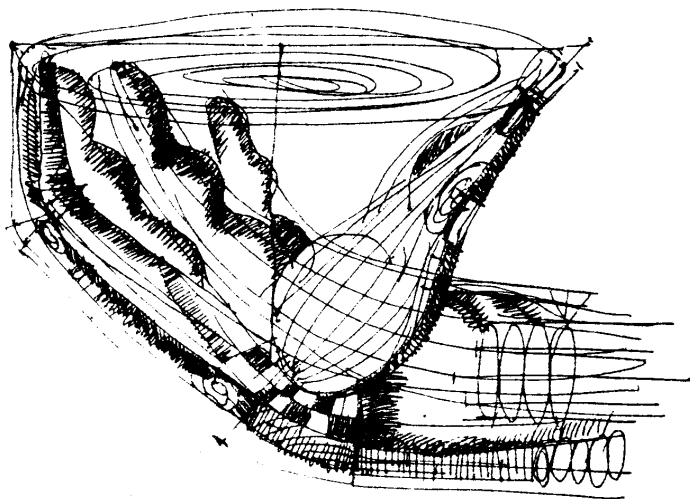
*

Az elhatárolódás szándéka fölerősödött, ahogy a ravatalozó ajtajában megjelentünk, és az addig az ablakon túl nyújtózó fát is szem elől tévesztettem. Akkor támadt az érzés, hogy színpadon állunk, minden képzettség és felkészítés nélkül, jóllehet bőven volt idő berendezkedni az új szituációra, hiszen a két éves otthoni ápolás mindannyiunk energiáját felemésztette, egyedül Marika, az utolsó hónapokban felfogadott ápolóasszony kitartása adott valamelyes erőt és hitet a családnak a túléléshez. Úgy éreztem, innentől kezdve nyílt lapokkal játszunk, és minden hamis mozdulat és gesztus nyilvánvalóvá teszi a tehetetlenségünket és tapasztalatlanságunkat. Belegondolni is szörnyű volt, hogy épp most, az ajtóba lépve tárul fel a függöny, és menthetetlenül bekövetkezik, amitől évek óta ódzkodtam, amivel rosszabb éjszakáimon nem egyszer álmodtam is, a rivaldafény, amihez fogható élményem addig egyedül talán a szalagavató volt, a fölsorakozás a művelődési központ széles színpadán. Ott az okozott megdöbbenést, és csitította el bennem a kezdettől fogva huncutkodó garabonciást, hogy az előttem álló Attila, fogtam föl ijedten a *kiállítás* ünnepélyes pillanatában, alig láthatóan, de minden ízében remeg: lábai bokától combig rázkódtak, amiről a nadrág ideges vibrálása árulkodott, a karját pedig kétségbeesetten, de minden eredmény nélkül szorította a derekához, miközben a nyakán megfeszültek az erek. Csakhogy a szalagtűzőn a közönség a *kultúr* halvány lámpáinak jótékony fényében, velünk szemben foglalt helyet, a temetésen viszont, féltem előre, mindenki mögöttünk lesz. Tekintetük a koporsó helyett a hátunkra szegeződik, minden mozdulatunkat, minden megnyilvánulásunkat éles szemmel követik majd, ezért is zakatolt folyamatosan a fejemben, hogy nincs visszaút, bele kell vágni, muszáj megtenni az első lépéseket, *lefelé*. És nem elég a kezdés, végig is kell vinni a darabot, az elsőtől az utolsó pillanatig: a komótos leballagást a hágcson, ügyelve a szertartásosan higgadt mozdulatokra, a koporsó közrefogását, a kimért menetet a tátongó gödörig, a sírba hányt földdarabok tompa puffanását, a tömjénzagú kántálást és az utolsó kézszorításokat, és végig kell játszani a vendégeket, ahogy lesütött szemmel ballagnak a kijárat felé, mintha megszidták volna őket, mintha felelniük kellene valamiért, amiről fogalmuk sem volt, hogy megtörtént, arról meg végképp nem, hogy elszámolással tartoznak érte.

Amikor a család, mint a türelmetlenül várt komédiások, megjelent a ravatalozó előterében, a lépcsők felett, egy pillantást vetettem a közelben ácsorgókra.

A terebélyes ernyők közt itt-ott felfedezhető volt egy-egy kalap vagy sétatálca. Mire a feszülethez értünk, szemerkélni kezdett az eső. A meglendülő szélről neki-feszülő viharkabáton megjelentek az első apró cseppek, s mialatt azon morfondí-roztam, hogyan lehet egy plébános komisz arcú kölyök, és a kántor üveges te-kintettel, mutatoujját az égbe fúrva fejhangon kornyikált, az apró cseppek hús-forintos nagyságúak lettek, egyre erősebben verték a kabátot. Pillanatokra elfúlt az erősítő hangja is. A hátunk mögött élénkülő sutyorgást észleltem, de lehet, hogy az esőcseppek csapkodása volt az a fák alá egybesepert leveleken.

Próbáltam megkeresni a bentről látott karcsú nyárfát, mely, addigra rájöttem, Krúdy Gyula egyik regényét idézte fel bennem, de bármennyire is igyekeztem, nem találtam vissza hozzá. Egyre hevesebben vert az eső, a ravatalozó timpa-nonján csapkodott a fekete zászló. Jobb híján lehorgasztottam a fejem, s így, va-lamelyes fedezékben, a kapucni alól kikandikálva láttam, hogy valakinek, aki előttem egy könnyű nyári széken ül, alig látható szakadás van a harisnyáján, egy vékonyka fehér csík, amely a megugró szem nyomán a boka gömbjétől szalad fölfele, miközben a megvadult eső ádázul mossa a koporsót, melynek pereméről, akár nagyobb zivatarok idején a konyhai ereszről, vastag sodrással hömpölyög a víz.

UTASSY JÓZSEF

Haiku

Megöregedtem.
Nekem immár Isten is
előre köszön.

Az öregség előszava

Ráncok,
homlokom gondolat jelei –
redők,
táncotok a tűnődés tengertánca,
vigasztaljátok a maga elé
meredőt,
ráncok,
rovátkák,
redők,
nagy szemem égalját övezők,
szarkalábaktól kékellő mezők,
végül is:
megkövezők!
mert árulók vagytok ti mind,
az elmúlás besúgóí,
mosolyomon mosolygók,
kémei istennek,
pokoli pribékek - - -
ráncok,
mindentudók,

miket nem ért az ifjú
partján a tűnődésnek,
csak nézi a tengert,
nézi,
szemei tűzben égnek,
sejti csak hatalmát
a legöregebb vénnek - - -
ráncok,
úrbeliek:
görbe terei
az örök mindenségnek!

Nyugdíjasok háza

Napok, napok, öregítők,
elmúláshoz szelídítők,
olykor olyan kurták vagytok,
megmérni két pillanat sok,
néha meg egy nap oly nehéz,
emészteni év is kevés;
napok, napok, öregítők,
elmúláshoz szelídítők,
szürkék, ködösek, álmosak,
deresek, jégvirágosak:
vacog a ház, a kert hóvert,
kötöd a gyapjú pulóvert,
kesztyűt, sapkát, puha sálát
vejednek meg unokádnak;
napok, napok, öregítők,
elmúláshoz szelídítők,
józanok és mámorosak,
virágportól záporosak:
kerted körbe dongó döngi,
méh a kökörcsint köszönti,

ülsz nyugágyadban és nézdel, sz,
vidít minden, amit észlelsz,
az is, ahogy valahonnan
két szerelmes darázs loppal
piros pokrócodra pottyan;
napok, napok, öregítők,
elmúláshoz szelídítők,
villámosak, mennydörgősek,
szivárvánnyal viselősek,
s a hirtelen csöndben, mintha
szólongatnának az ősök - - -
napok, napok, öregítők,
elmúláshoz szelídítők,
tudom, nehéz, nagyon nehéz
mellen a fej, ölben a kéz,
nem érdekel már, mi újság,
kihull kezedből az újság,
szemüveged szomorúság,
s míg pilládra száll a szender,
mormogatod magad elé:
istenem, mi is az ember,
istenem, mi is az ember! –
áldott, ki magában beszél,
zenél neki a kert, zenél,
megpecsételni a múltat
köré piros lombok hullnak:
de boldog is, jaj, aki él!
ül a szomorúfűz alatt,
zizegteti haját a szél,
zizegteti haját a szél.

Vacsora az udvaron

*Mondd, hova tűnt kezed
Vacsoracsillaga?*

*Holdam tányérjával
Terítesz meg, mama.*

*Zeng a csönd. Hallani,
hogy Isten orgonál.*

*Fejünk felett brong el
egy nagy szarvasbogár.*

*Serceg serpenyődben
a paprikás pörkölt,*

*amíg hűl: megleled
nekem a kis Göncölt.*

*Dereng a domb, a hegy,
Már minden szilvakék.*

*Eb tutol. Valakit
magához int az ég.*

*Egy szerelmes legény
megy az úton, dalol:*

*ezer csókot kapott
cserébe valahol,*

*és most félistennek
véli ifjú magát!*

*Jó éjszakát, mama.
Mama, jó éjszakát.*

A magány nagyasszonya

A magány nagyasszonya vagy, anyám!

*Angyal vihogja körbe házadat,
török a cserép, hull a vakolat,
meglátogat a kémény is talán:*

a magány nagyasszonya vagy, anyám!

*Róka huncutulja el tyúkjaid,
hajnalkiáltó kakasodat is,
úgy élsz faludban, mikéntha tanyán:*

a magány nagyasszonya vagy, anyám!

*Ellened hízik patkány és görény,
egérlyuk ásít a falak tövén:
vigyázzák álmodat, mint hajdanán - - -*

a magány nagyasszonya vagy, anyám!

*Időd ki tudja még mit tartogat?
Ha lefut egy csillag, ülsz, varrogatsz,
összeférceled feslett éjszakám.*

a magány nagyasszonya vagy, anyám!

A „csillaggal kiszemelt” költő

UTASSY JÓZSEF VÁLOGATOTT VERSEI

Honvagy kínoz hazámban is
(Utassy József: *Őszvilág*)

A nemzedék

A Magyar Napló Alapítvány *Magyar Irodalom Zsebkönyvtára* sorozatában jelentek meg Utassy József *Válogatott versei*. Emlékiratszerűen kellene összefoglalnom mindazt, amit harmincöt–negyven esztendő óta írtam és gondoltam nemzedékem egyik legnagyobb költőtehetségéről, de ahhoz még túlságosan elevenek és megoldatlanok azok a közgondjaink, amelyekhez ez a költészet kapcsolódik. A személyességet így sem kerülhetem el. Utassy költészetének fontos szerepe volt kritikusi pályámra tekintve. Vele és gáncsolóival három kritikában és három vitacikkben foglalkoztam (az egyiket 1978-ban letiltották, kéziratban maradt). Föltételezem, hogy kritikustársaim közül mások is őrizgetnek hasonló emlékeket. Utassy jelentőségét érzékeltetem azzal, hogy versei demokratákra és autokratákra, illetve a nemzetfogalomhoz alkotón és maszatolón viszonyuló tollforgatókra osztották a szakmát, az irodalmi közvéleményt és a nemzedéket.

Arról a költőgenerációról van szó, amelyiknek agyában kisgyerekkori emlékképek ka-
varognak a második világháborúról, amely iskolásként élte végig a Rákosi-kort, kamasz-
korában kereste a férfivá avató kalandot 1956 forradalmában – e nemzedék életérzésének
eredetét nemrég Kovács István írta meg filmforgatókönyvként is remekül bevált kisregé-
nyében (regény: *A gyermekkor tündöklete*, film: *Budakeszi srácok*). Utassy, mint a kor-
osztály számos más tagja, miután néhány éves késéssel bejutott az egyetem padjaiba, már
érett fővel s bizonyos politikai tapasztalat birtokában dolgozta fel társaival a Prágai Tavasz
reménykeltő eseményeit és a Prágai Ősz szívszorító szégyenét. – Nagyjából idáig tartott
a közös ifjúság, amelyben eggyé olvadtak a vágyak és remények. (Neveztetünk is azóta
„hatvannyolcas nemzedéknek”, pedig én inkább ötvenhat túlélőinek vélem magunkat.)
S bár az eredet, a sors és akár a világnézet terén is lehettek eltérések, a mindenkori strébe-
rektől eltekintve, nagyjából mindnyájan ugyanazt gondoltuk a szabadságról, a hetvenhét
próbának kitett magyarságról, a háborúról, a nemzeti függetlenség s a demokrácia hiá-
nyáról és az emberségről. Magyarságtudatunkat nem a vitézkötéses „nemzeti büszkeség”
vagy a más nemzetek iránti ellenszenv motiválta, hanem a védekező pozícióba szorított-
ság. Tollforgatóként különösen hátrányt jelentett, ha vállaltuk a nemzetet – persze, hogy
ragaszkodtunk hozzá. Kedvenceink azonosak voltak: az iskolában tanult klasszikusok,
akik 1956. novembere után is lelket öntöttek belénk. Kortárs mestereink részben eltér-
hettek egymástól, de több volt az átfedés, mint a különбözés. Saját versolvasatunk alapján
helyesbítettük magunkban az ötvenes–hatvanas évek hamis Petőfi-képét, s igyekeztünk jól
értelmezni József Attilát, Radnótit, Kassákot meg a tankönyvekből kimaradt igazakat.
Imádságunkként véstük agyunkba *A walesi bárdokat*, az *Egy gondolat bánt engemet*,

a *Feltámadott a tengert*, a *vén cigányt*, a *Hazámat* meg a *Nem tudhatomot*. Irodalom-felfogásunk valószínűleg egy kissé romantikus színezetet kapott, de ezt akkor sem bántuk, amikor már a hazai és külföldi modernnek is szíven találtak bennünket. A tragikum iránti érzékünk Pilinszky János, Nagy László kortársi versein is csiszolódott.

Nemcsak azért beszélek többes számban, mert ezeket olykor Utassy Józseffel is megvitattam, hanem azért is, mert ennek az irodalmi nemzedéknek csakugyan közös élményei voltak, méghozzá alapvetők, ahogy verseiket tanulmányozva megfigyelhettem. S minél szélesebb a stílustörténeti színpad, amelyen a nemzedék elhelyezhető, annál inkább látni vélem a közösséget az alapvető kérdésekben. A szabadsághiányban, a bezártságban (utazni alig utazhattunk), a belső magányban és a megfélemlítettségben. Igen, a magány is lehet közös élmény, s van úgy, hogy éppen ez szervez meg egyfajta lelki összetartozást.

Utassy külön helyet foglalt el – és foglal el ma is – tudatomban. Ő az, aki a bennem is, másokban is kavargó, nehezen kimondható, történelmi eredetű érzéseimnek szavakat adott.

Verseivel egy írószövetségi rendezvényen ismerkedtem meg, a Kilencek költőcsoportjának műsorában, 1968 őszén. Hírüket nappali tagozatos barátaimtól hallottam (én csak az esti tagozatra tudtam bekerülni); huszonkilenc évesen lettem végzős hallgató. A nálam két évvel fiatalabb Utassy is diák volt még, mert – mint utólag megtudtam – érettségi után ő is éveket töltött különféle munkahelyeken, ismerkedvén az „élettel”, egyebek közt a sajtó által agyonünnepeelt termelőmunka gyönyöreivel. Az írószövetségi előadóterem zsúfolásig megtelt, ahogy az Egyetemi Színpadon vagy az Eötvös Kollégiumban is fiatalok tömege volt kíváncsi a Kilencek verseire. Ez a költőcsoport sokféle stílusú és ízlésvilágú alkotókból tevődött össze, de a Kilencek elnevezés egyfajta esztétikai közösséget is hordozott. A *Cantata profanában* megénekelte kilenc csodafiú-szarvas a bartókiságra, Juhász Ferenc, Nagy László követésére s általában a mágikus népiségre, archaikus hagyomány és modernség összekapcsolására utalt. Némelyikük verseiben fölismerni véltem a nietzschei indítatást (Oláh János), a Jacques Prévert humorától bátorított groteszkséget (Péntek Imre) és a fokozott lélektani érzékenységet is (Mezey Katalin); ezek néhány évvel később „új érzékenység” címkével ellátva soroltattak be a lírai irányzatok közé, bár többnyire az ő nevük mellőzésével. A közönség főleg azokat a verseket fogadta lelkesen, amelyekben a fölismerhető népköltészeti-műköltészeti áthallások merészen fejezték ki az időszerű gondolatot.

Politikum

Mi is volt ez az időszerűség? Mindaz, amiről nem volt szabad nyilvánosan beszélni. Amit nemzeti irodalmunk előjárója, Illyés Gyula *sorskérdéseknek* nevezett. Ami a „három té” kultúrpolitikája idején (tiltott, túrt, támogatott) a *tiltott* kategóriába tartozott. Sorshordozó jelentést kapott az *irodalompolitika* fogalma is: egy 1969-es lillafüredi tanácskozáson Utassy szabadon idézte Illyés híres mondatát: az irodalompolitika hattyúnyakú héja, azaz a szépség kellékeivel rosszul álcázott ragadozó. Sorskérdéssé vált ez is, mert e kiméra felügyelete alá tartoztak a történelem szibériai mamutként jégbe fagyott ügyei: 1956 forradalma, a személyes szabadság és a nemzeti függetlenség sérülései, meg a határok fölé emelkedő magyarságtudat sebei. A hatvanas–hetvenes évek fordulóján az utóbbiakról vajmi ritkán lehetett hallani, de Utassy félreérthetetlenül megpendítette a húrt, amikor leírta: „...gondolataim / a szélrózsa minden irányában / átlépték a magyar határt”. (*Min-*

den külön értesítés helyett). A kényes témák, sorskérdések közé tartoztak a háború okozta vérveszteségek is. A művekből és beszélgetéseinkből tudtuk, hogy kinek a szüleit, rokonait hurcolták haláltáborba vagy lőtték a Dunába, és kiéit küldték a Don-kanyar poklába, kit hadifogságba. A Kilencek közt és a távolabban vett költőgeneráció soraiban nem Utassy volt az egyetlen hadiárva. A későbbi évek új és új, döbbenetszerű meglepetéseket tartogattak. Idővel arról is értesültünk, hogy hány kitelepített, hány börtönviselt író-költő van sorainkban, s hányuknak szülei kerültek kuláklistára. Amikor már a szomszédos határok is nyiladoztak, lassanként megtudtuk, hogy a velünk egy anyanyelven beszélő, de más állampolgársággal élni kénytelen írókra még mi mindent mért a sors, és mennyiféle diszkriminációval sújtották Páskándi Gézát, Sütő Andrást, Farkas Árpádot, majd Szócs Gézát és a többieket pusztán a magyarságukért, vagy mert szólni merészeltek nem létező jogaiért. A rossz közérzet, az akkoriban súlyos elmarasztalásként hangzó „pesszimizmus” is alig tűrt minőségnek számított, s ennek a nemzedéknek kevés oka volt a derűlátásra. Vigaszt pedig egyedül az igazmondás kínált, a *véres és sáros* igazság kimondása, ahogy e fogalom pár Tandorinál is, Petrinél is és valamilyen formában Utassynál is rendre megjelelik.

Utassy József versei az élen jártak az igazság kimondásában. Az igazat helyel-közzel mások is kifejezték, de úgy éreztem: belőle vérrel és magzatvízzel együtt, kiáltva, sírva szinte kiszakad az igazság, elementáris erővel és ellenállhatatlanul. A diákok körében fokozta népszerűségét, hogy kivételesen szuggesztív versmondóként adta elő költeményeit. Őszinte szenvedéllyel, nem mesterkélten „szavalva”, hanem természetesen. Úgy, ahogy expresszionista népdalai némán olvasva is megszólalnak bennünk. A régi népballadákat, ősi táncszót, Ady Hadak-útja mítoszát, a Bibliát és az Ó-magyar Mária-síralmat idéző *Magyarország!* szerzőjeként nem spórolta ki verseiből az erős hatáselemeket. Ahogy a Petőfit szólólongató és a világosi fegyverletételre utaló természeti képeket felvonultató költeményében sem rejtette véka alá mondandóját (*Zúgj, március; Hanyatlásvégi nyár; Hítfogatkozás*). Utassyra nem hatottak a már akkoriban is sulykolt, lényegről lebeszélő esztétikák, amelyek szerint a költőnek nem az a dolga, hogy az érzelmeit kifejezze, hanem hogy visszafogja őket. A ráismerés öröme éreztem, amikor versmondóként hallgattam őt, és ezért is kértem föl és juttattam szerephez minden adódó alkalommal *A hónap versei* című tévéműsorban 1989 és 1992 között, amikor ez a lehetőség Vári Attilának köszönhetően megadatott.

Nemcsak mi értettük meg érzékletes, emlékezetbe vésődő metaforáit és történelmi szimbólumait. Az 1968 végi, írószövetségi rendezvényen felállt egy KISZ-küldött, és kifejtette: Utassy azért idézi meg Petőfit, mert oroszok ölték meg, és ezzel az ötvenhatos „ellenforradalmat” leverő szovjetekre utal; ráadásul „forradalmat” emleget. Vita és hangzavar támadt. Eleven volt bennünk a fájdalom a hatvannyolc augusztusi bevonulás miatt, és november negyedikét sem felejtettük el. Mondtunk ezt-azt, a ki nem mondható lényegget kerülgetve – indulatosan is az igazság serpentinútjait keresve – a költészet áttételes természetéről, az áthallások önkéntelenségéről. Gyakoroltuk a taktikát, a létstratégiát, rossz közérzettel, habogva. Utassy metaforái nem kerültek meg a tilos gondolatot, hanem fölerősítették a költői áttételek transzformátorai. Mi, irodalmárok, nem tudtunk olyan szabatosan érvelni, mint a brutálisan vádaskodó KISZ-fiú, hiszen neki volt „igaza”. Utassy igenlően hallgatott a vitában. Hallgatása egyértelmű volt: valóban, Petőfivel és a cári dzsi-

dákkal, szuronyokkal ötvenhatra utalt. Ő megírta véleményét, és leplezetlen párhuzamával, például a világsi fegyverletétel képeivel egyértelművé tette, hogy dédapáink már ismerték a mi fájdalmunkat, és mi is ráismertünk az ő fájdalmaikra. „Gúlába gyávul a kukoricás” – 1849 nyárvége egybeolvadt 1956 és 1968 vereségével, fegyverletételével. Nagy László intelmét még nem ismerhette: „Műveld a csodát, ne magyarázd”, ámde alkalmazni már jól alkalmazta.

Nem tudom, mikor írta *Akár a szarvasok* című versét – írhatta Prága megszállása előtt is, de utólag mindig arra vonatkoztattuk, amikor felhangzott a pódiumon. Az egész, mundérba bujatható nemzedék nevében hangzott föl a tiltakozás: „NEM ISZUNK CSATÁKRA CSENDÜLŐ POHÁRBÓL! / csak tiszta forrásból, / csak tiszta forrásból”. Ezek a halhatatlan sorok a világpolitikai botrány ellen tiltakoztak, amely nemzetünk hírét bemocskolta. És közben azt a bartóki modellt is felvillantották, amely egyszerre népi és modern, mert a közösség mélytudatában és az egyén lelkében gyökerezik, s mert feltöri a kötelező hallgatás pecsétjét, amelyet a történelmi tényekre ütöttek.

Esztétikum

Nemcsak politikai kifogások érték azon az estén és később. Kényesebb esztéták is felszólaltak – ők furcsamód a „direktségért” hibáztatták az Utassy-verseket és a többiekét. „Tizenkilencedik századi reminiscenciák”, a „meg nem haladott Petőfi”, a „közvetlen érzelmkifejezés” szakszerűen lihegő értetlensége hangzott az egyik széksor felől. József Attila *Nagyon fáj* és *Kései sirató* című versére gondoltam; érdekes, hogy ott milyen jól megfér egymással a legnagyobb művészi hőfok, a képi közvettség meg a kés-élesen „közvetlen érzelmkifejezés”. Van, mikor közvetett, és van, amikor közvetlen érzelmkifejezésre van szükség, attól függően, hogy miként hozza helyzetbe szavait a költő – könyveltem el magamban.

Évekkel később már más „esztétikai síkon”, a nyelvi tisztaságukat kétségbe vonva jöttek Utassy és társai ellen az újabb támadások. Az „irodalomszociológiai” fegyvert is bevetették ellenük: a Kilencek falusi származékok, de az Eötvös-kollégiumban és a diákélet során elvesztették kapcsolatukat az élő falusi nyelvvel, összekeverik a *szűrt* meg a *szürrealizmust*... és hasonlókat. Az elkeseredett vitában maga Illyés Gyula is megszólalt, kifejtve, miként is használatosak a szántóvetőknek azok az eszközei, amelyek versbeli hitelességét a kritikus kifogásolta Utassy, illetve Kiss Benedek verseiben; mondanom sem kell, hogy szavai a költőknek kedveztek. Egy másik esztéta a versformák és a költői hallás felől mondott lesújtó ítéletet Utassy verseiről, ezúttal Bella István költeményeivel markolva egybe őket. A vád meglepő volt, mert a költő olyan bravúrformákkal is mesterien bánt, mint a koriambikus-anapesztikus sorokba tömörített dal, a szonett vagy a leoninus. Voltaképpen ez a bíráló is a tartalmi kifogásaihoz keresett formai érveket – a prekoncepciók természetéhez illően persze a legrosszabb helyen. Az irodalmi régiségből fölelevenített szavak és fordulatok, a világirodalmi utalások, a Rimbaud-i szonettbe oltott, adyendrésen egzotikus-szeccessziós képalkotás (*Szárnyas oltár*), a szabad asszociációk merészsége, a korai József Attilára és Randóti-ra hajazó életöröm és a Pilinszkyre licitáló, kozmikus magányt érzetető látásmód már az első kötetekben is kiemelkedő tehetséget és költői illetékességet érzetelt. Hozzá kell tennem: az idősebb nemzedék részéről elismerés is fogadta Utassyt. Az öreg Féja Géza egyenesen Ady Endre 1906-os költői beérkezéséhez hasonlította az övét.

Egyéniség

Utassy eredeti költő. Az *eredeti* szó „eredetileg” nem egyénit, merőben újszerűt jelent, hanem az *eredet*hez hívet. Hí az elődeihez, nagynevűekhez és névtelenekhez. És önmagához, családi emlékeihez – árvaságához – és gyerekkorához. Nemcsak elhatározás kérdése ez, hanem sorsszerű örökség is. Az apahiány, a háborús emlékképek, a szegénység, a korai szerelmek. Mindezt költőként újra és újra, hatványozottan megszenvedi, amikor megírja. Életrajzi ciklusának címe: *Kálvária-ének*. Emlékképek füzére a személyes szenvedéstörténetből. A születésétől fogva reá kimért nélkülözésekből meg az önkéntes pokoljárásból. A költősorsot maga választotta: ő döntött úgy, hogy saját kínjait a közösség kínjainak enyhítésére fordítja azáltal, hogy fölerősíti és véglegesíti őket. Közéjük értve a költősorssal járó megpróbáltatásokat is, amelyek súlya alatt idegrendszere kevés híján összeroppan.

Egyszer megkérdeztek, polgári ivadékként miért vonzanak a „népiek”. Nem csak ők, feleltem, a jó költők vonzanak. De ha már így szögezik nekem a kérdést – mondtam –, akkor azért, mert első versélményeim óta úgy találok, hogy a szegények, legyenek bár falusiak vagy külvárosiak, inkább tudnak verset, prózát írni az édesanyjukról, mint a kedvezőbb körülmények közt élők. Utassy *Anyám vasal* című verse mellett még sok a példa Nagy Lászlótól, Hajnal Annától Csoóri Sándorig, Sütő Andrástól Galgóczi Erzsébetig vagy Tamás Menyhértől Kiss Dénesig, hogy József Attilára, Illyésre, Tamási Áronra, Kassákra, Petőfire ne is hivatkozzam. A felhozható ellenpéldák is erről vallanak: az élet egy-egy szakaszában – a sors csapásából vagy kegyéből-e? – Weöres Sándor, Esterházy Péter is közeli ismeretségbe került a szegénységgel, s *fiúként* ők is remekeltek.

Ez csak megfigyelés az irodalom és a hagyományosan felfogott *lelki szegénység* viszonyáról, ám ha elmélet kell, jöjjön az elmélet. Ma már fölkészült irodalomtörténészek vallják, hogy a bartókiság elve a posztmodernnél korántsem alábbvaló, sőt, annál is életképeesebb irányultság a költészetben. Olyan világláramlatokkal állítható párhuzamba, amelyek a helyi kultúrát Európa és az emberiség történetileg létező műveltségével kapcsolják össze. Mélységes antropológiai üzenetet hordoz a különböző népkultúrákban feltárolt lelkiség. Szükség is van egyre inkább az archaikumra, mert az ember szörnyű dolgokra képes, ha múltjával, kollektív emlékezetével együtt elveszti önmagát.

Nincs bennem semmiféle pozitív előítélet se népiséggel, se bartókisággal kapcsolatban, de más irányzatokkal együtt nélkülözhetetlennek tartom létezésüket. Voltak és vannak kortársai Utassynak, akik tárgyiasabb vagy ironikusabb húrokon játszottak, remeklően ugyancsak, de ő soha semmi jelét nem adta annak, hogy útjában áll a másfélének, a Reverdy és Weöres Sándor nyomán induló Tandorinak vagy a Kavafisz és Vas István bátorította Petrinek. Ha más-más karakterjegyével is, mindhármost mögött ott állt József Attila. Rokonszenvét jelezte Utassy a kirobbanó tehetséggel indult Bari Károlynak is – Nagy László és Lorca követőjeként ő ugyancsak a bartókiság egyik alapvető változatát képviseli. Utassy Babitshoz méltó leoninusokban írt hozzá barátian dorgáló, kissé megcsalódva is szeretetteljes „vidám üzenetet”. Egyébként Weöresnek is ajánlott nem egy verset, kedvesen évődött és a kellő tisztelet jeléül bravúrosan megformáltat. A játékosság, a szavakkal való varázslás, a mágia ugyanis a legfőbb erényei közé tartozik. József Attilától is, Nagy Lászlótól – és persze Vitéz Mihálytól is – tanulhatta, hogy a forma- és szójáték a halállal szembenező versekben is fontos fűszer lehet. Költősorsának címe a krisztuskereszt, rajta a felirat: IRNI (vö.: INRI).

Az egzisztenciális megrendülés olyan fokára jutott, hogy a hetvenes években átélt sorsválsága önkéntelenül a szanatóriumi kezelésre szoruló József Attilára gondoltat. Versei töredékesebbekké váltak, egy-egy ötletre szűkültek, vészjelző kiáltásként hatottak. Egyre többször pörlekedett a Teremtővel, egyre gyakrabban fohászkodott a Nincs-Isten-hez vagy ahhoz, akit az egzisztenciális semmiből megidézett magának, káromolva és megálázkodva, ugyanazzal a szenvedélyességgel, amivel korai verseiben a hazát és a szerelmet szólongatta. Szó sincs áthallásról, utánzásról – tisztán véletlenszerű sorsazonosságnak tartom, hogy József Attila-i szituációba került: a kisgyerekkorában elvesztett apa és az Atyaisten képzeletbeli alakja összekopírozódott érzelmeiben. Kölcsönös fedésbe került a *van* és a *nincs*. A Fiú messiáaszerepe érzéketes bizonyosság arra, hogy lennie kellett az Atyának, de ő megvonta tőle létét, jóságát és büntető hatalmát, s magára hagyta vétkeivel és szenvedéseivel. Ezekben a „pokolból jövet” megírt, istenes-istentelen versekben óriási energiák feszülnek, rengeteg bennük a teremtető indulat, és azt hiszem, a legsúlyosabb évek elteltével ezek hoztak legalábbis költői értelemben megnyugvást – alkotói kiegyensúlyozottságot – Utassynak. A diszharmoniót harmonikus – olykori töredékességükben is tökéletes – műalkotásokban megénekelni: ez a legtöbb, amit megtehetett, és ő megtette mindmáig, maradéktalanul.

Istenes versei közül az *Isten faggatása* a magyar líra legjavához tartozik: Balassi, Ady, József Attila hívő-hitetlen zsoltárai szóltak ilyen mélységből. A feleségéhez írottakról sem mondhatok kevesebbet – ezek is rendkívül fontosak, az emberi dolgok legjavához tartozók: Kosztolányi Dezső és Benjámin László szólt ilyen meghittén a vele együtt öregedő párjához. Kis terjedelmükben is vasgolyó súlyú, tömörségükben is belső tágasságot sejtető Utassy versei. Idestova negyven éve a kedvenceim, fiatalságomra, harcaimra, kudarcaimra és öregségemre emlékeztetők. Lélekbeli kortársaim, hűséges barátaim.

Utószó

Az utószó a válogató, a költő-irodalomtörténész Nagy Gábor munkája. A kötet megannyi gyöngyszem – jó a válogatás. Talán hiányzik belőle néhány darab, amely megragadott Utassy különböző köteteiben, lapokban, folyóiratokban, antológiákban olvasva, de az összbenyomás igen szerencsés: minden lényeges téma és hangszín jelen van benne. Az utószó címe: *A küzdelem költője*. Találó cím, lényegre utaló. Jó érzéssel nyugtázom, hogy a fiatalabb korosztály is fogékony arra a költészetre, amelyért a hatvanas–hetvenes évek egykori fiataljai – ma hetven felé ballagó bácsikák, nénikék – lelkesedtünk, és ha kellett, pörlekedtünk. A Nagy Gábor által megidézett kritikusok mellett még akadt néhány, aki híven szólt Utassyról; hadd utaljak csak az illendőség kedvéért néhai pályatársunkra, Berkes Erzsébetre.

Alföldy Jenő

TÉREY JÁNOS

Egy kései audiencia

*Ha elmúlsz negyven, majd úgyis megérted.
Ha eljön a midlife crisis, a két kezed
Összeteszed: miért nem váltam el miatta, Uram?...*

*Tölts be egészen, vagy tilts el palotádból;
Aranyozd be a testem a baldachin alatt,
Aztán fokozz le inassá; akármit akárhogy,
De ebből a kimért közönyből nem kérek.
Nagyító alatt nem is vagy
Hibátlan úrinő. Isteni még annyira sem.
A minőség másolata vagy,
S én hármas szinten kívánlak, amióta
Elkallódtak az ötesillagos indítékok.*

*Az egymásba botlás eshetőségei?
Belváros és vidéke, persze.
A Váci utca tengelyében közelítenél
(Eljátszom a gondolattal,
Hogy a férjed oldalán.) Esélyeim
Fogyatkozása ez esetben
Egészen szembetűnő volna.*

*Nem így lesz. Koncerten találkozunk,
Hol máshol, mint a keverőpult mögött,
Te is, én is közönség.
Az úrbázisszerű Csarnok
Jótekonny homályában állsz majd
(Lovaglósizma, eszményi kivágás
A fekete düftin felsőn, a hajad
Répavörösre festve: ez jó).
Kézcsók, egy obligát bók. Úgy találod,*

*Előnyömré változtam én is
(Éppen hidrogénszöke leszek).*

*Párhuzamos életrajzainkba
– Hívószó: kisvárosi gyermekkor,
Csonka család, fiatal
Művészet, meg a többi –:
Akkor már nem kapaszkodom.
Édes mindegy lesz, hogy formázómként azzá
Alakíthattál volna, akivé akarsz:
Akárkivé, nem érted?...
Isten nyersanyaga,
Mostantól egymagam leszek.
Legalább cáfolj rám, sügd meg utólag,
Mit néztél ki belőlem?
Tényleg rengeteget?*

Életed első partija

*A falnak fordulók nyugalma a tegnapé:
Strucc, gyakorold a nyitást! küldd szét
A meghívóidat ezerszám, légy
Vendéglátó.
Ünnepi léptek
Az ablakod alatt; a nappali forgalom
Emelkedő zaja, mint a fokozás
A Leningrád-szimfóniában: szíven üt.
Földereng az első ismerős
A katedrálüveg mögött, aztán az ikszedik.
Határozott léptek az ajtódig: úttörő,
Aki elsőnek lép a lepecsételt ajtajú
Folyosóra.
Csengő, háromszor, röviden.
Nem reagálsz rá. Pedig nem vagy süket.
Mondom a jelszót (peace), beeresztesz?*

*A falnak fordulók nyugalma
A tegnapi, viaszarcod szenttelen,
Csak szürke szemedből tüzel valami
Kifinomult iszony. Tükörben
Gyakoroltad a távolságtartást.
Könnyebb volna egyszerűen rád kiáltanom.
Plasztikburádat szétpattintani! Ne affektálj.
Sötétkamrádat bevilágítani! Hosszú csengő.*

*Kerek évszámod van, sőt, tizenöt
Névnapod egyike, mindegyike, sőt!
Tébolyító szilveszter, pozitív töltet
A borban, kenet a társalgásban, kenet a krutonokon!...
Pirulsz, ha kezükbe veszik a tárgyait, a
Pirulsz a festmények miatt (véletlen gyűjtemény,
Átválogatni nem jutott idő, így mondod).
Küszöbön belül vannak, akiknek
Valaha is átlépted a küszöbét. Húszpercenként
Valakit bebocsátasz a szívbe. Pokol.*

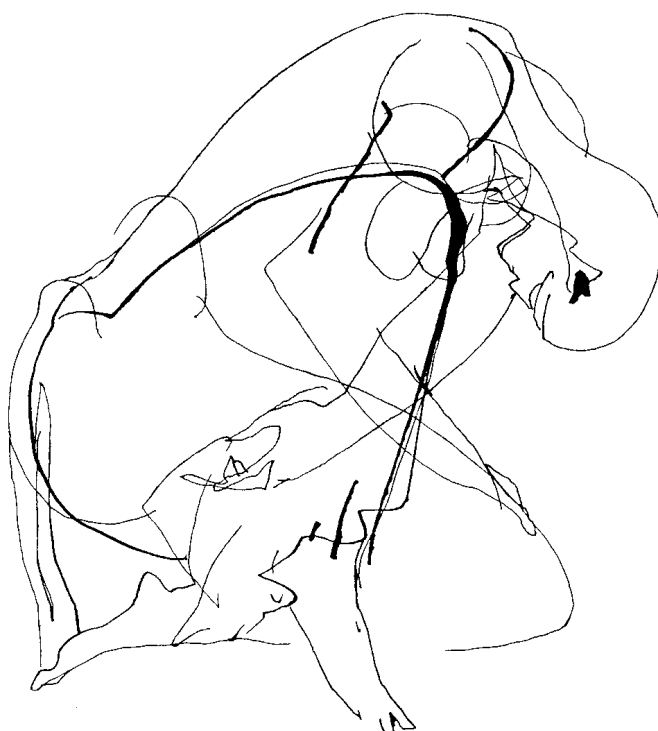
Évad

*Most is, mint akkor, a gömbakácos
Fasor felezőpontján találkozunk,
Hétfői kocogók, rózsásnál is rózsásabbnak
Tünteti föl esélyeinket az őszi este;
Melletted állok, köreidhez
Mégsem tartozom. Vizes betonlapokra
Esik a pillantásod, lilászörös
Ívlámpafényben megleled a kiutat,
S a kertkapu mellől még visszaintesz.
Ha csillagtúrán szóródnánk szét ezer éjjel,
Sosem érkeznénk egyszerre ugyanarra a pontra;
Ha átúsztatnám a hozományodat a vízen,
Léket imádkoznál a csónak hasára,
És az égboltra klasszikus teliholdat.*

J. & H.

*A kéregmélyben ragyogás,
S a felszínen közöny:
Jekyll-Hyde! napról napra más
Orcádba ütközöm.*

JÓKAI ANNA

Jubileum

AZ ARRA MÉLTÓ TISZATÁJ ÜNNEPLÉSE

A Tiszatáj – amióta írói létemet tudom – mindig közel állt hozzám. Ebben szubjektív szempontok is belejátszottak, de az objektív felismerés volt a döntő: ez az irodalmi folyóirat, amelyet néhányan szerettek volna provinciálissá bélyegezni, mindig szolgálta – no nem a pártpolitikai vagy klikk-diktálta divatot – hanem a magyar irodalom főáramlatait. Akkor is, a diktatúra éveiben, amikor egzisztenciális kockázata volt az őszinteségnek, bátorságnak – s ma is, amikor ízlésdiktátumok finomabb kényszerében vergődik a művészet.

Persze, őszinteség, bátorság önmagában mit sem érne, s kevés a hatása a pusztán hetyke háborgásnak is. A minőség, az esztétikai érték az, ami megemeli, egyedivé és maradandóvá teszi a megnyilatkozásokat. És a Tiszatáj a minőségi irodalom otthona; ebben nincs alku és nincs kivétel. Megkülönböztetett figyelmet és tiszteletet érdemel, hogy a jól leplezett, az irodalomba is beszüremelő bulvárosodásnak nem ad teret, s olvasóit úgy tartja meg, hogy a mércéjéből jöttányit sem enged. Nagy szó ez napjainkban!

A pártpolitika csatározásait a Tiszatáj lapjain hiába keresnénk. Mint ahogy legendás ellenállása a Kádár-rendszerben, az a bizonyos betiltott szám 1986-ban (amelynek magam is szerzője voltam) sem elsősorban a „párt” elleni lázadás volt, hanem egy erkölcsi ügy védelme. A Tiszatájban ma sem találunk aktuálpolitika ihlette, sértegető hangú, indulatvezette írásokat, de a figyelmes olvasónak kitetszik: ez a lap nem a lakáj-irodalom fészke; vezetése nem agresszív, de határozott. A közölt írások sokszínűek, de nem rikítóak. Néha feleselnek egymással a prózába-versbe bujtatott vélemények, de kocsmaszintű késeléssé, általános iskolás civakodássá nem fajulnak. Erről a szerkesztő biztos ítélete gondoskodik, s a felkért szerzők személye is garancia.

A Tiszatáj még ismerte azt a már-már avítnak kikiáltott, egyesek által lemosolygott fogalmat, amit úgy hívnak: *hűség*. A minőség mellett ez a folyóirat másik kulcsszava. Hűséges azokhoz a szerzőkhöz, akik hozzá is hűségesek voltak, baljós időkben is. A Tiszatájra lehet számítani! Következetes. Nincsenek hisztérikus „ál-Pál”-fordulatai.

Megkockáztatom: talán a Tiszatáj az egyetlen műhely, amelyik a kéziratra azonnal reagál. Ebben a gesztusban nemcsak udvariasság, hanem szeretet van. Emberek dolgoznak emberekkel, s az ember munkája mindig sok küszködést takar. Bizony, ebben a részvétlen világban jól esik az értő befogadás, elgyengít a halogatás, a nem-törődöm hanyagság, a közömbösség... Van bennük résziünk elég az élet mindennapi piacán. Hát legalább az egymás-közi, alkotói-partneri viszonyainkban ne kövessük ezt a lélekfagyasztó gyakorlatot!

A Tiszatáj szerkesztőségében nincsenek süppedő luxusfotelek. De rendetlenség, káosz, panel-lekopottság sincsen. Világos, barátságos környezet. A főszerkesztő (szerencsés és

áldásos is ez így) egyúttal tudós is, egyetemi oktató. Elemző, támogató, hiteles barát. Átszenvedte a múltat, tisztességben; alakít a jelenen empátiával, és a jövőtől sem retteg.

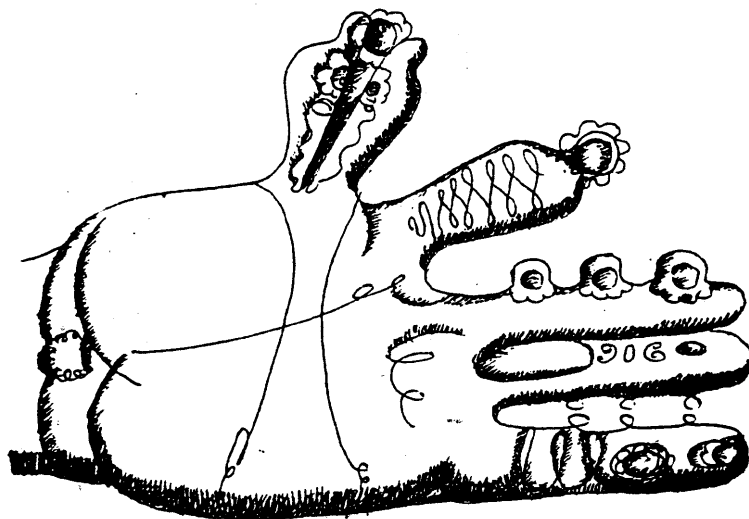
Isten segítse ezt a kedves közösséget, a már nem szőke, hanem sajnos mérgezett Tisza partján – a szellemi közélet méregtelenítőjét,

– a mi Tiszatájunkat! –

Órizzék a Hely szellemét – ami a világtudatig képes tágulni!

Szerető hívek:

Jókai Anna

PÉTER LÁSZLÓ

„Az alapító atyák”

A kezdetekről még nagyon korán, a Délmagyarország 1961. október 29-i számában megírtam emlékeimet. Bővebb változata megjelent a Tiszatáj indulásának 20. évfordulóján ezeken a lapokon is, az 1967. márciusi számban, majd *Szegedi örökség* című gyűjteményemben 1983-ban. Társaim, akik velem alapították és indították e folyóiratot, még valamennyien éltek, és nem vonták kétségbe állításaimat: hallgatásukkal beleegyezésüket adták emlékeim hitelességéhez. Azóta mind meghaltak, egyedül maradtam. Most róluk emlékezem, abban a sorrendben, ahogyan ki-ki bekapcsolódott kezdeményezésemben: Lőkös Zoltán, Seres József, Ertsey Péter, Madácsy László nevét akarom az amúgy fölöttébb feledékeny utókor számára, ha márványba nem is, de fehéren feketén, maradandóan rögzíteni. Ahogyan én láttam őket.

Lőkös Zoltán

(*Szeged, 1925. aug. 5. — Budapest, 1999. nov. 8.*)

1935 szeptemberében egyszerre léptük át a Baross Gábor Gimnázium kapuját. Nyolc évig együtt koptattuk padjait, és hatodik, hetedik osztályos korunkban kezdtünk barátok lenni. A cserkészlet, a cserkészletben megkedvelt népdalok, majd a népi írók hoztak össze bennünket. 1943 őszén az egyetemet is együtt kezdtük. Ő magyar–történelem, én magyar–latin szakon. 1944 nyarán én mellhártyagyulladással feküdtem itthon, és Németh Lászlót meg Erdei Ferencet olvastam sorra, ő diáktársainkkal fölöslegesnek bizonyult tankcsapdát ásott az Ojtozi-szorosban. Onnan írta levelében rigmusát: *Ojtoz – ruhákat rojtoz*. Szerette az ilyeneket, bökverseket; cserkész táborban az ismert dallamokra az ő rögtönzéseit énekeltük. Felsőbányán 1943-ban ezt: *A cserkésznek nincs távolság – Övé Gutin s a fél ország...* Nagymaroson meg 1947-ben: *Szokolyáról haza – otthon vár a kaja...*

1944-et eltérően éltük meg. Neki a szovjet csapatok felszabadulást hoztak. Idős anyai nagyszüleit, akiket még márciusban Párizsi körút 36/B alatti lakásukon én is megismertem, júniusban Auschwitzba deportálták. Keller Márk (1876–1944) és Keller Márkné Rosenberg Sarolta (1878–1944) nem tért haza. Zoli édesanyját, Keller Máriát (1904–1976) mentesítette, hogy elvált férje keresztény volt. Zoli apja, a híres, több neves tudóst és közéleti férfit adó, evangélikus cipszer család származéka, Laszgallner Tibor (1900–

1946), 1938-ban hagyta el családját. Tizenhárom éves fiának súlyos lelki sérülést okozott vele. Zoli is evangélikus volt, és diákkorában jeleskedett vallásos ifjúsági megmozdulásokban. Szavalt a templomban; gomblyukában Luther-rózsát hordott. Magam ugyan pápista vagyok, de többször voltam Zolival a kálvinista Kalmár Lászlóéknál bibliaórán is. Karácsony Sándort ott ismertük meg.

Zolit nagyban befolyásolta származása. A front közeledtével sem hagyta el szülővárosát. Én, csak félig gyógyultan, az utolsó kiürítő vonattal, október 8-án, a bátyámhoz mentem, Ózdra. Onnan november végén – már hazafelé készülődve – Rákospalotára, nagybátyámhoz. Ott vészeltem át az ostromot, onnan jöttem – Kecskemétig gyalog – haza, 1945. január 13-tól 21-ig. Mivel sikerült Zoli jegyzeteiből kollokválnom, nem veszítettem el a félévet.

Hámory Jenőtől a gimnáziumban rendkívüli tárgyként gyorsírást is tanultunk. Én csak a *fogalmazásával* jutottam el a percenkénti 110 szótagig, Zoli viszont *beszédírást* is tudott. Ez alapozta meg újságírói pályáját. 1944. december 3-án a színházban, a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front alakuló ülésén gyorsíróra volt szükség: az egyik ő lett. (A másik, úgy emlékszem, Fábián Ferenc.) Utána ott maradt a Délmagyarország szerkesztőségében: szükség volt gyorsírástudományára. Távirati iroda még nem lévén, a híreket a BBC magyar adásából Zoli írta le, s tette gépbe. 1945-ben magyarította meg nevét.

A tárgy és a szó egységének modern módszertani elve alapján készült doktori értekezését 1947-ben a szegedi paprikatermesztés néprajzáról és szókincséről Bálint Sándorhoz írta. Meg is jelent az Alföldi Tudományos Intézet Bartucz Lajos szerkesztette második évkönyvében, 1948-ban. Egyszerre avattak bennünket doktorrá. Erről *Szegedi seregszámla* (1999) című gyűjteményes kötetemben írtam.

Amikor 1945 nyarán a Délmagyarország kommunista pártlappá lett, Zoli még sokáig parasztpárti tudott maradni. A többpártrendszer fölszámolása után azonban neki is be kellett lépnie az MKP-ba. De 1952-ben – kispolgári származására és mentalitására hivatkozva – kirúgták a szerkesztőségből, és kizárták a pártból. A konzervgyár adott neki kenyeret: egy időben a Kárász utcai mintaboltjukat vezette. Később üzemi könyvtáros, majd rövid ideig árvaházi nevelőtanár lett. Az volt 1955 nyarán is, amikor feleségül vette a pártbizottsági munkatársként megismert Lázár Ilonát. (Zoli tanúja én voltam. 1951-ben meg ő az én egyik tanúm.) Icát fölöttesei óvták ettől a házasságtól, mivel azonban mégsem szakította meg a kapcsolatot „kispolgári” udvarlójával, neki is fölmondtak.

1956 megint vízvázalasztó lett közöttünk. Én börtönbe kerültem, Zoli vissza a Délmagyarország szerkesztőségébe. Ettől kezdve pályája töretlen. 1961-ben főszerkesztő lett. 1968-ban Pestre hívták, s az akkor induló Magyar Hírlap főszerkesztő-helyettesévé nevezték ki. 1971-ben a Pest Megyei Hírlap főszerkesztője lett. Innen 1979-ben megint főszerkesztő-helyettesnek hívták vagy küldték a Magyar Nemzethez; 1982-ben ismét a maga gazdája lett: a Központi Sajtószolgálat főszerkesztője. Két év után, 1984-ben a Vasárnapi Hírek alapító főszerkesztője, 1996-ban az Esti Hírlap főszerkesztője. Innen kényszerítettek nyugdíjba egy év múltán. Ekkor már beteg volt. 1999. november 8-án hunyt el. Én búcsúztam tőle Farkasréten. Amit mondtam, következő kötetemben (*Mindenkor csak feléd nézek, Szeged, 2001*) olvasható.

A Tiszatáj indulására emlékező írásomban pedig megírtam, hogy vele kezdeményeztük a lapalapítást. Először az 1941–44 közt megjelent Délvidéki Szemle példája lebegett a sze-

münk előtt. Tehát nem elsősorban szépirodalmi folyóiratra gondoltunk, hanem olyanra, mint az egyetembarátok népszerű tudományos folyóirata volt: helyismereti szemle, Szeged és Dél-Magyarország kulturális örökségének föltárója, ápolója. Alföldi Szemle volt az első cím, amelyet mint a Szegedi Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Szabad Szervezetének elnöke *Egy folyóirat terve* című beadványomban 1946. április 10-én javasoltam Purjesz Béla rektornak. Indigós másolata ma is megvan valahol a limbusomban.

Az egyetemi tanács elutasította indítványomat. Nem akart „közösködni” az ifjúsággal. Azt válaszolták, indítson az ifjúság diáklapot, a tudományos folyóiratot meg bízza a professzorokra.

A diáklapot Zolival megindítottuk. Az Egyetemi Élet első és utolsó száma 1946 szeptemberében jelent meg, és igazolta Móra Ferenc híres megállapítását, amelyet először 1928 áprilisában a Szegedi Szemle első száma elé írt *Beköszöntő gyanánt*: mint a sivatagban – idézem kissé szabadon – az elhullottak fehérítő csontjai, úgy őrzik – egy-két szám, legfőljebb egy-két évfolyam után – befulladt folyóirat-kezdemények emlékeit a Somogyi-könyvtár polcain a csonka füzetek.

A Tiszatáj azonban ritka kivételként megcáfolta Mórának ezt a keserű metaforáját. Immár hatvan éve él, és az ország egyik legismertebb, történelmi jelentőségű időszaki kiadványává nőtt. Miután ugyanis az egyetemmel nem sikerült dűlőre jutnunk, fiatalabb és lelkesebb erőkhöz fordultunk. Seres Józsefben találtuk meg elsőként terveink helyeslőjét.

Seres József

(Kunágota, 1910. jan. 4. – Budapest, 1984. okt. 10.)

Magánúton végezte a polgári iskola első két osztályát, majd 1924-ben a szegedi Madách utcai polgáriban folytatta tanulmányait. Ekkor, itt látott életében először emeletes házat, nagy folyót, villamost, mozit, színházat. A színházban Kiss Manyit. „Szeged volt számomra – emlékezett a *Vallomások Szegedről* (1983) címmel szerkesztésében megjelent gyűjteményben – a nagy kaland, amelyre kicsi koromtól vágytam, és Szeged volt eszmélkedésem kezdete.” Utána a kiskunfélegyházi tanítókép-zőbe iratkozott.

1931-ben szerezte meg tanítói oklevelét. Ősszel bevonult sorkatonának. 1932 februárjában félegyházi osztálytársaival (Darvas Józseffel, Békés Istvánnal, E. Kovács Kálmánnal, Székely Bélával) – elfogott leveleik alapján – kommunista szervezkedés vádjával letartóztatták. Így került másodszor Szegedre, a Béke utcai katonai fogházba. Ott ismerkedett meg az ugyancsak ekkor büntetését töltő Erdei Ferencsel. Barátságuk későbbi pályáján döntőnek bizonyult.

Két év fogház után állást nem kaphatott; falujában magántanítványoktól szerzett pénzeszkézből szűkösködött. A falukutató irodalomnak nem csak olvasója, hanem szülőfalujának szociográfusa (*Kunágota község társadalomrajza*, 1937). Ezt folytatta 1947-ben a Válaszban *Földreform Kunágotán* című tanulmányában.

Erdei üzent érte 1945 tavaszán, s az ő hívására jött harmadszor Szegedre: előbb a Délmagyarország szerkesztőségébe, a közben Pestre vitt Erdei Sándor olvasószerkesztői helyére, s egyúttal a Nemzeti Parasztpárt városi titkárhelyettese is lett. Megindította és szerkesztette a párt hetilapját, a Szegedi Szabad Szót, majd 1947–48-ban napilapját, a Szegedi Friss Újságot. Mind a kettőben munkatársa voltam. Amikor Karácsony Sándor égisze alatt 1946 márciusában megalakult a szabadművelődés szervezete, Madácsy László lett Szeged szabadművelődési felügyelője; Seres József, 1945-től a népművelési hivatal munkatársa, a helyettese. Madácsy egy év múlva visszatért a Baross Gábor Gimnáziumba, így posztját 1947. március 1-jével Jóska vette át. Harmincöt éves fejjel beiratkozott az egyetemre: különbözőzeti vizsgát tett latinból, matematikából, és kollégánk lett a bölcsészkaron. Tagja lett a Kálmány Lajos Körnek, s a szerkesztésében megjelent füzet sorozatában *A röskei paprikások társadalma* (1947), az Alföldi Tudományos Intézet második évkönyvében *Sándorfalva szociográfiája* (1948) címmel, a Tiszatáj első számában pedig Táperől, a tápai földreformról írt maradandó értékű társadalomrajzot.

1950-ben középiskolai tanári oklevelet szerzett. Akkor szűnt meg a szabadművelődési felügyelőség. Kis ideig tanított a rókusi általános iskolában, majd a Radnóti gimnáziumban. Sajnáljuk, hogy nemsokára föl vitték a kultuszminisztériumba: Szeged irodalmi és művelődési életének értékes és szorgos munkását veszítettük el. 1963-tól a Tankönyvkiadó felelős szerkesztője, majd főszerkesztő-helyettese volt. Sok könyv bábja, a Vajda János kritikai kiadás 4. és 5. kötetének (1972) szerkesztője és néhányának (*Verselemzések*, 1970; *Szépprózai művek elemzése*, 1976) írója is. Főként a gyermek- és az ifjúsági irodalom szakértőjeként vált neve ismeretessé.

A Tiszatáj megalapításában ő volt triumvirátusunk harmadik tagja. De mint szabadművelődési felügyelő hármunk közül ő tehetett a legtöbbet. A Délmagyarország 1947. január 24-i tudósítása számolt be a szabadművelődési tanácsnak a városházán, a közgyűlési terem melletti „kisgyűlési teremben” tartott előző délutáni üléséről. Alighanem névtelenül Lőkös Zoltán írta:

„A továbbiakban Seres József a Kálmány Lajos Kör által megindított folyóirat-kezdemenyezési akcióról beszélt. A szabadművelődés örömmel támogatja a Kálmány Lajos Körnek azt a kezdeményezését, hogy szegedi színvonalas időközi szemlét jelentessen meg. Anyagi támogatás ügyében átiratot intézett a városhoz is, hogy lehetőség szerint már februárra megindulhasson a lap.”

Emlékszem erre az ülésre, hiszen „mint vendég” jelen voltam. A legtöbben nemigen hittek a tervezett folyóirat életképességében, de szokás szerint nagy hévvel vitáztak – a nevére! Az Alföldi Szemlét már mi is elejtettük, mert nagyon tudományos ízűnek tetszett; de elhangzott javaslat, hogy Albatrosz legyen a lap. Nagy tábora lett Madácsy László előkelősködő Aurorájának meg a később Vásárhelyen meg is indult Délszigetnek.

Végül a Juhász Gyula költészetével megtámogatott javaslatom győzött: a Tiszatáj.

Hogy is írta éppen a költő? „Az ilyen bábaságra vagy nagyon büszke az ember, vagy pedig nem akar emlékezni. Attól függ minden, hogy a gyerekből holmi híresség válik-e, vagy pedig szégyent hoz a szülőjére.”

Ezen az ülésen jelen volt Ertsey Péter is. Ekkor ismerkedtünk meg.

Ertsey Péter

(Pápa, 1921. okt. 21. – Szeged, 1971. okt. 3.)

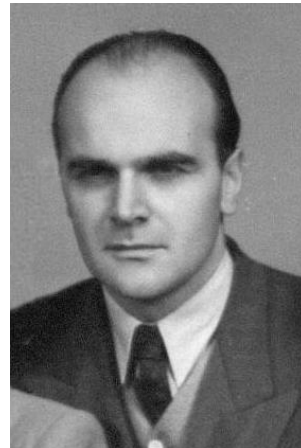
Együtt távoztunk a városházáról, és – naplóm tanúsága szerint – még sokáig tárgyaltunk a Stühmer sarkán a hidegtől kivörösödött orral. (A mai szegedieknek már meg kell mondani, hogy a kávéjáról híres Stühmer évtizedeken át a Széchenyi térnek és a Kárász utcának a Tisza felé eső sarkán volt.) Szörnyen zavart, hogy Ertsey folyton szerkesztő úrnak szólított. Én meg doktor uraztam. Egy hét múlva, amikor a lakásán folytattuk a tárgyalásunkat, Füßy László és Lőkös Zoli jelenlétében följánlotta a pertut.

Ertsey Péter jogi tanulmányokat folytatott a kolozsvári és a szegedi egyetemen. 1946-ban doktorált. 1941-től postatiszt volt Szegeden. 1953-tól a Somogyi-könyvtár munkatársa, 1955-től – Lódi Ferenc mellett – igazgatóhelyettese. 1954-ben az egyetemi könyvtár dolgozójaként én szerkesztettem igénytelen külsőségű, de igen hasznos kiadványát *A Somogyi-könyvtár szegedi folyóirat- és hírlapanyagának bibliográfiája* címmel.

Mint Lódi, Ertsey is költő volt: első verseskötete (*Neve se volt*) 1943-ban, a második (*Napnál fényesebb*) 1944-ben jelent meg Szegeden. Feleségének korai halála (1952) után adta ki emlékező verseinek gyűjteményét (*Szívek szíve*, 1953). Három gyermekkel maradt özvegy; a síremlék fölállításához hozzájárulásként én is vásároltam ebből az akkori nehéz kiadványviszonyok miatt stencilezett sokszorosításban, saját kiadásban megjelent kötetből. Enyém a 12. példány ezzel az ajánlással: *Régi barátság jeléül*. Családja második (1953) és harmadik házasságából (1958) még egy kislánnyal és egy kisfiúval szaporodott. Közben otthagyta postai segédtitkári állását, és a Tiszatáj kiadójaként jutott szerény jövedelemhez.

Azt hittem, legjobb barátaim közé tartozott. Az ötvenes években ő ajánlotta föl, hogy eldugja néhány veszélyes könyvemet, köztük Váry Albertnek *A vörös uralom áldozatai Magyarországon* (1922) című, apámtól örökölt ritka példányát. Évekig nála is voltak, de azután egyszer szólt, hogy tovább nem tudja biztonsággal őrizni őket, s visszaadta. Valami vízhatlan anyagba csomagolva elástam az udvarban, de később, amikor meg akartam nézni őket, kiderült, hogy szétmállottak a földben. De Ertsey nem árult el. Annál meglepőbb, hogy 1957 és 1961 között – előbb Erdősi, majd Dugonics fedőnéven – milyen szorgalommal és részletességgel, leplezetlen gyűlölettel írt rólam jelentéseket a rendőrség III/III-as alosztálya számára. Ezeket *Az én besúgóim* (2007) címmel egyidejűleg, most teszem közzé. El nem tudom képzelni, mivel vehették rá erre a gyalázatos szerepre.

A Tiszatáj megalapításában teljesített munkájáról korábbi emlékezéseimben, tehát még az ő életében, a Stühmer előtt, majd az ő lakásán folytatott beszélgetésünkre utalva ezt írtam: „Ertsey ettől kezdve kapcsolódott be az előkészítő munkába, sőt jórészt neki volt köszönhető, hogy az induláshoz anyagi alap is került.” Ezen a történetek ellenére sincs okom változtatni. A Tiszatáj és Ertsey Péter neve elválaszthatatlan. Erről a folyóirat krónikásának, Gyuris Györgynek könyve (*A Tiszatáj fél évszázada. 1947–1997. 1997.*) hiteles bizonyíték.

Madácsy László*(Sándorfalva, 1907. dec. 22. – Szeged, 1983. szept. 16.)*

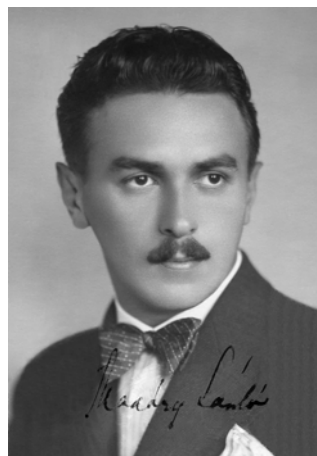
Madácsy László tanárom volt a Baross Gábor Gyakorló-gimnáziumban: 1939 és 1941 közt, az ötödik és hatodik osztályban franciára tanított. Hangulatember volt; többet tanultunk a hetedikben és nyolcadikban Krammer Jenőtől.

Szabadművelődési felügyelősége idején bejárógattunk hozzá a városházára. Emlékszem, egyszer a Széchenyi téren valami rendőrségi díszfölvonulás volt, s a városháza ablakából néztük. Madácsy gúnyosan idézett valamely francia szerzőt, talán Anatole France-ot: ahol a katonaság leszerepelt, ott a rendőrség veszi át a parádét. Egyetértettünk.

A Baross gimnáziumot, ahova Madácsy 1947-ben megunt tisztviselősködése után visszatért, éppen századik születésnapján, 1951-ben megszüntették. Még akkor is kiváló tanári karának minőségét bizonyítja, hogy java részüket főiskolára, egyetemre helyezték át. Madácsy a tanárképző főiskola magyar tanszékére került, majd onnan 1957-ben docensként az egyetem romanisztikai tanszékére. 1964-ben megszerezte a kandidátusi fokozatot. 1976-ban az újból önállósult francia tanszékre kapott egyetemi tanári kinevezést. 1978-ban nyugállományba vonult.

A Délmagyarország 1954. június 16-i számában a szegedi írócsoport nevében Ertsey Péterrel tettem közzé a következő közleményt: *Határozat Szegedi Irodalmi Múzeum létesítésére*. Bevallom, azt reméltem, ha megvalósul, engem bíznak meg vezetésével. Annyi lett belőle, hogy 1955-ben a múzeumnak irodalmi osztálya lett, s ennek vezetésével Bálint Alajos igazgató a barátját, Madácsy Lászlót bízta meg. Bálint Alajos rám, egykori karcagi meg makói múzeumigazgatóra féltékeny volt; megakadályozta, hogy visszakerüljek Szegedre. Hencz Aurél jóvoltából sikerült mégis 1954-ben, az egyetemi könyvtárba. 1957-ben, míg börtönben voltam, onnan rúgtak ki. Szabadulásom után, 1958-tól, akadémiai célhitelből évenként meghosszabbított szerződéses alapon dolgozva az egyetem magyar irodalomtörténeti tanszékén Ilia Mihállyal a Juhász Gyula kritikai kiadáson, rendszeresen találkoztam Madácsyval. A múzeum Juhász-anyagát a kritikai kiadáshoz vonakodva adta kölcsön.

Én viszont gyanútlanul kölcsönadtam neki Eörsi Júlia *Tiéd a sírig* (1957) című könyvét, amelyet én szerkesztettem, és amely akkor jelent meg, amikor börtönben voltam. Ennek alapján írta meg Madácsy a Tiszatáj 1958. májusi számában a Féja Gézá-támadó cikket *Csak lassan a lapáttal, sírásó urak* címmel. Rosszul esett, hogy az érveimhez fölhasznált lapszéli jegyzeteimet, kutatásaim alapján pótlólag beszúrt keltezéseimet anélkül aknázták ki, hogy hivatkozott volna rájuk, rám. Egy alkalommal meg arra kértem, engedje át nekem a múzeum irodalmi osztályának vezetését: ő mint viszonylag jó fizetésű egyetemi docens nincs rászorulva a mellékesre, míg nekem, a bizonytalan és ideiglenes állású „börtöntölteléknek”, nagy szükségem volna rá, s korábbi múzeumi tevékenységemmel, főként makói József Attila-kutatásaimmal, bizonyosságát adtam hozzáértésemnek. Elutasított.

A Tiszatáj megalapítása körüli szerepét annak idején pontosan leírtam. Eredetileg főszerkesztőnek a Délvidéki Szemle utolsó szerkesztőjét, Koltay-Kastner Jenő professzort, az olasz tanszék vezetőjét kértük meg. Az előfizetési fölhíváson, amelyhez perforált megrendelőlap volt csatolva, még ő szerepelt főszerkesztőként. Ugyanott szerkesztőként Madácsy és az én nevem van rajta. Madácsy mint szabadművelődési felügyelő került a szerkesztőbizottságba. Hogy ne mondjam: mint Pilátus a Credóba. A többiek, némileg koalíciós alapon: Antalfy György, Bibó István, Bálint Sándor, Donászy Kálmán, Ertsey Péter, Magyar László, Seres József, Lőkös Zoltán.

Koltaynak nem tetszett a Tiszatáj neve, és ezért – ezért! – nem vállalta a főszerkesztőséget. Így rukkolt előre Madácsy László. Az ő helyére meg szerkesztőnek Ertsey Péter, egyben felelős kiadó.

Bár az első számot én állítottam össze, és a nyomdában is ott lábatlankodtam a két kitűnő szedő, Gabnai János és Mayer Pál mellett, én sem lettem szerkesztő. Annak idején már megokoltam: „Nevem tehát nem került az első számra, hiába unszolt még a nyomdában is, a szám készülte közben velünk együtt ott bábáskodó Madácsy László, nem hagytam. No, nem szerénységből, hanem mert tanári szakvizsga előtt álltam, s nem akartam magam ellen kihívni kedves professzorom, Marót Károly figyelmét. Hátha valamicske elnézésre is szükség lesz a latin vizsgák során, s akkor súlyosbító körülménynek számíthat, ha netán az ifjú tanárjelölt, a beképzelt »szerkesztő«, némi hiányokról tesz tanúbizonyságot a klasszikus auktorok ismeretében...”

Ehhez sincs hozzátennivalóm.

„A Tisza - táj - parton mit keresek?”

(KÖSZÖNTŐ LEVÉL-FÉLE)

Sanyikám!

Negyven valahány éve írtam egy kis évfordulói cikket Fejér Lipótról, ami aztán közlésre nem került; illetve előkerült, ha nem is előkelően az „íróasztalnak”, hanem a szerény beépített „fali szekrénynek” készült „műveim” közül, mikor kötelező kályhacső-béleltetés miatt ki kellett rámolnom.

Odaadtam a kéziratot a *Természet Világa* főszerkesztőjének, Staar Gyulának, hátha közölheti mégis? Szívesen vállalta, hiszen „az ilyen nagy matematikus – mondotta –, mint Fejér Lipót mindig időszerű”.

Aztán 2006. május 26. keltezéssel gyönyörű képeslapot kapok Iliától: „[...] Ennek a soha nem létező Szentnek a képével jelentkezem. Olvastam a *Természet Világában*, hogy a következő számban írásod lesz Fejér Lipótról. Eszemben volt F. L., 1957-ben valami Juhász-ügyben meglátogattam. F. L. kapcsolatban volt a Négyesy-szemináriummal, akik bölcsészként járogattak matematikára is. Egy nagyon alacsony, kicsi öregúr van az emlékemben, mozgékony tekintet és elme. Valahol a 11. kerületben lakhatott. Várom tanulmányodat. [...]”

A másik oldal: „Szent György szobra. XII. század. Kalocsa, Érseki Kincstár.”

Aztán júl. 19-es keltezéssel újabb Ilia képeslap a Magyarórdi Radák-kastély (XVII. sz.) fényképével: „[...] Tápén vagyunk még Házpásztorok, de néha belátogatók a városba. Ott olvastam Fejér Lipótról szóló írásodat a TV-an (Meg az írás kalandos sorsát is.)

Domokos Matyi után Beney Zsuzsa is elment. Az előbbi jó barát volt. Az utóbbi valamikor szerzőm[...]”

Hadd ugorjak egy óriásit az eltűnt (vagy inkább elveszett?) idő nyomában: Szeged, 2006. nov. 10. keltezésű, hivatalos-szerkesztési tárgyú és egyben Sándor Iván munkásságáról szóló új könyvét (Sorskert) küldő levélsomagjához a következő P. S.-t fűzi a főszerkesztő:

„[...] Irigykedve olvastam a Forrásban Buda Feriről írt tanulmányod. Nekünk miről írsz legközelebb? Márciusban [...], 60 éves lesz a Tiszatáj. Az ünnepi, jubileumi számhoz föltétlenül kellene Tőled valami.”

Buda Ferenc *Isten szalmaszálánjáról* írt recenzióm tréfás elismerése különösen jókor jött és nagyon jól: magam is „Isten szalmaszálán”, inkább mint bármikor.

De hát mivel járulhatnék a jubileumi számhoz? Ha persze tudom jól, hogy egyáltalában nem „föltétlenül” kellene tőlem valami. Az én szerény szerzőrecenzensi csónakomat

mindenesetre ez a szerkesztői-folyóirati – mert nem csak a főszerkesztőből: az egész kis stábból sugárzik – reánkfigyelés-gondoskodás kötötte ki s köti ki újra meg újra a Tiszatáj-parthoz. Meg a két másik folyóirathoz, ahol szintén Ilia-tanítvány a főszerkesztő: az Új Forráshoz és a Forráshoz.

Meg vonz az is, hogy ők is, szerkesztők és folyóiratok, ugyanolyan segítőkész érdeklődéssel figyelik és kommentálják a közelebbi s távolibb környező országok, irodalmuk, kultúrájuk, népek sorsát, mint Ilia és az általa megálmodott-elindított Tiszatáj. Divatos posztmodern szóval szinte „Hálózat”-ról beszélhetnénk, ha a „háló” magyarul nem jelentene valamiféle zártságot is. (Vagy rosszabbik esetben „bezártságot”, „befogást”.) Talán inkább azt mondhatnánk, hogy mindhárom folyóirat Németh László gondolkodásának és írásának „alaprétegeire” figyelve és építve igyekszik megfelelni korunk és sorsunk feladatainak, kérdéseinek, kihívásainak? Mindegyik a saját egyéni módján hagyományai, helye (genius loci) és követelményei szerint. Nem tudom; s nem is akarok az évfordulókör szokásos ünnepi tósztokba bonyolódni. Csupán a kézzelfogható tényre (vagy inkább momentumra, mert ma már minden „tény” eleve gyanús) utalnék, hogy a – nevezzük így – „Ilia-folyóiratok” milyen jelentős és minőségi szerepet vállalnak a Németh László-i gondolatok, hagyaték, műveltség eszmény, s esetenként akár a Németh Lászlói életmód követésében, folytatásában, őrizésében. A tudatosításában, sőt, elfogadtatásában, hogy legyünk mégoly különbözőek, ellenkezőek, sőt ellenségesek akár, mégis csak egy „Nagy Család” vagyunk. Magyarok, s tágabban keletközép-európai népek mindahányan. „*Gens una sumus*”. Domokos Mátyással ennek fel- és el nem ismerésének a súlyos következményeire figyelmeztetve. Meglehet épp erre is utal Ilia képeslapján „Ennek a soha nem létező szentnek” küzdelme a sárkánykigyóval.

Ami pedig a 60 év történetét – küzdelmeit illeti, el kell olvasni (újra) Gyuris György *A Tiszatáj fél évszázadát* (1947–1997), valamint Vörös László *Szigorúan ellenőrzött mondatokat* (A főszerkesztői értekezletek történetéből 1975–1986).

A két alapos, megbízható s egyben rendkívül érdekes, izgalmas, tanulságos könyv hűen dokumentálja a „soha nem létező szent” küzdelmét a Sárkánykigyóval. Ami viszont máig is tart. Mert a sárkánynak száz feje (és arca) van, „a soha nem létező szent”-nek pedig csak egyetlen fegyvere; hiszen „a jó egy ügy”, tanította Németh László.

Vagy ahogyan N. L. a Németh Ágnes összeállításában és gondozásában a *Tiszatáj Könyvek* sorozatban megjelent *Naplóban* 1940-ben Vallombrosai zarándoklatáról írt jegyzetében fogalmaz: „[...] Időnként le-le kell vizsgáznia egy kornak, mint ahogy Európa is levizsgázik most, hogy mennyi erkölcsöt, bátorságot, tudást és önfeláldozást vagy bűnt, kényelmet és luxusszállót nevelt »árnyas völgyeiben« – de ami fontos és állandó, mégsem a vizsga, hanem a készüllet, az örök tréning, amely nem száll el, mint a csatamezők füstje, hanem az új, szűkebb vagy tágabb rendben is »készül«, emelkedni próbál, akár a sok hódítót látott hegyeken: a bükk és az olaj. Firenze itt készült, a Firenzék mindig is itt fognak készülni [...]”

De hát kis magyar Vallombrosát keresni a Tisza parton? Legenyhábban szólva is az „Őrültek”-be illő csomorkányiság. S most visszatekintve elveszett-elvesztegetett időmbe, úgy látom, hogy mégis azt kerestem, mióta Kiss Feri még mint Debrecenből jól ismert barátját, beajánlott, mikor tanítani a szegedi egyetemre vetődött, Iliához és a Tiszatájba.

Ehhez egyébként nem is kellett professzornak vagy egyéb egyetemi nagyságnak lennie Szegeden; számos tanítványa „Hural”-beli eszmetársa-barátja nevével találkoztam később a Tiszatáj cikkei-tanulmányai között vagy alatt. Az én „beszervezésem” valamikor a hetvenes évek elején történhetett, amint Ilia 1972. július 7. keltezésű levele tanúsítja: „Kedves Uram, ne vegye fölös zaklatásnak és udvariatlanságnak se, hogy a levéllel fölkeresem a személyes ismeretség nélkül. Nagyon szeretném, ha dolgozna a Tiszatájnak. Szóban talán egyszerűbben és közvetlenebbül meg tudom majd magyarázni a kérést, most csak írjon: miben lenne jó megegyeznünk. [...]

Most látom a Kriterion-nál megjelent kötetét, gratulálok hozzá! Írni fogunk róla, a vállalkozásról is.

Szentgyörgyi új könyve (What Next?) eljutott-e Önhöz? Erről is kellene szólni valamit. Vegye fontolóra ezt a kérést is.”

A *What Next* természetesen nem jutott el „Önhöz”, Ilia küldte el, mint később és anyniszor a recenzióra kiválasztott könyveket. A Kriterion a „Korunk Könyvek” sorozatában *A matematikai Absztrakció történetéből* című tanulmányomat közölte. Magyarországon akkor már többször, több helyen megjelent; a kutya se nyalta meg, illetve E. Fehér Pál, de abban nem volt köszönet. Érthetően tehát nagyon megörvendeztetett Ilia finom dicsérete és persze egész levele. Akkoriban elsősorban a szívemet melengető büszkeséget-örömet éreztem; csak ma látom, a la recherche de temps perdu, hogy ez a levél indított el a természetemnek, érdeklődésemnek, művelődésemnek, ízlésemnek, szerénységemnek, szétszórtságomnak, szubjektív objektivitásomnak, rang és karrier közönyömnek stb., szóval Csomorkányságomnak (vagy „vallombrosiánusságomnak”?) legjobban megfelelő (és nekem egyedül megfelelő?) műfaj: a ma divatosan magyarul is *Essay Review*-nak nevezett recenzió-esszé felé. Amire eleinte egyedül a Tiszatáj volt vevő.

Később azután két szintén Ilia-tanítvány főszerkesztette folyóirat, a Komárom-Esztergom megyei új Forrás és a kecskeméti Forrás is szívesen közölte ezeket a recenzióesszéket, Miskolcon pedig Németh László „dárdahordozója”, a különben szintén „Ilia gyanús” Cs. Varga Pista. És ezt az „országos terítettséget” mind a Tiszatájnak köszönhetem. Sőt ide számíthatom a Fodor Andrásón és Tüskés Tiboron keresztül az ugyancsak „Tiszatáj-fertőzött” Szederkényi főszerkesztette Jelenkort is. Pótolhatatlan mesterünk, Domokos Mátyás frappáns megfogalmazása szerint a magyar irodalom mindig is „folyóirat-irodalom” volt. Nyilvánvaló, hogy éppen ez a fajta irodalom felel meg leginkább a recenzióesszé műfajának; lásd a *Times Literary Supplement*-től a *London Review of Books*-on, az *Isis-en*, a *Renaissance Studies*-on és a hasonló recenziókat vagy recenziókat is szakszerűen és bőven közlő folyóiratokon át a *Journal of Interdisciplinary History*-ig és a *Casa Editrice Leo S. Olschki* ragyogó *Nuncius*-áig, ami a maga módján ugyancsak vallombrosai vállalkozás. Talán még azt is megkockáztathatom, hogy könyvsorozata, a *Biblioteca di „Nuncius”* a maga területén és módján körültekintő válogatásával, logikus sokféleségével, minőségkultuszával, közérdekűségével ökomenikus-kiegyeztető, békítő-tanító szándékával még tán hasonlít is a *Tiszatáj Könyvek*-hez, és a Kriterion fentebb említett sorozatához, és nem túlzás tán hozzájuk sorolni a *Téka* köteteket. Melyek különben még külalakban is hasonlítanak kicsit a „Nuncius” Könyvtár köteteihez. És akkor – bár „örültek”-hez illő boldond beszéd „A Tisza-parton” keresni egy kicsi, de messzire ható magyar Vallombrosát, de van benne rendszer.

Idáig jutottam a határidőnek kitűzött január végéig. Úgyhogy itt be kell(ene) fejezni ezt a köszöntőlevél-félét.

Csakhogy N. L. 1940-es vallombrosai üzenete szerint (lásd *Napló* 36. oldal.) a hely szellemében éppenséggel nem valami rendszer a fontos, hanem – ismét ide írom – a „késület, az örök tréning, amely nem száll el mint a csatamezők füstje, hanem az új, szűkebb vagy tágabb rendben is »készül« és emelkedni próbál...” Megfelel ma ennek akárcsak szándékában is Magyarország és Európa?

Ez a köszöntőlevél-féle mindenesetre befejezetlen marad.

P. S. Jó húszegynéhány éve, amikor még olyan fiatal voltam, úgy hatvan körüli, mint a jubiláló Tisztáj most, Varga Dombi hathatós írószövegségi, stb. támogatásával drága feleségemmel együtt eljutottam Itáliába. Dombiék jártak már erre felé, Ravennától kezdve nagy szakértelemmel, fáradhatatlanul vezettek templomról-templomra. Ravennában döbbenet, megrendülten lelkesedtem a mozaikcsodákon, kivált a S. Apollinare in Classe-ban. Órákig üldögéltem, várva hogy érdemesebb turisták ellássák a szükséges, lírás érmékkel a megvilágítást. Aztán lassan kezdtem templommérgezést kapni. Gyönyörű, lenyűgöző volt, minden a monumentális építészeti leleményektől a legkisebb freskórészletig, de valahogy minden végső soron szenvedésről, alázatról, halálról szólt. A Befejezettségről. A mindentudásról akár. S aztán mikor kitámolyogva az Uffizi-szédítő képáradatából felzarándokoltunk, ügyet sem vetve útközben a Pitti palotára, a Viale Galilein végigkanyarogva a San Miniato al Monte-hoz, s miután a teraszáról kigyönyörködtük magunkat Firenze páratlan látványában, bementünk a templomba, ott hirtelen egy másik világba cseppentünk. Esteledett már, de a templomban villanyvilágítás nélkül sem volt sötét. A szerzetesek a gregorián hangjaira körben járva peripatetikusan imádkoztak. Készültek? Pillanatnyilag tán csak az estére és a vacsorára. Nem ismertem, pedig már jócskán ismerhettem volna Németh László vallombrosai „üzenetét”. Azt persze tudtam Fülep Lajos peripatetikus óráiból, hogy mi és milyen nagy a S. Miniato jelentősége még a Renaissance művészetében is. Azt viszont csak most másolom ide Pogány Frigyes Firenze könyvéből, hogy „Róma pompájával szemben valami bensőségeesebb atmoszférát sugároz, léptéke emberibb, s belseje is inkább intim, szinte lakályos!” Akkor csak ültünk egymás mellett, fogtuk egymás kezét, kimondhatatlanul boldogok voltunk, hogy itt lehetünk, hogy élni igen jó. De hátha éppen ez volt akkor ott Vallombrosa üzenete? Az élet üzenete, az életé, amely rendszertelenül és rendszerektől függetlenül „készül” és „emelkedni próbál”. Amint jó „Vallombrosásként” Darwin, s nyomában Juhász Nagy Pál tanította. Mint a nagy, utolérhetetlenül okos XVII. században a maga módján az ugyancsak Vallombrosai indíttatású Galileo Galilei. Meglehet Ilia képeslapján ő „a soha nem létező” (de mindig jelenlévő) Szent?

Vekerdí László

PATAKI FERENC

Zöndül a Tiszataj
Szépkorába lép
66-os kezem sémogatja
a kerékhasú 60-ast.

Tiszataj Óh!
Thapa-kaszakerülő népség
bölcselők járszola
termően kalájszol
a sok rím, a szó:
a cseplő alig győzi
hát még az Olvasók!
Magyar, tatár, török, besnyő, Olasz!
Míg győzne ha nem lenne mása
a Maris, az Edit, a Judit,
az Annus.

Marokszedő" módon az Anna
cikázol a Róbi
Dejő társaságban Tiszaparton
mit keresek én itt, a Feri
Szeged, 2007. január 21.

SIMAI MIHÁLY

Áramlások

*Egy fűzfa áramlás-iránya... mintha száz-
életnyi árvaság futna, forogna, kavarogna a
kék őszi szélben.*

*Arany jelek meg láthatatlan, égre-szórt
hieroglifák.*

Megannyi régi-új talány.

*Kétség – s remény, hogy végül mégis összecseng
a rejtelem ragyogása, a fényen-túli fény
velem
s veled. És még Valakivel.*

*Életfa áramlás-iránya –
ahogy a
szél rózsállik, ahogy a rózsza vérvörös
illatot fest a szélbe.
Ahogy a benned tükröződő életek
nőttön nőnek,
elélük előled
az életed.*

*Lengnek az áramló ágak,
megannyi ölelni-akaró félkar,
s megannyi öleletlen.
Jelölik széthulló birodalmamat.
Kérdik, lehet-e élni fél-elemben...?
Hogyan kell felnőni a Fényhez? Hogyan kell
kapaszkodni a Megfoghatatlanba...?!*

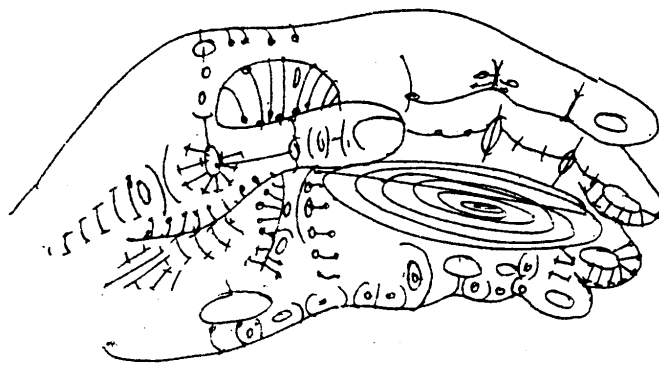
*Ezüst rezgések áramlás-iránya – –
a Sohán át suhog,
a Semmiben lobog,*

*Benned is
gyökerezik a Végtelen-Világfa.*

Átfonja lábad hihetetlen tenger,
át- meg át-
fonja lábad, öled, melled minden eleven
– lüktető, konok élet-szerелеmmel.
S bár nincs gyökér, mely tudná,
hol az ága,
s bár minden ág
hontalan leng az égen
– rejtett szálak titkos harmóniája
zeng lenn a mélyben
s fenn, az égi messzeségben.
Választ keresve az örök hiányra,
ahogyan én s te hihetetlen hitben.
Szeret-e Ő,

a Talányok Talánya –
s ha igen, akkor mért hagy el az Isten?!?

S mért fogja le szemem,
épp most, amikor végre
belenézhetnék a szemébe...?!

FERDINANDY GYÖRGY

Intercity

Éjfélkor az udvarban abbahagyták a nótázást. Kinyithattam az ablakokat. A kollégium a Tisza partján épült, közvetlenül a gát alatt. A vasúti híd itt lehet a közelben, egész este dübörögnek rajta a vonatok.

Felhúztam az ébresztőt, összepakoltam a holmimat. Ebben a szakmában megtanulja a fegyelmet az ember. Felkel, lefekszik. Elalszik, felébred, óra nélkül is percre pontosan.

Hajnali négykor átkocogott a hídon egy tehervonat. Inaktiváltam a vekkert, fogat mostam, lenyeltem a gyógyszereimet. A szobát bezártam, a kulcsot (súlyos fakocka volt a karikán) otthagytam a portán. A bejáratot nem őrizte senki. Az épületben mindenki aludt.

Végigmentem a főutcán. Ilyenkor reggel még nincsenek buszok. A tarisznyám nehéz volt: öt liter bor, három plastikpalack húzta a vállamat.

A vasúti síneknél, a híd alatt jobbra fordul az ember. Innen már csak egy kilométer az állomás. A bokrokban mocoogtak a madarak.

A célegyenesben állt belém a görcs. Már láttam a pályaudvar épületét: biztatam magam, hogy odáig most már kibírom.

Hát nem: előnt a verejték. Van valami cserje a töltés alatt, odaállok. Éppen idejében. Erre nem gondoltak, amikor kivágták belőlem az izmokat.

Letolom a gatyámat: csurom víz vagyok. A farzsebemben mindig tartok papírt, de hozzáférni nem, könnyű, így, hétrét görnyedve, szabad ég alatt. Nincs mivel szárazta törölni magam.

A híd alól gépkocsik közelednek. A reflektorok végigpásztáznak a bokrokon. Iskolásokat visznek a reggeli vonathoz. Fel kellene húzni a nadrágomat.

Annak idején, az árok partján mindig volt útilapu. Húsos, zöld növény. Most, sehol semmi. A mogyorónak apró, érdes levele volt. Mire fölérek, már a váróterem előtt sorakoznak. – Ez volt az a bácsi? – kérdezik. Egy tömpe ujjacska rám mutat.

A mosdó szerencsére nyitva. Bezárkózom, kiáztatom a holmimat. Van még húsz perc az indulásig, azalatt megszáradhatok.

A vasúti hídon már dübörög a szerelvény. Állok a peronon. Az *intercity*n, számozzák az ülőhelyeket. Kiszámítom, hogy hol áll meg az enyém. Azután begördül a vonat.

Fűtenek, a farmer kőkemény. Egyedül vagyok a kocsiban.

– Még mindig élsz? – kérdezte tőlem tegnap a londoni kiadó. Ácsorogtunk a Rákóczi pince előtt. Tizenegyre volt hirdetve az ünnepély, de a kútból már most is vörösbort csobogott.

A kiadó komor volt és kövér. A felesége tartotta neki a poharat.

– Élek – feleltem vállvonogatva.

– Amíg dolgozni tudsz! – helyeselt az asszony.

– Dolgozni!

A pince ajtaját kinyitották.

– Miért? – Nem írsz?

Megtapogattam a nadrágzsebemet.

– Dehogynem. De mit!

– Hát – mondta az asszony – ezt én nem tudhatom.

Megindultunk lefelé a hűvös lépcsősoron.

A hordók körül már topogott félszáz öregember. A kiadó itta a hárslevelűt és hallgatott. Ittam én is, összekoccintottuk a két talpas poharat.

Ez volt az a fiatalember, akinek odaadtam a Mosoly Albumát, az első kéziratomat?

– Ki tudja! – mondta, és leemelt a tálcáról egy poharat.

Mással nem is beszéltem a tanácskozás három napja alatt. Nem olvastam fel a hozzászólásomat sem. A közelmúlt történetét megírni nem nekem való feladat. Minek erőltetném! Lehet, hogy számomra nincs itt már semmiféle feladat.

– Az a baj – mondta a londoni kiadó –, hogy téged nem lelkesítenek a nagy szavak.

Hát nem. Pedig nálam jobban ki tudná, hogy ez volt a mi életünk értelme, ez a forradalom.

– Csilla? – kérdezte az asszony.

– A könyvtárban maradt – feleltem. Ő sem szereti a szónoklatokat.

Ezek pedig itt, mint a struccmadár. Erkölcsi megtisztulásról beszélnek, és nem mosnak fogat. Kvaterkázunk, közben pedig, odakint a nagyvilágban, le-mészárolják a nyomorultakat.

– Mit tegyünk! – vonogatta a vállát a kiadó, akinek negyven éve odaadtam az első kéziratomat.

– Népünk évszázados álma! – mondta az ünnepi szónok a pódiumon.

Ennyi. Az előadásokat végigaludtam. A szünetekben senki sem jött oda hozzám. Most pedig itt, ebben az üres kocsiban.

*

Lapozgatom a jegyzeteimet. Túl sok helyen éltem. Fordítgatom a szavakat. Itt van mindjárt ez az *everglades*. Szó szerint, örökláp. Kihúzó. A mocsárral sem lehet összeházasítani. Az öröknek és a mocsárnak nálunk más vonzata van.

A szerelvény megkerüli a hegyet. Alvó vulkán. Fent, a csúcson, már süt a nap. Vadvízország? Nádirigók, vándormadarak? Az *everglades* nem ilyen otthonos. Annál hatalmasabb. Lápvilág? Feljegyzem, kihúzom.

Itt tartok, amikor betódul az iskola. Rossz kocsiba szálltak, most találták csak meg a helyüket.

– Leülni! – kiabálnak a pedagógusok.

– Ősmocsár! – jut eszembe. Ezt azért még gyorsan felírom.

A nadrágom tör, ropogásra száradt. Érzem magamon a szagot.

Három kislány szorong szemben velem. Kuporognak, maguk alá húzzák a lábukat. A szösze, amelyik szemben ül, a szoknyácskáját húzogatja. Néz. Elszégyellem magam, de ő nem. Kipirul az arca, látott ott a töltés alatt, a szeme azt mondja: te voltál, láttalak!

Megpróbálok aludni. A kis szőke feláll, kimegy, visszajön. Egyenesen az arcomba bámul: na, mi van? Mond valamit a barátnőjének is. Kuncognak, nézik a nadrágomat. Elönti a vér a fejem. Erre nem gondoltak, amikor kivágták belőlem a daganatomat. Jó, jó, van tartály és szelep. *Control pump, urinary sphincter*. De a bélsár! És az, hogy ha rám néznek, szétpattan az agyam!

Tudom már, hogy kire hasonlít ez a kis pimasz. Jutkának hívták, tánciskolába jártunk. A Szövetség utcában lakott.

Nem felejtett el; ugye, milyen hihetetlen? A hűség valami egészen furcsa, beteges dolog. Nemrég küldött egy búcsúlevelet. Írjál a pipacsokról, kérte. „Mielőtt meghalok.” Ez az utolsó kérése. Volt valami oka rá, de hogy mi, azt ma már nem tudom.

Hát jó. Szerencs után a mezők pipacsoktól pirosak. Jutka. Lehet, hogy ő lett volna az egyetlen. Azt, akit az ember kamaszkorában könnyelműen elszalaszt.

Szemben, a kislányok már alszanak. A világforradalomból mára csak ez a vonatút maradt.

Mindegy. Ebben a szakmában megtanulja a fegyelmet az ember. Írom a penzumomat.

ORCSIK ROLAND

Mozgósítható állomány

*Rendelkezésre állok és előállítok,
igény szerint, alaposan, időben,
ha kell szerényen, ha kell állati bőszen,
(nem) hallgatók, (nem) kérdezek, (nem) állítok.*

*Hazatérve működő apaként szolgállok,
alkalmazkodik húsomban a rendszer,
köszönöm, nem kell hozzá vegyszer,
áll a törvény, ál a testem, próbálok*

*idomulni a (szöveg)környezethez,
meg-és aláírom, ott, ahol kell,
alvás előtt a halálra bízom testamentem.*

*Álmomban csiga vagyok, meztelen,
nyálkás vágyam le-föl csúszik,
ébredéssel lemosom: Ismétlek, esztelen.*

Lázár önfeltámasztása

*Hiába kalapálom, nem törik a lakat,
a láda alján titok lapul, éjjelente hallom
amint marja a halkan nyüsztető vasat,
s úgy burkol be az éj, mint a ballon-*

*kabát: nyakig. Nyakig a pácban,
szívós bomlásban pácolódva,*

*akkor is télben, ha nyár van,
mégis vadul kapaszkodva*

*isten fűszálában, mégis egymásban.
Szeretlek, nyüszítem aládában,
a réseken elszivárognak a szavak,*

*lassan enged a hétpecsétes lakat,
és nincs gondolat, és nincs titok,
amikor a halálból a létbe nyitok.*

Nyolcasok sűrűjében

*Szeretlek a köbön.
Szorozzál be háromszor,
majd oszd be,
mert több nap,
mint kolbász.
Látod, kettőnk ügye
(ugye-ugye!):
tisztá, éteri matematika.*

*Szeretlek a kövön,
a dubrovniki tengerparton.
Ja, a homok kényelmesebb,
puhább és forróbb lenne,
de a szikláknak csapódó,
tajtékzó tenger képe
izgatóbban nyaldossa
combközi tájaid.*

*Szeretlek ismét,
mert ismétlés
a dugás édes anyukája.
Deus sexmachina.*

*De nemcsak dugás,
mert az fárasztó,
ha pusztá izomlöttyögés.
Pusztá magyar alföld.*

*Szeretlek a könyvben,
amit éppen falok.
Azonosulunk a hősökkel:
minimum Trisztán és Izolda.
Tetszik a síron túli
szerelem gondolata,
még ha giccses is,
mint a rózsálló happy end.*

*Szeretlek, anélkül,
hoggy striguláznám
hanyadszorra mondom.
Számold meg a sorok
számát, fektesd le
hullámszó vízszintesbe
s megkapod, hányszor
motyognám el még –*

*Volim te, más nyelven
és minden hiány-
szagú reggelen.
Kész a mobilom.
Nem üzenhetek a távolból.
Sebaj. Megszokhattuk már,
nincs szerelem
tragikus póz nélkül.*

*Szeretlek, szeretlek
különösebb fíjika nélkül,
akkor is, ha ez – idézem – :
tisztá, éteri matematika.
E verstől ne várj hát túl sokat,
fehér ló helyett
fehér lapon érkezett
s meghajol kávébarna szemed előtt.*

KOLLÁR ÁRPÁD

Lapalji jegyzet egy Maurits-képhez

*Ha szúnyog lennék, téli szúnyog,
lépcsőházi félhomályban,
huzat cibálta testem gúnyos
emléke lenne a nyárnak.*

*A hideg napok mohikánja,
ki éhezik, ha jóllakott,
ki mást se akar, csak a mára
foldozni még a holnapot.*

*Kitolni tavaszig a játszmát,
elodázni vereséget,
amíg a vér zenéje átjár:
csörömpölő véredények.*

*Ha szúnyog, az utolsó példány –
míg le nem hull, lesi a prédát.*

Anyegin a tetőtérben

*Megposhad ez a téli napja is.
Levet ereszt, akár a zöldülő
hús, nyers, fénylő latyakot.*

*Ki kell húznia ma is valahogy,
éberen, szinte mozdulatlanul,
míg a hold felzabálja a napot.*

*Akad a tévében majd meccs,
vagy film a reklámok között,
túrhető, de mindegy is milyen,
ha a szembogár nem köröz.*

*Követni a fény útját a falon,
nem gondolni közben semmire,
fixálni egy ponton a plafont –
míg magába visszahull a tekintet.*

Muníció

*betárazok. havi egy vers,
se több, se kevesebb.
havonta egyszer, ahogy akarod.
kiporciózva eléd tálalom
szájában citrommal a múzsát.
alaposan kiéheztetlek addig,
hogyan kívánd, remegj utána.
tisztítókúra ez, alapos beöntés.
betárazom a verset és várok.
várom, hogy megjelenj
e lucullusi lakomán.
hogyan eljátszogass szavaimmal.
hogyan ígékötőimmal megkötözz.
hogyan elcsócsáld a feltálat anyagot.
semmiért egészen. a tiéd.
havonta, kopogtatás nélkül.
de jól gondold meg,
kurvára nem esne jól,
ha azután sokáig elkerülnél.*

Tetőtéri elégia

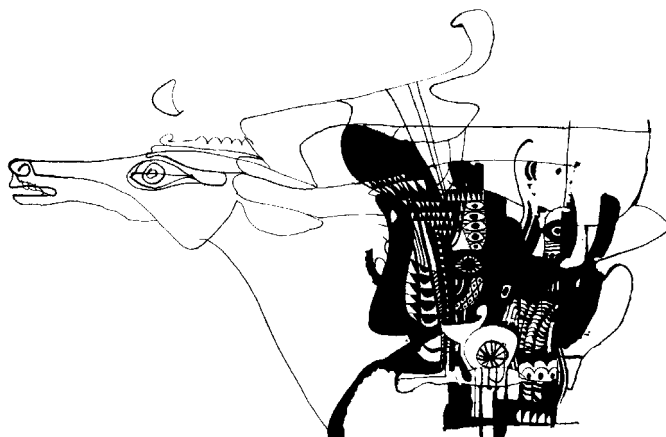

*ne rendezd át többet a lakást,
maradjon minden a régiben.
a délután fagygyús homályát
ne bolygassa semmi változás.*

*legyen rezervátum ez a hely,
hol lassan rohadnak napjaink.
kisváros, miben körbeér a hír.*

*ne rakd odébb az asztalt, ne töröld
fel a padlót. had rétegződjön ránk
a por tapasztalata. meg se mozdulj,*

*zárjon magába itt az esték húsa,
mint egy faragott, etruszk szarkofág
– öntelten és feloldhatatlanul.*

NAGY KOPPÁNY ZSOLT

Savanyúság

Mariónak és Juliónak, hódolattal

Jól van, a kaja megvan, hopp egy üres asztal. Ide leülök. Igen... most akkor várni kell egy keveset. Míg ülepedik a gyomor, vagy mi, megmondta az orvos is, hogy János, nem lesz ennek jó vége, abba kell hagyni a cigarettázást, másképp elsorvad, de mielőtt elsorvadna, iszonyatos fájdalmai lesznek, a gyomra, igen, az fog fájni, és enni sem tud majd, nyelni se könnyen, és persze, a stressz, hát a stresszet is abba kell hagyni. Ha lehet, doktor úr, ha lehet, mondtam akkor neki, és kényszeredetten vigyorogtam, mert mostanában csak így tudok, a fene enné meg. Nicssak, itt egy hopp, üres asztal, hát akkor ide lehuppanunk. Na, gyertek ide a papához, kicsi pipicombok, zúzák, májak és miegymás, mert Zoli bácsi mind megessz titeket, még bizony a kis bőrt is a lábatokról, mert az edző is megmondta, Zoltánom, hússal él az ember, s ez a te esetedben különösen aktuális, hiszen meccs előtt vagy, vagy miazisten, egyed s markoljad a húst, jót röhögtünk. Mi van köcsög, mit nézel, ide ülök és kész, kész szomorúság vagy, egyél, ne nézz, koncentrálsz vagy imádkozol? Sárrikám, ma reggel festetted meg a hajad szőkére, ha így sem kapsz ülőhelyet, kutya legyek, vicces, hogy néha így beszélek magammal, mondjuk, muszáj is, kiugrik a szemem az éhségtől, de hát megmondta a fitnessz Pali, hogy csak keveset, s abból is válogatottat, most őszintén, mit kezdjek ezzel a kis főzelékkel a tányéron, beöntsem a melltartómba?!

Oké, itt a kóla, itt van a savanyúság is, valahogy le kell gyűrni, János, nem megy már nélkülük, a fenébe, most tessék, itt van ez a főzelék, ez még csak csak, mármint hogy lemegy, de mi lesz a hússal, úristen, minek is vettem ennyi mindent, szórom itt a pénzt, mint... mint mindig. Nézz oda, bezzeg a dagi meg tud enni két tányérral is, lemegy, mi, mit tudsz te a világról, fiam, ösztönlény vagy, olyan, hogy rossz nézni, mi neked az élet, bokszmeccs, hát bizony két percben is beletelik majd, amíg mindent megeszek, szia bébi, felfalnám a te cupákodat is, nézd a kis ringyót, hogy illegeti magát, úgy bizony, kicsikém, ha egyszer Zoli bácsi rádnehezedik, az ördög se fúj le rólad, mert van itt szexgép, s van motorja is, ott hordom a farkam felett, látod, neked paskolom most, paskolnám neked mindenemet, de csak ha a mindenedet is, a mindenedet, te hájpacni, itt se hagyod békén a nőket, mi, ilyenek vagytok mind, comb kell, faszikám, nesze, kapsz egy keveset, úgyse kapsz meg soha, akkor inkább a szemüveges, az még enni sem tud, nemhogy dugni, az ilyenekben olyan költészeti munkát, mondta Rózsi is,

hogy tisztára bearanyozza a női létet, azt, hogy pinám van, mert ezek ezt el sem tudják képzelni, vagy ha el is tudják, el sem tudják hinni, mert ez hihetetlen, hihetetlen, hogy ilyen nők szaladgálnak a világban, én meg itt vagyok, negyven kilósan és harminc évesen, és szétcigarettáztam a tüdőmet, és az életem egy nagy spenótfőzelék, csak zöldebb, ez meg itt mászkál és fennebb húzza a szoknyáját, istenem, csak még egy kicsit, hogy beláthassak addig, ami talán nincs is, jaj, enni is kéne már valamit, bizony, essünk neki, soha nem értettem az ilyen palikat.

Az ilyen palikat, akik ülnek az ételük előtt, s mintha csak kényszerből ennének, édes fiam, nem kell főzeléket zabálni, hanem krumplit, mert az csúszik, s még finom is, olyan a pofád, mintha gyomorfekélyed lenne, csak nem azért nem zabálsz, figyi, igyál kólát, az segít emésztetni, a szénsav, vagy zabálj savanyúságot, az is leviszi a cuccot, aztán dobd ki azt az idiótaszínű cigarettát a zsebedből, s fussál esténként egy kört, bár aki ilyenkor kezdi, mind infarktust kap, rosszul leszek, ha nézem a hájast, ahogy eszik, úristen, hogy vigyorog, nyeld le, ami a szádban van, öcsi, mert undorítasz, nesze, visszahúszom a szoknyát, akkor se kellene, ha kivernék az összes fogad, s péppel kéne etesselek, amíg normális méretűre fogysz, na, Sári, együk meg ezt a fasza főzeléket, de mind, hogy legyen valami a hasban, hogy legyen valami a hasban, ha nyelni sem tudok, édes istenem, jó, akkor ezt most befalom, így, alaposan megrágni, ahogy anyu tanította, bezzeg akkor még nem volt fekélyem, forgatni, forgatni, bö, jézusom, idehányok, koncentrálni, koncentrálni, a meleg hullám mindjárt elmúlik, jobb lesz, nincs mese, kell egy kis savanyúság, mert ha nem, minden kijön, hogy utállak, te zabagép, és téged is, te ringyó, nyeled a gégeden, mi, az ételt, hogy nyelnéd a enyémet!

Megpukkadok a röhögéstől, nyeld le, ember, mert nyakon váglak, fehér vagy, mint a mézpor a tenyeremen, na, úgy, nyelni ügyesen, inni egy kis kólát, így szépen, szuszogni, s jöhet is a második falat. Milyen anya szüli ezeket a világra, entellektüel, mi, a nyavalyás kurva anyád, még enni sem tudsz, mi, ne félj, megzabálnád, ha háború lenne, de persze ti sosem gondoltok ilyesmire, mert mi mindig csak arra gondolunk, hogy a lét transzcendens értelme ha odavan, akkor oda a lét is, nem csak evésből s baszásból áll a világ, pedig igen, csak evésből és baszásból áll a világ, mert én itt most megeszem ezt a kis főzeléket, s ha ügyesen csinálom, jó, na, magam vagyok, baszok, akkor elvesz a Karesz, és végre ehetek, amennyit akarok, főleg ha sikerül egy gyereket is összehozni, a Karesz felneveli majd, én meg ráfogom a vastagodásomat. Bezzeg a Karesz nem ilyen behemót, igaz, nem is ilyen nyeszlett, mint ezek, tud enni, s józanul látja a világot, mégsem kövér, és nem a hétvégi pénzbehajtás a szórakozás neki, ó, Karesz, ó, ha ez lement, már könnyebb lesz, megvan a technika, a savanyúság olajoz, előkészíti az utat lefelé, ilyenkor kell befalni, aztán kicsi rágás, és a kóla leviszi, csak a szénsav ne volna, mert attól bőfögni kell, az pedig felfelé hozza az ételt, és alig bírom visszanyelni, mi lenne, ha idehánynék, hiúság vására, kislány, húzd fennebb azt

a szoknyát, ennyi örömem maradt az életben, hogy egy szar pláza szar gyorsétkezdéjében hitetlenkedve a bugyidat bámulom.

Na, ez igen, mondta a drága jó apám, hogy fiam, egy jóízű böfögésnél vagy fingásnál kevés jobb dolog van a világon, milyen igaza is volt, drága öreg, mindig járt elkönnyezem magam, könnyezik a kis buzi is szemben, mi van, tata, nem megy le az étel, bezzeg a kis csaj hogy tömi magát, hajaj, ilyen asszony kell nekem, felhizlalom, ő lesz az anyakoca, én meg az apakoca, hehe, s úgy beteszem neki hátulról, hogy röfögni fog, két kövér állat öröme az ólban, ahogy anyám nevezte a szobámat, hiába mondta, rendet rakatni nem sikerült, nem sikerül, na, nem megy, két falást ettem eddig s tele vagyok, talán az az utolsó cigi nem kellett volna az előbb, kint a napon, amúgy sem esett jól, s le kell szokni az éjszakázásról, meg a hajnali cigarettáról, de hogy szokhatnék le, mikor az minden vágyam, hogy egy ilyen kis csibével ágyba bújjak, becézzem, és konyakot igyunk előtte, utána pedig cigarettákat szívjunk hosszú egymásutánban, de az ilyen bigék nem szívnak, mert a fitneszedző nem helyesli, hogy szívnád ki a velőt abból a csontból, még ezt is, csámcsogsz, mint egy disznó, most legfeljebb egy bokavillanást, jó, combot kapsz, az is elég kell hogy legyen, elég is lenne, ha tudnál valamit a trubadúrszerelemről, te ostoba állat.

Akkor kellett volna élnem, igen, mikor még nem volt dohány és nem volt cigaretta, mikor még a férfiak nem szégyelltek a nő erkélye alatt verseket szavalni, persze, kegyetlen kor volt az is, az ilyen magamfajtákat alighanem markotányosnak tartották a nagybajszú hadfiak, vagy még arra sem, mi voltunk az előétel az arénában, amikor a közönség még unottan piszkálja a fogát, s lapozgatja a műsorfüzetet, hogy mikor jön Spartacus vidékről, Spartacus, olyan lehetett, mint ez a baromarcú itt szemben, szóval ásitoznak, minket meg szétmarcangolnak az oroszlánok, bár ha jobban meggondolom, nem is úgy eszik, mint egy disznó, hanem úgy, mint egy oroszlán, egy éhes arszlán-oroszlán, egy boroszlói éhes monoszló, kinek lónyi fasza van, Sári, ki kell belőled ábrándulnom, mondja ilyenkor a Karesz, de persze ő léghondis merdzsóval jár, én meg villamossal, és villamoson óhatatlanul is megundorodik az ember a férfiaktól, ezektől a kocsányon lógó szemű nyápicoktól, hát igen, a nyápicoknak nyápic csaja lesz, ahogy jó barátom, André mondta volt, akkor még megváltozhattam volna, mert persze nekem is olyan nő kell, hogy legyen mit fogni rajta, mint mondjuk ezen a cicababán itt a szomszéd asztalnál, nem pedig valami fogpiszkáló, olyan is vagy, öregem, a fogam nem piszkálnám ki veled!

Maximum arra lennél jó, hogy testeddel, mint egy vézna bottal, megbökdösd ezt a szőke luvnyát, na jó, legyünk irodalmiak, cementét, s aztán kapnál két nagy taslit, s tartanád a gyertyát egész éjjel, kinyalnád belőle, amit Zoli bácsi belélt, s nekem hoznál egy viszkít, persze, ha lesz egy ilyen nőm valaha, amit nem hiszek, viszkít fogunk inni, nem holmi konyakot, mert a viszki hidegen jó, a konyak meg melegen, vagy akkor mégis inkább konyakot, mert a vállgödrödből

szürcsölném ki, a köldöködből, és persze a mellbimbódra is loccsantanék egy keveset, hogy csípje, persze csak alig, kéjesen kicsit, hogy nyögdecselj, mint a vadgalamb, vagy mi, na együnk. Búgnál, mint a vaddisznó, te pedig nyöszörögnél, mint egy kis vaddisznómalac, és mindkettőtökkel jó lenne, s hát még nektek, de ilyen az élet, fiúk, a Kareszé vagyok, miért is nem ölhetem az egész világot a keblemre, jöhetnétek ketten is, ha jobban belegondolok, de meghalnék a röhgéstől, ahogy ez ott állna, lógó farokkal, hogy tessék, Zoli bácsi, a viszkid, én bizony most már végignézem, hogy eszed meg azt az ételt, kicsi ember lehet, hogy nagy bottal jár, de ennyit meg nem eszik, az fix, kivált ha ilyen sápkóros nyavalyatörés, mint te, te, te, ne nézz, ne nézz, mert beléd vágom a villát, asszed, nem merem, érzem, ahogy tér vissza az erő belém, figyelj csak, ahogy ezek a káposztalevelek lemennek, nem lesz gond, érzem, nesze, egy böfögés a pofádba, jól van, ürült a hely a hasamban, megy is az étel, jön vissza az erő, holnaptól kondi és gyúrás, megmondta a Pali is, hasizom kell, kislány, máskülönben olyan lesz a szülés után, hogy a jóanyád nem ismer meg, szegény kicsi pocikám, nézelődj csak bátran, köldöközd azokat a bácsikat, mert holnaptól szenvedni fogsz, amíg kockás nem lesz.

Hajaj, ha még egyszer kockásra gyúrhatnám a bélt, a Bélát, nem néznél ilyen közönyösen, kisliba, mert kitenném én is ide ni, pont úgy mint te, a mellem is van akkora, mint neked, s összedugnánk este, persze csak ha mesét olvastál a gyerekeknek, aki mire felnő, nekem gép végzi az emésztésem majd, ha élek addig egyáltalán, sokasodjatok, ugye, a pokolba, csak éppen oda tág tüdő kell és tág gyomor, jókedv, és egy szőke nő, egy olyan, aki kiteszi a pocakját, ha ott vagyok, de csak akkor. Hát mégis elfogyott, hála neked, savanyúság, nini, hát mégis elfogyott, hála neked kicsi mérges ember kitartása, na végre elfogyott, mehetünk, adjunk a kacérságnak, nesztek, fiúk, elöttetek megyek, s úgy megriszálom magam, hogy elájultok, mindjárt elájulok, most csak lassan, s kicsiket lépve, persze a nő után, hehehe, rázzad, bébi, rázzad, az jó öreg Zoli bácsi értékeli ám az ilyesmit, evés s baszás, szigorúan ebben a sorrendben, hajaj, hajaj, csak most ne legyek rosszul, mit lökdösöl, baromarcú, jól van, menjél te utána, ha annyira akarsz, döngöljete meg mind, én megyek a másik irányba.

TURCZI ISTVÁN

Álma árulja el az áldozat kilétét

JÉKELY ZOLTÁN ELŐÉRTETE

A halottak előttünk járnak. Már
bekopogtak minden ajtón. Avult
történetek dombvidékeit rég bejárták;
lejátszott pasziánsz-bajnokság a múlt.

Tengert látnak, kivonják belőle a
színeket két monoton estebéd között.
Az ajtat várhat, lejjebb kulcsol a kéz,
ha már az alkony kacér nőnek öltözött.

A nagyenyedi kollégium kapuja, ha tárul,
emlékét naponta kedvükre idézhetik.
Az ágy fölött a nagyórára néznek, hátha
az Örökkévalóság is épp ilyen gyorsan telik.

Mióta szavak nem szabnak sebességet, irányt,
súlyát vesztette, hogy most, hogy soha.
Árny-alakokra révedező pillantásért cserébe
új királyságot ad a nagy, univerzális Mostoha.

Rejtelmes, állati béke. Az éjjeliedényben
húgy szédeleg, láz piruláz, nedves a párna.
Nem baj. Sőt megnyugtató. Ez még a nyála.
Az áldozat kilétét elárulja álma.

Aztán hiába nyílik magasra és leng fehéren
az utolsó szál liliom, az ember mása,
itt marad fájdalmuk, székük, zenéjük,
s nem hallatszik át, csak a test zuhanása.

SZEPESI ATTILA

Beregszászi vásár

Sül a kolbász meg a hurka,
száll a gőze kunkorogva,
lesi fekélyes csavargó,
fejerezgő, gyomrakorgó.

Szájtátiak körülállják
javasasszony patikáját:
zuzát őről, higanyt forral,
sápkórt kúrál veres porral.

Vén iszákos térdre hullik,
nyeklett árnya toványúlik.
Kutya les a kotorékból,
délceg bolond kukorékol.

Rühes macska, kóc a farka,
kék pántlika lobog rajta.
Ilyen fajzat, olyan szerzet
szélörvényben tovalengnek.

Szikrázik a köszörűkő,
rikongat a kártyavető,
rásandít a róka-szűcsre
krahácsoló kötélverő.

Cafka lófrál, körme veres,
ripőkökre csábítva les,
kusza haja mint a sáfrány,
ráncos csizma van a lábán.

Vakon táncol nyűtt vonója,
öreg dádé húzza-vonja,

*húrja foszlik, el is szakad,
csukló hangja fenn is akad.*

*Hol a seprúd, vén szipirtyó,
kémény fölött tovaringó?
Szállsz, akár az árnyavesztő
szélűzött madárijesztő.*

*Kancsal kufár, gólyalábu,
társad égő szalmabábu:
sovány maradéka pernye,
tovaszáll – ki tudja, merre?*

*Rózsafűzért morzsol mamó,
volt valaha szemrevaló
víg menyecske, drága kincsem,
most meg egyszál foga sincsen.*

*Sánta kódís harmonikáz,
társa mackó, bőszen bokáz,
pörög mint a víg motolla,
pohos törpe vele ropja.*

*Alkonyodik. Jönnék-mennek
mindenféle kósza lelkek,
dülöngélve kurjongatnak
kéményseprő ördögfattyak.*

*Tántorogva lép az egyik,
balga társa balra nyeklik,
ő meg jobbra, mintha húznák,
vonyít, pedig nem is nyúzzák.*

*Zsebes, narkós összehorkan,
lidérc röppen fenn a holdban;
zöld a szárnya, zöld a képe –
nincs ki látná, visszatér-e.*

Üzenet Avalonba

(Határ Győzőnek)

Búcsúzó szavaid hallom a rögzítőn:
„Ég áldjon, öreg...” és nincsen a folytatás.
Köd van, wimbledoni. Vaksi homályba bújt,
farsangolhat a kontinens.

Tündérvölgy? Avalon? Merre keresselek?
Számok közt vacilál tétova ujjam és
hívnlak, de te már arra bolyongsz, ahol
Rabelais, Jékely és Weöres

kóvályog valami úttalan úton, a
fénylő és suhogó éjszaka mélyiben.
Baudelaire rádhuhog és Villon odébb taszít.
Harsog trombita, dob dübög.

Maszkák népe vonul. Ez vihog, az nyerít.
Loncsos luvnya, lidérc, macska, bohóc le-föl
korzózik. Novalis ropja, Babits borong.
Bömböl Berda a híd alatt.

Bölcs és balga sereg. Ez kölyök, az kopott
vénség – nyámnnyila vagy vérmes? Elébük áll
Kormos Pista, nicsak! Gombolyu madzagon
sárkányt röptet a hold felé.

BERTÓK LÁSZLÓ

Beleakad ebbe is, abba is

*Beleakad ebbe is, abba is, most abba, hogy
miközben a vércukorszint és a koleszterin
(Szkülla és Kharübdisz?) sziklái között
lavíroz (próbál átjutni), s éppen „almanapot”
tart, meg tudja-e tenni gyaloglásban
ugyanazt a távot (ugyanabban a tempóban),
amit tegnap vagy tegnapelőtt megtett,
s először elmosolyodik (na és?!),
aztán meg (mint akit rajtakaptak),
elszégyelli magát, mi lesz vele
(mi történhetett?), ha ahelyett, hogy (mint
régén) észre se venné, vagy leleményesen
(kapásból, rutinból) játszva legyőzné
az efféle pitiáner, mindennapos,
orra előtti akadályokat („szörnyeket”,
„veszedelmeket”), s idejét, erejét, eszét
(tapasztalatát, fantáziáját) a jövőre,
a gyógyulásra, a megérkezésre (Ithakára?)
fordítaná, megszeppenne (berezelve,
ügyetlenül) velük vacakol, viaskodik,
s már-már eszébe se jut emlékezni
a történet döntő fordulataira (Kirkére, az
Alvilág kapujára, egyebekre), vagy
álmodozni az előtte álló kalandokról
(Kalüpszóról?, Nauszikaáról?), eltűnődni
a várható megpróbáltatásokról, amelyekbe
belekeveredhet (belekeveredik?) még?
Miért, hogy máris úgy viselkedik, mintha
nem Szkülla és Kharübdisz szorosában
ügyeskedne, hanem ismeretlen fia,
az Ithaka szigetére vetődött Télegonosz
dárdacsapásai előtt ugrándozna?*

FRIED ISTVÁN

Az *Acta Comparationis Litterarum Universarum* nyomában

KOLOZSVÁR–SZEGED–MELTZL–ZOLNAI

Bevezetés helyett

A kolozsvári Ferenc József Egyetem jogutódja az államfordulat után Szegeden létesített Ferencz József Egyetem lett: mindkét egyetem bölcsészeti karának – egyik – megkülönböztető sajátossága lett, hogy az összehasonlító irodalomtudomány önálló tanszék nélkül is az európai kitekintést a hazai – tudományos, irodalmi – hagyományokkal szintézisbe hozni kívánó diszciplína valódi otthonául szolgált. Ezt az otthonosságot két nevezetes professzor biztosította: a germanista Meltzl Hugó, majd a romanista Zolnai Béla. S hogy a diszciplínának intézményes kereteket biztosítsanak, megalapították és magas szinten szerkesztették (Kolozsvárt) az *Összehasonlító Irodalomtörténelmi Lapokat*, (Szegeden) a *Széphalom* című folyóiratot. Ez utóbbi adatokkal igazolható visszakapcsolásokban mutatkozik érdekeltnek, a Meltzl-folyóirat egyik európai hírű munkatársa, a „nyugati” Petőfi-kultusz ápolásában eminens szerepet játszó, svájci, franciául író Amiel a *Széphalom* szerzőinek kutatási témája; s így Meltzl megjelenik az utód közvetítésével az örökséget vállaló egyetem városában (egyetemén pedig doktori értekezés témája révén). A történet ott folytatódik, hogy a szegedi, immár József Attila Egyetem germanistája, Berczik Árpád kandidátusi értekezését a magyar komparatistika kezdeteiről írta, ezen belül kitüntetett helyet biztosítva Meltzl Hugó tevékenységének. E tárgyú tanulmányai magyar–német–francia nyelven jelzik a Kolozsvár–Szeged hagyomány töretlen továbbélésének időszerűségét. Talán nem túlzás azt állítani, hogy a hatodik évtizedébe lépett Tiszatáj kelet-európai, kelet-közép-európai, balkáni, világirodalmi kitekintéseivel, tematikus számaival akarva-akaratlanul (mégis; inkább akarva) Meltzl és folyóirata nyomában jár. Már csak abban is, hogy a helyi erők és ez európai kitekintés harmóniáját biztosítja.

A folyóirat jelentősége

Ha igaz, hogy az összehasonlító irodalomtudomány a határ-átlépésekben mutatkozik elősorsban érdekeltnek, akkor a mainapság divatszóvá lett „dialogicitás”-t¹ aképpen foghatjuk föl, mint oszcillálást nyelvek, nyelvi kultúrák, irodalmak, médiumok között. Azaz olyan összetett kulturális érzékelés „verbalizálódás”-át, amely szüntelen produkálja a „központ” áthelyeződését. Továbbá: ha mélyebben tekintünk a goethei világirodalom-fogalom² jelentésrétegeibe, akkor aligha elégedhetünk meg annak túlságosan sokat emle-

getett tartalmi tényezőivel, nevezetesen a kölcsönös fordításirodalom kapcsolattörténeti hozadékaival,³ netán a nem anyanyelvű irodalmi alkotások és szerzők nyelvhatáron túli értelmezésével, hanem tekintetbe kell vennünk

1) hogy Goethe a közlekedés és a kereskedelem fejlődésének perspektíváira, az irodalmi mechanizmus médiumainak az eddigiektől eltérő szerepvállalására hívta föl a figyelmet;⁴

2) nem kevésbé azt, hogy „orientalizmusával”, Háfiz beemelésével az európai kulturális tudatba, tanúsította a nyugat-keleti kulturális találkozás irodalmi és szemléiségelméleti szerepét a nem egyoldalú nemzeti narratíva kíváncsú szerveződésében;⁵

3) miáltal viszont rá lehetett mutatni az irodalom szűkebb értelmezéséből fakadó problémákra, valamint az irodalom és a kultúra más területei összefüggéseinek tematizálásából származtatható előnyökre.

S bár az Eckermann-beszélgetések jelentik a világirodalom-fogalom további értelmezéseinek kiindulópontját, a különféle szöveggyűjtemények és a Goethe-fordítások eleve jelzik, hogy maga Goethe helyezi a maga líráját (epikáját és talán a leginkább a *Faustot*) a lehető legtágabban érthető intertextuális hálóba.⁶ Megteremti annak esélyét, hogy a dialógusformák poétikai következtetéseit a maga felhívási struktúrája alapján sugalmazza. Ennek következtében legalább három tényező összejátszása hozhatja létre a világirodalmi folyamatot:

1) Annak szükséges belátása, hogy a közvetítés különféle formái ugyan nem önállósulnak, de nélkülözhetetlen s meghatározott körű autonómiával bíró elemei két, egymástól nyelvileg-kulturálisan elválasztott megnyilatkozás dialógusba léptetésének;

2) Továbbá annak fölismerése, hogy az úgynevezett nemzeti (anyanyelvű) irodalmak autochtonitása jobb esetben illúzió, átideologizálva az elzárkózás, az önmagába temetkezés, a hanyatlás periódusába taszíthatja a szóban forgó irodalmat;

3) Végül azt kíváncsú tudatosítani, hogy irodalmak, költők műveinek összeolvasása, egymásba/egymásra látása valamennyi irodalom, költő gazdagodását segíti elő.

A goethei alapvetés nem pusztán a világirodalomra vonatkozó kijelentések újra-mondásában gondolható tovább (feltehetőleg azzal a legkevésbé), hanem Goethe szerkesztői-ismertetői szervező munkájának elemzésével, példája olyan értelmű követésével, amely ennek a tevékenységnek szembesítésére vállalkozik a Goethe halálát követő évtizedek irodalmi-tudományos fejleményeivel. Goethe volt az, aki a közvetítés hatásos, minek eredményeképpen a világirodalmi folyamat szüntelen (újra-)létesítő elgondolásait részint könyv-, részint folyóirat-ismertetésekkel támasztotta alá. Ugyancsak Goethe volt az, aki rámutatott, miszerint angol, francia és olasz (nyelvű) folyóiratokban érdekes beszámolók olvashatók a más irodalmakról, valamint a más irodalmakban nyomon kísérhető irányzatpoétikai változásokról. Goethe nem elégedett meg ennek a megfigyelésnek rögzítésével. Kitért arra, hogy

1) miért alkalmas eszköz egy folyóirat a világirodalmi kultúra népszerűsítésére,

2) miért éppen a folyóiratoknak jutott osztályrészül a közvetítés.

Ilyeténképpen a folyóiratok beépülnek az intermediális hálózatba, minthogy maguk is reprezentálják az intermedialitást. A *Le Globe* egy számának ismertetését így vezeti be Goethe:

„Reményteli szavamat, hogy ti. a mostani, igen mozgalmas korszak és az általa könyvebbé lett érintkezés révén hamar remélni lehet egy világirodalmat, és ehhez nyugati szomszédaink valóban jelentékenyen járulnak hozzá, kedvezően fogadták, és a következőképpen nyilatkoztak meg.”⁷

(...)

Nemcsak a megismételt remény jegyében fogalmazódott meg Goethe mondata, hanem arra a rádöbbenésben is, hogy ez az igazán mozgalmas korszak hívta elő a kommunikációs törekvést a világirodalom felé haladásra, amely nem utolsósorban önmagaságában is kommunikációként értendő, ha úgy tetszik dialógusként, és amely a folyóiratok hasábjain valósítható meg. Még egy fontos mozzanat érdemel itt említést. S bár Goethe nemigen határozza meg világirodalom-tudományként a maga igyekezetét az irodalmi kölcsönhatás és ezen belül a kölcsönös fordítás-ismertetés előmozdítására, jóllehet tanulmányaiból, leveleiből, szóbeli megnyilatkozásaiból összeállítható volna egy efféle „rendszer”, utókor hajlamos volt arra, hogy ilyen módon (azaz világirodalom-tudományként) minősítse Goethe megnyilatkozásainak összességét. Ugyanakkor Goethe részint megelőlegezte az irodalmak együtt szemlélését célul tűző tudományos vizsgálódást,⁸ amely a XIX. század második felében összehasonlító irodalomtörténetként kért és kapott helyet az akadémiai diszciplínák között (a comparative literature, littérature comparée elnevezéssel). A diszciplína története nem nélkülözi a paradoxonokat, hiszen Goethe nemcsak a közvetítés, hanem a recepció (s nem az utánzás, nem a forráskutatás) jelentőségét hangsúlyozta: „Jóakarátú olvasók már hosszú ideje elismerték, hogy ahelyett, hogy könyvekről ítélek, megnevezem azt a hatást, amelyet rám tettek.”⁹ Annyit azért el kell mondani, hogy a sűrű Goethe-idézések ellenére az összehasonlító irodalomtudomány kezdeteinek története nem a Goethe-életműhöz fűződő viszony alapján írható le. Hiszen a pozitívizmus ugyan nem tagadta Goethe roppant jelentőségét, bár tudománytörténeti szerepét az egzaktitás vélt hiánya miatt, olykor lenéző mosollyal kezelte, mégis eltért a goethei örökségtől. Illetőleg csak annyiban vélte hasznosíthatónak, amennyiben a tudományos rendszerré merevítéséhez, a teljesnek elgondolt fogalmi struktúra kiépítéséhez szükségesnek gondolta. Az irodalomtudományi pozitívizmus fogalmi rendszere terminológiai és tudományelméletileg alapvetően tért el a goethei elgondolástól, hiszen a „két kultúra” (a humán és a természettudományok) ellentétét és különbözését aképpen igyekezett feloldani, hogy egyfelől mechanikusan alkalmazta a morfológiát (mint „fejlődéselvet”), például a műfaj történetben, másfelől a természettudományos „mintát” követve reflektálatlanul közelítette a humaniorákat a természettudományokhoz. Megfelelően arról, hogy a Goethe-életműből semmiképpen sem olvasható ki sem az egészelvűség, sem a lineáris fejlődés gondolata, de arról is, hogy Goethe szintén közelítette egymáshoz a „két kultúrát” (a *Szintan* esztétikai nézeteit is közvetíti,¹⁰ ellenben a metamorfózis a személyiség létezésének egyik – igen lényeges – formájaként könyvelődik el), de amellett, hogy átesztétizálta természettudományos elképzeléseit, és természettudományos felfedezéseinek irodalmi formát kölcsönzött, a személyiség és a nyelviség két, autonómiával rendelkező területéről beszélt.

A XIX. század közepére intézményesedő összehasonlító irodalomtudomány ezért azokat a részdiszciplínákat részesítette előnyben, amelyek révén részint a kis, jelentős tények hierarchizálás nélkül összességükben a teljességet szimulálták (ilyen a tárgy- és motívumtörténet), továbbá a nagy, „nyugati” irodalmakban szerveződő műfaj történet, amely

a monografikus munkák megírását igényelte. Emellett a hatáskutatás örvendett nagy népszerűségnek, hiszen a „filiáció”-ba több irodalom volt bevonható, s nem igényelte sem az értékelést, sem az esztétikai kérdésekben való véleménynyilvánítást.¹¹

Ezt tekintetbe véve tett szert különleges jelentőségre Meltzl Hugó (és Brassai Sámuel) vállalkozása: 1877 és 1888 között Kolozsvárt jelentette/jelentették meg az összehasonlító irodalomtudomány történetében az első olyan folyóiratot,¹² amely programjával, szerkesztői gyakorlatával és közleményeinek többségével részint a goethei világirodalom-felfogás népszerűsítésével a diszciplína intézményesedését volt hivatva előmozdítani (annak ellenére, hogy az 1872-ben létesült második magyarországi egyetemen nem létezett ilyen tanszék, Meltzl germanista volt, a polihisztor Brassai pedig talán a leginkább nyelvész, róla később), részint olyan médiumként fogta föl folyóiratát, amely a közvetítést egyszerre jelölte meg eszközként és célként, azaz közölt különféle nyelvekből különféle nyelvekre készült versfordításokat, hogy az összehasonlító irodalomtudományba iktassa a még elméleti alapozásra váró műfordítástudományt. Amit az eddigi kutatás¹³ teljes joggal emlegetett: Meltzl az egyik legkövetkezetesebb követője volt Goethe világirodalmi elgondolásainak; módosításainak iránya a világirodalom-tudomány összehasonlító irodalomtudománnyá alakításával írható le. Amit azonban kevésbé emlegetettek azok, akik a saját korában mellőzött Meltzlnek, német¹⁴, magyar¹⁵ és román¹⁶ (korábban: francia)¹⁷ részről igazságot kívántak szolgáltatni, az éppen a goethei komparatiztika egy lényeges vonása említésének mellőzéséből fakadt. Ugyanis Goethének egészen közvetlen, személyes élménye volt, hogy műveit fordításokban látta viszont, hasonlóképpen meglepődve lapozott bele Carlyle Schiller-életrajzába. Az a következtetés, amit levont, a világirodalmi folyamat „természetrájk”-ába enged bepillantást, illetőleg a kölcsönhatások kölcsönös korrekciós szerepére kínál rálátást: „Azonban szerfölött helyes, ha mi most a franciák, az angolok és a németek között megvalósult szoros érintkezés révén olyan helyzetbe jutottunk, hogy egymást tudjuk korrigálni. Ez az a nagy haszon, amelyet egy világirodalom eredményez. (...) Carlyle megírta Schiller életét, és őt általában oly módon méltatta, amiképpen egy német sem képes egykönnyen. Ellenben mi Shakespeare-rel és Byronnal vagyunk tisztában, és érdemeiket talán jobban tudjuk becsülni, mint maguk az angolok.”¹⁸

Amikor Gérard de Nerval Faust-fordítását lapozgatja, felidézi a maga korai francia irodalmi élményét, megismerkedését Voltaire műveivel, Voltaire-nek és kortársainak (a jó okkal elhallgatott Rousseau-nak) hatásával kapcsolatban, és e hatással vívott küzdelmekre emlékeztet, amelyek önnön igazi (írói) természetének felismerésére készítették.¹⁹

Goethe irodalmi idegenség-tapasztalatait tematizálja. Részben azért, hogy a nyelvi határátlépések révén feltáruló, rejtett, ám új vonások körvonalazódását segítő vonások az idegenség-tapasztalatból eredeztethető sajátira figyelmeztetik, részben azért, hogy a másnyelvűség révén a folyamatos korrekció művelete válik egyre hangsúlyosabbá. Így a kölcsönös fordításirodalom segítségével kaphat a világirodalmi folyamat karakteres meghatározókat. Amikor Meltzl részint folyóirata *Petőfiana* rovatával, amelyben a legkülönbözőbb nyelvekre áttűtetett Petőfi-verseket közölte, részint másik szorgalmazott céljával, a különféle népköltészeti alkotások szintén különféle nyelvű fordításaival, mintegy olyan közvetítő szerepet vállalt, amely lehetővé tette a lap (gyér számú) olvasói számára a Petőfi-versfordításokkal példázott egyes és általános, valamint az általános és különös összeolvasását, a fordítások révén sajátját integrált „idegen” beépítését az adott nyelvi kultú-

rába, az adott nyelvi irodalomtudatba. A fordításirodalomban nem a lineárisan fölvezetett fejlődés, hanem a ciklikusság, a Petőfi-líra és a népköltészet csak annyira „központ”, hogy lehetőséget kínálnak az „egyes” általánossá tételére, illetőleg az egyesben rejlő általános különösként, nyelvi változatként való példájára. A fordítások által megjelenő sokféle Petőfi és a még többféle népköltészet egyben a fordítástudományból adódó genetikus kapcsolat és tipológiai analógia egymásba érését emelheti ki, ennek révén körvonalazhatja az összehasonlító irodalomtudomány egy korszakának önmeghatározását is. Nagyjában-egészében abban az évtizedben, amelyben az orosz (irodalom)tudományban a történeti poétika alapelvei és metodológiája megfogalmazódott.

Meltzl poliglottizmus-, majd deklottizmus-elvéből következett, hogy folyóiratának címét számos nyelven írta a címoldalra, miként – jóllehet folyóiratát Magyarországon, eredetileg a magyar tudományosság számára adta ki – huszonnégy nyelven jelentette meg a közleményeket (természetesen ebbe belefoglalható a lefordítandó versek, népdalok „eredeti” nyelve is). Az *Összehasonlító Irodalomtörténelmi Lapok* mellett a címoldalon olvasható Zeitschrift für Vergleichende Literatur, Journal d'histoire des littératures comparée, apró(bb) betűkkel: Periodico pella(!) storia letteraria comparativa, A weekly paper for the comparison of history of literatures, Papel periódico por la comparacion de las producciones de las literaturas. Az eddig megnyert munkatársak (Collaborateurs) névsora az első, 1877. január 15-i szám címoldala szerint: Dr. Schott Wilhelm (Berlin), Dr. Minckwitz J. (Leipzig), D. Cassone Giuseppe (Sicilia), Dr. Hóman O. (Kolozsvar), Imre Sándor (Kolozsvar), Dr. Mayet P. (Tokio), Dr. Wessely E. (Leipzig), Dr. Scherr Johannes (Zürich), Dr. Avenarius R. (Leipzig), Dr. Fraccaroli (Sicilia), Dr. Thomsen V. (Kopenhága).

A folyóirat bevezetőjében Meltzl „modern tudomány”-nak minősíti a lap címében megjelölt diszciplínát, s eképpen indokolja bevezetésének-népszerűsítésének szükségességét: „Amint az egyes individuum az ő embertársát legkevésbé sem nélkülözheti, úgy az egyes népek sem élhetnek meg szakadatlan közlekedés nélkül a szellemi vagy irodalmi téren.” (A szóhasználat jelzi, hogy az összehasonlító irodalom Meltzl által használt fogalma a kulturalitást is magába foglalja, s a közlekedés megjelölésével nemcsak a kommunikáció „technikai” feltételei lépnek be a definíció keretei közé, hanem – egyben – a Goethére utalás – Verkehr – is tételeződik.) A „tudományos polyglottizmus” biztosítja a folyóirat nemzetköziségét, öt vagy hat nyelven ígér Meltzl közleményeket (az első számban a magyar mellett olasz, német és francia írások lehettek), a magyar irodalom külföldre közvetítésére, a „külföldi irodalmak javának bemutatását”-ra az import-export jelzés mutatkozik a legcélszerűbbnek, egyfelől azért, mert a világkereskedelem áramába kerülve fölértékelődnek a folyóirat által prezentált szellemi-irodalmi javak, másfelől azért, mert a gazdasági egyensúly reménye az átadás-befogadás megcélzott egyensúlyával párhuzamosítható. Ezt a törekvést a „Herderek és Goethek” munkálkodása igazolja. S bár a folyóirat eleinte kizárólag irodalmi jellegű anyagot ígér, az irodalmat „a népeknek lelke, szíve” metaforával jelölve meg, a jelölést követő kettőspont után azonban így folytatja a szerkesztő: „a költészettel és philosophiával, névleg metaphysikával, aesthetikával, kritikával, legfeljebb még anthropológiával (ethnológiával)” fog a lap foglalkozni, ez utóbbival azért, mivel enélkül a „külföldi, névleg exoticus irodalmakat nem is érthetni át teljesen.” Ekképpen az interdiszciplinaritás, egy tágabban értett kultúratudomány lehetősége előtt nyílik tér.

A szintén programcikként elkönnyvelhető *Az összehasonlító irodalom előzetes feladatai*²⁰ részint azt hangsúlyozza, hogy a „fordítás-művészet” és a „goethei értelemben vett világirodalom” egyesítése látszik célszerűnek, részint azt, hogy az összehasonlító irodalomtudomány akkor válhat „jövőtudomány”-nyá, ha megszabadul tehertételeitől, és nem válik ancilla historiae politicae-vé, (a politikatörténet szolgálója), sem ancilla nationis-szá, (a nemzet szolgálója), sem ancilla philologiae-vá (a filológia szolgálója), pedig az irodalomtörténetírás 1879-es állapotát ez jellemzi Meltzl szerint; ellenben az összehasonlító nyelvtudomány példáján felbuzdulva, ki kell dolgozni – és ez a folyóirat egyik fontos feladata – a tudományszak tematikáját és terminológiáját, alapul véve a „Goethe óta méltányolt műfordítás-művészet”-et. Ennek érdekében számít Meltzl valamennyi nemzet költőire, fordítóira és bölcselőire. Az értekezés második részében a polyglottizmus mellett érvel Meltzl: „A fordítás elve *közvetett* irodalmi kapcsolatra vonatkozik, ellentétben a polyglottizmus elvével, amely maga a közvetlen kapcsolat.” A világirodalom távoli cél, egyelőre a folyóirat csupán arra vállalkozhat, hogy kicsiny poliglott parlamentként szolgáljon, amelyben megvitathatók volnának az összehasonlító irodalomtudomány különböző kérdései. Az utópiába hajló helyzetleírást nem segítik a kozmopolitizmus ködös elméletei. Ellenben tudatosítani kell, hogy az összehasonlító irodalomtudomány számára nincsenek kis és nagy nemzetek, kis és nagy irodalmak, jóllehet differenciáltságukat tekintve jókora eltérések fedezhetők föl. „Egy emberi faj,²¹ lehet politikailag még annyira jelentéktelen is – az összehasonlító irodalom szempontjából ma éppen olyan fontos, mint a legnagyobb nemzet, és ilyen is marad”. Az irodalmak között más szempontot igénybe véve tesz különbséget Meltzl. A teljes műfaji rendszerrel rendelkező, kidolgozott terminológiájú kultúrákkal szembeállítja azokat, amelyeket „az irodalom nélküli népek” sajátjának tart, és amelyeket egymástól eltérő okokból csupán „népirodalom”-mal bíró művelődéseknek nevez. S ha már a XIX. században is téves ez a fajta osztályozási szempont (hiszen általa nem, vagy kevéssé ismert irodalmakat sorol az utóbbi kategóriába, minden értekező felrója Meltzlnek, hogy az orosz XIX. századi irodalomról sem vesz tudomást),²² az értekezés folytatásában (és az értekezést átható szellemiségben) jelen van egyfelől minden „népegyniség” kultúrájának továbblépési lehetősége, másfelől a nemzetiségi kérdésben tanúsított türelmetlenség, a hivatalos erőszak elutasítása. A cári Oroszországban betiltott ukrán (kisorosz) nyelv és irodalom érdekében emeli föl a szavát az a Meltzl, aki a gyakorlati kétnyelvűségben, kettős kulturáltságban, mai szóval élve interkulturalitásban, a nyelvi határok tudatos és állandó átlépésében élte életét. S ha a népindividuumok érdekében szólal föl, akkor a nacionáldarwinizmustól visszaveszi a természettudományos metaforát, és a környezetvédelemben átfordítva a szellemi környezetvédelem igényét vázolja föl. „Egy népi irodalom fejlődésének megakadályozása – vonja le elemzésének máig ható tanulságát Meltzl – az emberi szellem egyik fontos sajátosságának könyörtelen módon való kiirtását jelenti.” Az összehasonlító irodalomtudományon belül minden irodalom, kultúra egyenrangú, a politikai gyámkodástól megszabadulva (törekedve a szabadulásra) népszemélyiségként lesz azonos jogú tagja az emberi közösségnek, az általánosan belül a különöst képviselve. Ilyeténképpen kultúra és szabadság összefüggéseire derülhet fény. Ezekbe az összefüggésekbe a természeti kontextus jelentékeny mértékben vonódik be, a struggle for life darwini elvét kimondatlanul cáfolva, a környezetvédelem és a népegyniség-véde-

lem azonossága kerül hangsúlyos helyzetbe. Ily módon a kultúrák valódi körülmények közé helyeződnek, a kulturalitás pedig a különféle erők összjátékaként értelmeződhet:

„Egy korszak, amelyik bizonyos állatfajok – zergék és őstulkok – kiirtása ellen gondos és szigorú törvényekkel küzd, nem lehet képes egy emberfaj, vagy ami egy vele: egy népi irodalom kiirtására.”

Alább elítéli azt a versenyt, amely a népek „világirodalmi” között indult, önnön felsőbbrendűségét bizonyítandó, miközben „a politikai nemzet” érvényesítené a maga merev monoglottismust, amely „fogalom” antikizáló formában a nyelvi nacionalizmus, a monologikus nyelvhasználat és nyelvértés kifejeződése. Ennek ellenében a Meltzl által „fordításművészet”-tel, valamint a polyglottismussal lehet küzdeni. S ami csupán a megannyi terv között beteljesületlen maradt: Meltzl egy és ugyanazt a jelenséget, problémát látja, mivel „az irodalmi kölcsönösség nem szólalhat meg csupán néhány „szólam”-ban (lábjegyzetben a „szólam”-hoz fűzi: „különféle nemzetekhez tartozó”). Amiből végül is a Meltzl által tételezett igazság(ok) többszólamúságára lehetne gondolni, netán arra, hogy igazságok léteznek, az igazság ezeknek függvényében létesülhet. Jellemző módon Meltzl magyarból németre ülteti át az alábbi című cikket: „Miért és mely határok között ismerhető el az úgynevezett patriotisztikus (nemzetiségi és háborús) líra?” Feltűnő, hogy az írás gyakorta emlegeti Goethét, míg itt Petőfi neve nem fordul elő. „Úgy tűnik – tolmácsolja Meltzl a magyar szerzőt –, mintha minden gyűlölet és fanatizmus, amely a korábbi évszázadokban a vallási kérdések területén széles körben szabadon föllángolhatott, a mi századunkban a nemzetiségi kérdésben akar visszatérni.” A nemzeti/nemzetiségi költészet mintegy levezetheti a nemzeti indulatokat, az elméleti-offenzív lép ilyenkor a gyakorlati offenzív helyébe. Végkövetkeztetésként összefoglalva: „Minden patriotisztikus líra általában csak addig a határig jogosult, míg a gyakorlati-védekező patriotizmus helyettesítője a gyakorlati-támadónak.”²⁴ (Ezzel Meltzl naivitására is szerettem volna példát hozni, arra nevezetesen, részint önmagának ellentmondva ezúttal miként rendeli alá a lírát egy nemesztétikai, hanem kifejezetten napi politikai tényezőnek, részint miként tulajdonít olyan társadalmi-pszichológiai jelentőséget a lírának, amellyel bizonyosan nem vagy csak kivételes történelmi pillanatokban rendelkezik.)

A folyóirat többnyelvűségével, igen gazdag és sokrétű, szinte áttekinthetetlenül vegyes anyagával a közvetítés médiumának szerepét vállalta, a programértekezések szókincse tovább finomította a Goethe bevezette, a kereskedelem és a gazdaság,²⁵ a közlekedés és a lélektan körébe tartozó fogalmakat, ezáltal Meltzl a folyóiratot interdiszciplináris szituációba navigálta, amely egyébként a társszerkesztőnek egyáltalában nem volt ellenére. Brassai Sámuel ugyanis 1872-től a matematika professzoraként tevékenykedett, ám esztétikai és a leginkább nyelvészeti kérdésekben is hallatta hangját, nyelvészeti nézeteinek egyike-másika a mai magyar, korszerű nyelvészetben lelt folytatóra. 1875-ben *A neo- és paleologia*, 1877-ben *Logikai tanulmányok*, 1888-ban *Szórend és accentus* címen adott ki figyelemre érdemes könyvet. Meltzl és Brassai kettőse a humaniorák és a természettudományok egymásrataltságát és közös problémafölvetését látszott szemléltetni, s így az összehasonlító irodalomtudomány kompetenciájának terét kitágította, visszautalva a goethei életmű idevonatkoztatható tanulságaira.

A folyóirat természetszerűleg nem léphetett ki a korszak tudományos irányainak köréből, s a pozitivistá filológiának éppen úgy helyet adott, mint a pozitivistá hangultságú te-

matológiának. Csakhogy Goethe örökségéhez ragaszkodva,²⁶ ellépett az Európa-centrizmustól, s a világirodalomba tartozónak hirdette az Európán kívüli irodalmak és művészetek alkotásait, így mindjárt az első évfolyam második számában drámai-dramatizált költeményt közölt a japán irodalomból (e közlés több számon át húzódik), a *Külföldi szemle* című rovatban több Japánnal foglalkozó hírre bukkanhatunk, az 1877. december 31-i számban *Ollanta* címen „ó-perui drámának VI-ik jelenet”-ét kapjuk, az előtte lévő szám híryanagából a perzsa, a kínai, a malayo-polynesiai és a kafir, valamint az eszkimó művelődés (irodalom, szótárak) hírei tűnnek föl, többnyire angol forrás kivonata gyanánt. Ám a december 15-i szám neolatin és neogörög irodalmi beszámolót ad a lap szorgalmas munkatársa, a jónevű Johannes Minckwitz tollából.

Ez a fajta nyitottság ismét Goethét idézheti föl, aki az irodalmak/kulturák magukba zárkózását mindig rossz szemmel nézte, azt állítván: „Minden irodalom végül is kifárad, ha nem frissül föl az idegen részvételtől.”²⁷ A *Teilnahme* (részvétel, részesség) kiemelése talán nem önkényes, hiszen ezáltal az irodalmi mozgások spontaneitása és tudatossága egyként értelmezhető. Meltzl folyóiratának szerkesztői eltökéltsége a tudatos (világ)irodalmi szervezőtől származik, ám a beérkezett anyag inkább a résztvevők választásától függött, így, jóllehet nem a szerkesztői szándék cáfolataként, mégis – egy lehetséges másik elgondolás is reprezentálódik; a folyóiratszámok így összességükben képviselik az összehasonlító irodalomtudományt és a részdiszciplínákat, még hozzá az értekező próza és a fordítások által a szépirodalom formájában.

Nemcsak az feltűnő Meltzl lapjában, hogy, noha többnyire előkészületekről, tervekről, megvalósítandó ötletekről kísérel meg számot adni, és inkább csak jelzi, mint megvalósítja a teendőket, a közvetítés válik tevékenysége első számú kulcsszavává. Ebben természetesen a goethe-i figyelmeztetés fedezhető föl, a napóleoni háborúk és következményeik tanulságát levonó weimari mester Európa (és a világ) jövője, az európai, a goethei humanitás sorsa szempontjából tartotta szükségesnek a népek (és kultúrájuk) egymáshoz közeledését. Meltzl lapindítását a francia-porosz háború előzte meg; s azáltal, hogy folyóiratának munkatársai közé bevonta a távoli és a közeli kelet, valamint az amerikai kontinens szakértőit (részint a gyarmatosítást megelőző kultúrákra is figyelve), az összehasonlító irodalomtudományban oly jelentéssel bíró világirodalom előmozdítóját vélte fölfedezni, amely részint a világszerte hatását éreztető technikai fejlődéssel lépést tartva tudomásul veszi egy „globális” rend felé haladás jeleit, részint ebben a „globalizáció”-ban helyet keres azoknak a kultúráknak, amelyekre még nem irányult az érdeklődés, annak a fajta népirodalomnak résztvevőire, amely még nem volt képes „valódi” nemzeti irodalommá alakulni és bekapcsolódni a világirodalmi folyamatba (azonban amelynek befogadása gazdagítja a világirodalmat, és hozzásegíti a népirodalom résztvevőit a további, szükséges lépések megtételéhez). A Meltzl által tervezett, nagyszabásúnak elgondolt vállalkozás, az *Encyclopedia of the Poetry of the World* létrejötte esetén szemléltethette volna Meltzl poliglottizmus-elgondolását, a nyelvi akadályokat interlineáris fordításokkal (interlinear translation in one of the European languages) hidalva át, de ezáltal, hogy nép-/népies dalokat kér (popular song) vagy valamely egyéb, rövidebb költői alkotást (at least another short poetic composition), szemléltette volna a világ költészetének sokszólamúságát, de a sokszólamúságban fölfedezve a közöset, az egyfelé mutató jelzéseket, esetleg műfaji, hangvételi rokonságokat²⁸. Meltzl felhívásában nem tesz különbségeket európai és Európán túli, ismer-

tebb és kevésbé ismert népek, kultúrák, nyelvek, irodalmak között, olyan összeállítás megvalósítását tűzi ki célul, amely az irodalom által megvalósuló egyetemességet tudná példázni. Azáltal, hogy folyóiratában az egyes népegyeniségek (és kultúráiuk) szuverenitásától nem tágit, korántsem tagadja a nemzeti irodalmak tételezésének létjogosultságát. Bezárkózásukat bírálja, azt nevezetesen, hogy nem készülnek föl a más irodalmak felől érkező impulzusok befogadására.

Kiváltképpen fontosnak mondható Meltzl értekezése a technikai találmányok jelentőségéről az összehasonlító irodalomkutatás és az összehasonlító nyelvészet számára.²⁹ A technikai fejlődési sort a photogramm–telegramm–phonogramm feltalálásával jelzi, alább a vasút–telefon–phonograph fejlődési sort vázolja föl. Valamennyi találmány az egymástól távoli emberek, népek, kultúrák közelítését szolgálja, már csak azáltal is, hogy a szellemi emberek gondolatainak kifejeződését gyorsabban rögzítik, reprodukálják, és képessé teszik arra, hogy közleményeiket térben és időben eljuttassák a legtávolabbi helyekre, méghozzá rövid idő alatt. A phonogrammot aztán Meltzl a herbáriumhoz hasonlítja, hiszen, amennyiben valamennyi népköltészetből egy-egy jellegzetes darabot tartalmaz, eredeti szövegében, zenei példájában és egy nagy modern nyelv hű „reprodukciójában”, felbecsülhetetlen értékű gyűjteményt tarthatunk a kezünkben. Meltzl ugyanakkor azt is hangsúlyozza, hogy a herbáriumba gyűjtött-préselt virágok elveszítik színüket, illatukat, míg a pronogrammban megőrződnek a népdalok. S ha a könyvek a könyvesboltokban megvásárolhatók, a phonogrammok áruló üzletek megnyitására is lehet számítani. A phonogrammok lehetővé teszik a „holt” nyelvek tárolását, perdöntőek lehetnek a nyelvészet filológiai vitáiban. S nem utolsósorban egy fonográfba fölvelt „enciklopédiában” majd megjelölhető lesz a világirodalom, még inkább a világköltészet (Weltpoesie). A technikai médiumok eszerint a tudományos vizsgálódást szolgálhatják, de „áru”-k lévén, a kereskedelembe kerülve a kulturális cserét is, amely „élő” ösztönzője és igazolása az összehasonlító irodalomtudománynak. Ugyanakkor meglehetősen ambivalens Meltzl magatartása a technika versus összehasonlító irodalomtudomány, az intermedialitás versus intertextualitás ügyében. A phonogramm elsőbbsége a herbáriummal szemben a merev természettudományos applikáció ellen szól, s illetéknéppen a „két kultúra” egyszerre rokon és egymással ellentétes vonásaira utal. Ám feltételezi, hogy a phonogramm segít „eredeti” állapotában megőrizni a hangot, a szólamot, a nyelvi fordulatokat, és nem számol azzal, hogy még az anyanyelvi hallgató-befogadó is a maga „nyelvére”, szólamára fordítja le a hallottakat. Másfelől viszont a fordítást a közvetítés és a közelítés eszközének tünteti föl, s azáltal, hogy a költői fordítás mellett interlineáris megszólaltatást is igényel, mégiscsak figyelmeztet arra a mindvégig megmaradó távolságra, amely a kiinduló- és a cél nyelv és kultúra között érzékelhető. Ismét Goethére hivatkozom, a fordítót úgy nevezi meg, mint „ennek az egyetemes szellemi kereskedelemnek közvetítőjé”-t, akinek munkálkodása lehetővé teszi a „cserekereskedelmet”; jöllehet a fordítás tökéletlensége aligha leküzdhető, ám a fordító munkálkodása a világban létező egyetemes forgalom egyik legfontosabb foglalatossága.³⁰ Mint innen kiolvasható, a fordítás, a kulturális munka nem szünteti meg az „idegenséget”, hanem hozzáférhetővé avatja, és éppen ebben a hozzáférhetővé avatásban mutatkozik meg valódi jelentősége. Mivel az idegen nem asszimilálható, és nem is asszimilálódik sajátjává, hanem – mindössze – leomlik a fal idegen és saját között, megvalósulhat a párbeszéd, amely a kölcsönös elfogadáshoz vezethet.

Meltzl érezhette ezt akár Petőfi fordítójaként is, de a folyóiratban publikált, különféle színvonalú fordítások közléjeként is. Annyi bizonyosan elmondható, hogy nem pusztán az irodalomcentrikus módszertől távolodott el, miközben a nyelv- és az irodalomtudomány hasonló kérdésföltevéseit hangsúlyozta, noha mindkettőnek egymástól elkülöníthető metodológiát tulajdonított, hanem a komparatisztika érvényességét kiterjesztette a rokonnak érzett diszciplínákra is. Akik korábban összehasonlító folklorisztikai és vallástudományi értekezéseinek jelentőségét emlegették,³¹ nemcsak úttörő szerepét, a főleg a német (nyelvű) tudományosságból érkező sugalmazások magyar továbbgondolóját láttatták Meltzlben, hanem a komparatisztika fogalmának – teszem hozzá: korszerű, a mai nézőpontokat megsejtő – kiterjesztőjét, akinek a Kerényi Károlyig húzódó, szinkretista mítosz kutatás számára is akadt mondandója.

Meltzl azonban nemcsak a távoli népek, kultúrák érdekelték, hanem a kétnyelvűségben élve, tudatában volt Magyarország, illetőleg Erdély poliglottizmusának, kettős kulturáltsága érzékennyé tette Erdély népeinek népköltészetei, irodalmi, kulturái iránt. Az újabb kutatás³² sokat hivatkozik az erdélyi szász, a román, valamint az erdélyi roma anyagra, így eredményesnek minősíthető Meltzl együttműködése a kolozsvári Ferenc József egyetem román tanárával, Grigore (Gergely) Silașival (Szilasi), aki szintén a két nyelvűségben, kettős kulturáltságban élt kétnyelvű szerzőként, jóllehet románként. Továbbá arra, hogy folyóiratával az együtt élő népek irodalmi kultúrájának kölcsönösségét, a fordításirodalom, révén összeláthatóságát igyekezett tanúsítani, amely magatartásban joggal fedezhető föl a goethei példaadás időszerűsítésének törekvése. Az ennél tágabb, de a regionalitás lehetőségére utaló együttműködés a csernowitzi L. A. Staufe-Simiginowicz bekapcsolódása révén szélesítette a folyóirat érdeklődési körét. A csernowitzi egyetem 1875-ös megnyitásán megismert lengyel kolléga kisorosz, azaz ukrán (a korszakban rutén, ruszin) népdalok fordítását prezentálta a folyóiratban, s ez a német nyelven történő közvetítés a magyar–lengyel–„kisorosz” kulturális cserére hozott példát.³³

Az nem hallgatható el, hogy Budapest tudós-filológiai körei gyanús tekintettel méregették Meltzl folyóirat-vállalkozását.³⁴ Az ugyancsak 1877-ben, a budapesti központú Philológiai Társaság fennállásának harmadik esztendejében megindított Egyetemes Philológiai Közlöny (elnevezése ellenére) más nézőpontot érvényesített, jóllehet a fordítások közlését feladatának érezte. Az első időkben a klasszika–filológiai stúdiumoknak is bőséges teret szentelő folyóiratban a magyar pozitívizmus metodológiája szerint sorakoznak egymás mellett a közlemények, legfőljebb kontaktológiai értekezések és még inkább adatközlések adnak hírt arról, hogy Európában az összehasonlító irodalomkutatás keresi a helyét a humaniorák között. Meltzl folyóirata eleven cáfolata annak, hogy csak a centrumban valósulhatnak meg a perifériát és a „nagyvilágot” összekötő vállalkozások, a centrum látszólag szerényebb célkitűzése (a „philológiai módszer” elfogadtatása, népszerűsítése) nézőpontjából Meltzl elgondolása utópisztikusnak, megvalósíthatatlannak tetszett.³⁵ A budapesti elutasítás, a kapcsolatfelvétel elmaradása aztán mindkét fél további pályájára hatással volt. A poliglottizmus tudatától elfordulás a magyar komparatisztika XIX. század végi és XX. század eleji történetét magános kezdeményezések töredékes historikumává torzította, legfőljebb Meltzl kolozsvári tanítványainak munkáiban érvényesült a magyar irodalomtörténetre is alkalmazható komparatisztikai módszer. Ugyanakkor Meltzl arra kényszerült, hogy Budapestet kényszerűen megkerülve (Bécsből sem érkeztek biztatások)

távolabbi kutatási-egyetemi központokkal és perifériákkal keresse a kapcsolatot, amely kapcsolatkeresés a megfelelő szélesebb körű intézményi háttér hiányában (és nem utolsósorban a magányossá váló szerkesztő különködése, „önvédelmi” stratégiája miatt) egyre nehezkesebbé vált. Az 1888-ra megszűnt folyóirat mégis betöltötte hivatását, a kezdeményezői elszántság nem múlt el teljesen nyom nélkül sem a magyar, sem a nemzetközi irodalomtörténeti nyilvánosságban. Ám Meltzl újrafelfedezése, folyóirata anyagának elemzése az 1930-as esztendőik alapozása után akkor történhetett meg, amikor az összehasonlító irodalomtudomány önnön történetét felfedezve, ennek a történetnek módszertani-elméleti tanulságait összegezni kezdte – egy újabb módszertani-koncepcionális váltás előmozdítása érdekében.

JEGYZETEK

- 1 Zima, Peter V.: Komparatistik als Dialog. In: Komparatistik als Dialog. Hrsg.: Johann Strutz-Peter V. Zima. Frankfurt am Main etc. 1991. 27–36.; Ugyanó: Komparatistik als Ideologiekritik und Dialog; Für einen dialogischen Literaturbegriff. In: Ugyanó: Komparatistik. Tübingen 1992. 80–93.
- 2 Strich, Fritz: Goethe und die Weltliteratur. Bern 1957.²; Turaev, Sergej Vasil’evic: Gete i formirovanie koncepcii mirovoj literatury. Moskva 1989.; Turóczi-Trostler József: Goethe, a világirodalom és Magyarország. MTA Nyelv- és Irodalomosztályának Közleményei 1951. 174–204.; Schrimpf, Hans Joachim: Goethe’s Begriff der Weltliteratur. Stuttgart 1968.; Vö. még: Barabás, Ábel: Goethes Wirkung in der Weltliteratur. Goethe, Byron und Madách. Leipzig-Rendnitz 1903.
- 3 Vö. részletesebben Koppen, Erwin; Die literarische Übersetzung. In: Vergleichende Literaturwissenschaft. Theorie und Praxis. Hrsg.: Manfred Schmeling. Wiesbaden 1981. 125–127.
- 4 Günther, Horst: Nachwort. In: Goethe, J. W.: Schriften zur Weltliteratur. Mit Buchillustrationen aus der Goethezeit. Hrsg.: Horst Günther. Frankfurt am Main 1987. 345–346.
- 5 Hoffmann, Michael: Interkulturelle Literaturwissenschaft. Eine Einführung. Paderborn 2006. 71–85.
- 6 A 4. sz. jegyzetben i. m. 218–219, 233, 238–239 etc.
- 7 Uo. 244
- 8 Dyserinck, Hugo: Komparatistik. Eine Einführung. Bonn 1977.
- 9 A 4. sz. jegyzetben i. m. 341.
- 10 Goethes Werke in zwölf Bänden. 12. Schriften zu Philosophie, Politik und Naturwissenschaften. Ausg. von Helmut Holtzhauer. Berlin–Weimar 1968. 2 338–359, 359–360, 375–377.; Peltzer, Alfred: Die ästhetische Bedeutung von Goethes Farbenlehre. Heidelberg 1903.; Westphal, Otto: Die Weltgeschichte im Spiegel von Goethes Farbenlehre. Stuttgart 1957.
- 11 Brunel, Pierre, Pichois, Claude, Rousseau, André M.: Qu’est-ce que la littérature comparée? Paris 1983. 115–127.; Précis de littérature comparée, sous la direction de Pierre Brunel-Yves Chevreil. Paris 1989. 163–176.
- 12 1879-től Acta Comparationis Litterarum Universarum a főcím, az 1877-es évfolyamot a Babeş-Bolyai Egyetem Német Intézet és az Institut für donauschwäbische Geschichte und Landeskunde közös kiadásban jelentette meg Horst Fassel szerkesztésében. Cluj-Napoca–Klausenburg 2002. Hugo Meltzl von Lomnitz (Auswahlbibliographie): 321–329.
- 13 A legújabb tanulmánykötet: Hugo Meltzl und die Anfänge der Komparatistik. Hrsg.: Horst Fassel. Wiesbaden 2005. Hugo Dyserinck és Horst Fassel áttekintő tanulmányát követőleg részletekkel foglalkozik Vasile Voia, Ildikó Tóth-Nagy, Komáromi Sándor, Sanda Tomescu Baci, Tánczos Csilla. A tanulmánytörténeti értékelésekből kimarad Attila Fáj értékes tanulmá-

- nya: Considerazioni sulla letteratura comparata. Forum Italicum (Buffalo) 1969. Bd. 3. nro 3. 337–354, különösen 345–346.
- 14 E téren Horst Fassel feltáró és összegző írásai feltétlenül említendők: *Wissenschaftsbeziehungen zwischen Leipzig und Klausenburg*. Das Beispiel Meltzl. In: Wissenschaftsbeziehungen und ihr Beitrag zur Modernisierung. Das deutsch-ungarische Beispiel. Hrg.: Holger Fischer, unter redaktioneller Mitarbeit von Mirja Juelich. München 2005. 147–168. Hugo Meltzl und die Anfänge der Komparatistik. Rückblick oder Ausblick. Estudios Filológicos Alemanes (Sevilla), Vol. 12. 2006. 127–146.
- 15 Kerekes Sándor: Lomnitz Meltzl Hugó. Budapest 1937; Berczik Árpád Les débuts hongrois de l'histoire littéraire comparée. Acta Litteraria Ac. Sc. Hung. 1959. 215–249.; *Ugyanő*: Eine Ungarische Konzeption der Weltliteratur. In: La littérature comparée en Europe orientale. Budapest 1963 287–294.; Vajda, György Mihály: Acta Comparationis Litterarum Universarum. Yearbook of Comparative and General Literature 1965. 37–45.
- 16 Voia, Vasile: Das komparatistische Program von Hugo Meltzl von Lomnitz. In: Deutsche Regionalliteratur im Banat und in Siebenbürgen im Vielvölkerraum (...) Hrsg.: Horst Fassel. Cluj-Napoca–Klausenburg 2002. 85–90.
- 17 Ijac, Charles: Une ancienne revue de la littérature comparée (...) Revue de la Littérature Comparée 1934. 733–745. A tanulmány magyar bírálata Eckhardt Sándortól: Egyetemes Philologiai Közlöny 1935. 110.
- 18 A 4. sz. jegyzetben i. m. 253.
- 19 Uo. 287.
- 20 1877. 9. sz. 179–182.
- 21 A race fogalmát Meltzl minden bizonnyal Hippolyte Taine-től vette át, részint Volk, részint Volksseele jelentésben használva.
- 22 Néhány orosz tárgyú közlemény azért föllelhető a folyóiratban. Cassone, G: Evocazione (Da A. Pusckin). 1879. 1., 3. sz. 49 (olasz vers); Russische Literatur. Uo. 1, 9–10. sz. 159 (hír B. Krilov Lessing-fordításáról); Titellose Gedichte des Grafen Alex. Tolstoj. Uo. 2., 4. sz. 63.
- 23 1877. 15. sz. 223.
- 24 Uo. 16. sz. 241–243.
- 25 Meltzl Goethe *Verkehr* szavát fordítja 'közlekedés'-sel magyarra. A XVIII. század végétől használt 'közlekedni': mit jemande in Verbindung stehen, 1844-től kommunizieren jelentésben fordul elő. A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára. 2. Főszerk.: Benkő Loránd. Budapest 1970. 636.
- 26 Meltzl emlegetett programtanulmányaiban (1877. 1, 9. sz. 1878. 9. sz.) nemcsak „protokollárisan” hivatkozik Goethére, hanem épít is a goethei alapvetésre.
- 27 A 4. sz. jegyzetben i. m. 245.
- 28 1879. 2., 10. sz. 176.
- 29 1879. 1., 5. sz. 73–79.
- 30 Goethes Werke in zwölf Bänden. 11. Schriften zur Kunst und Literatur... 459.
- 31 *Angyal*, Andreas: Karl Hugo von Meltzl: Ein Vorläufer der neueren Religionsgeschichte und Kulturphilosophie. Südostforschungen 1942. 55–107. Az írás szemlélete nem függetleníthető a megjelenés helyétől és idejétől.
- 32 Fassel: a 14. sz. jegyzetben i. m.
- 33 1879. 1., 1. sz. 16–17, 6. sz. 1010–1011.
- 34 Vö. Kerekes: i. m. (15. sz. jegyzet)
- 35 Ponori Thewrewk Emil elnöki jelentése: Egyetemes Philologiai Közlöny 1877. 408–416.
- 36 Tanulmányomban fölhasználtam, bár közvetlenül nem hivatkoztam az alábbi műveket: Böhler, Michael: Naturwissenschaft und Dichtung bei Goethe. In: Goethe im Kontext. Kunst und Humanität, Naturwissenschaft und Politik von der Aufklärung bis zur Restauration. Tübingen 1984.; Hennig, John; Goethes Europakunde. Goethes Kenntnisse des nichtdeutschsprachigen Europas.

Amsterdam 1987.; *Nell*, Werner; Reflexionen und Konstruktionen des Fremden in der europäischen Literatur. Literarische und sozialwissenschaftliche Studien zu einer interkulturellen Hermeneutik. St. Augustin 2001.; Vergleichende Wissenschaften. Interdisziplinarität und Interkulturalität in den Komparatistiken. Hrsg.: Peter V. *Zima* unter Mitarbeit von Reinhard *Kacinka* und Johann *Strutz*. Tübingen 2000.; *Fassel*, Horst: Chancen einer Neuausrichtung der Komparatistik in/an Mehrsprachregionen und Ballungsräumen. *Estudios Filológicos Alemanes* 7, 2005. 191–202. Meltzl folyóiratából cikketek közöl magyar fordításban: Összehasonlító Irodalomtörténeti Lapok. Vál., s. a. r., előszó, jegyz. Gaál György. Bukarest 1975.

Tóth Béla: Tiszajárás

Tóth Béla új könyve valójában régi mű, csak könyvként új. A Tiszatáj régi, kitartó olvasói jól ismerhetik, hiszen 1967 és 1986 között, hónapról-hónapra itt jelent meg. Ám a könyv egyáltalán nem avult el, sőt mondjuk ki mindjárt, jó és fontos mű. A szerző, bár már túl van nyolcvanadik életévén, ma is aktív, rendszeresen dolgozik, s így művét nem el nem készülő művei helyett vette elő s adta közre. Olyannyira nem, hogy akik ismerik, tudják, most is csak barátai unszolására szánta rá magát a kiadásra. Ennek a látszólag érthetetlen vonakodásnak persze megvoltak az okai, s az egyik, úgy vélem, igencsak nyomós. Tóth Béla ugyanis a betiltása (1986) előtti Tiszatájnak egyik meghatározó szegedi szerzője volt, a betiltás azonban nemcsak a *Tiszajárás* folytatása előtt vágta el az utat, de magát Tóth Bélát is olyan helyzetbe sodorta, amely egyebek közt szétszakította azt a baráti köteléket is, amely őt a lap szerkesztőjéhez fűzte. Hogy mi is történt 1986–87-ben, arra vonatkozóan ma még csak különböző nézőpontú magánarratívák vannak, s bár azóta húsz év eltelt, egy konszenzusos, elmondható és elfogadható közös történet még nem született meg. Ami bizonyos: a betiltás és az újraindítás, majd az ekörül fölparázsló indulatok megtörték valamit Tóth Bélában is. Az ügynek sok vesztese volt, sőt csak vesztesei voltak, de a legnagyobb vesztes sejtésem szerint alighanem Tóth Béla lett, aki e bonyolult s nehéz szituációban természetes írói közegét veszítette el. Azt, amihez igazán tartozott.

A *Tiszajárás* kéziratának mostani elővétele, kötötté szerkesztése és könyvként való közzététele tehát akaratlanul is túlmutat önmagán. Azzal, hogy az eredeti szöveget a szerző, terjedelmi megfontolásokból, itt-ott megrövidítette, feszebbre igazította, egy régi mű kapott új életet – ugyanakkor az alapszöveghez való hozzányúlás a folytatás, a megszakadtnak az újra összekapcsolása is lett. A most megjelent könyv, amely a „rég” Tóth Bélát s a mait egyaránt a legjobb lehetőségei szintjén mutatja, az életmű egyik legfontosabb, legkiérleltebb darabja.

Hogy mi ez a könyv, nehéz volna pontosan definiálni. Látszólag, konvencionális fogalmakban mozogva, szociográfia ez, valójában azonban – e jellegét sem föladván – ennél jóval több: az elbeszélő, a világ állapotát verbalizáló, s ezzel egy öntörvényű külön világot alkotó Tóth Béla is maradéktalanul megjelenik benne. Az alapötlet roppant egyszerű: az elbeszélő a Tisza folyását követve (pontosabban a folyással szemben mozogva, Szegedtől „fölfelé” haladva) végigmegy a Tisza menti településeken, mindegyiket bemutatja, beszél történetükről, egykori „jelenükről”, fölillantja jeles vagy egyszerűen csak érdekes és jellegzetes alakjait, idéz – olykor bőven idéz – a helyi folklórból, mindenekelőtt azonban mesél: bemutatja a folyó körül kialakult települések hagyományos életét. Ennek a megoldásnak az előnye kettős: a szerző, aki élőszóban is izes szavú mesélő, teljesen szabadon kiélheti mesélőkedvét, élvezheti a nyelvben való megnyilatkozás verbális örömeit, ugyanakkor a folyó kanyargása, illetve a kanyargás követése egy olyan kézenfekvő szilárd szerkezetet is ad az egész műnek, amely szinte észrevehetetlen, kötöttsége szinte nincs is, mégis a lehető legtermészetesebb módon összefűzi, egységes egészzé szervezi azt, ami egyébként széjjel-

follyhatna. Olyasféle „természetes” és kikezdhethetlen szerkezete van tehát, mint pl. a posztmodern szótárregényeknek, s ahogy azok, ez is lehetővé teszi az enciklopédikus anyag-gazdagság megjelenítését és a személyiség teljes narratívumban föloldódó „csapongásait”. S csak nézőpont kérdése, hogy melyik olvasó mit aktualizál a műből. Ha akarom, a Tisza menti települések gazdag anyagú „irodalmi” szociográfiáját olvasom, ha akarom, egy sajátos, narrációban oldott folklór-olvasókönyvet, ha akarom, egyszerűen „csak” irodalmat, jóízű, olvasni érdemes szöveget. Azaz, valami nehezen besorolható műfajú próza ez, amelyet elsősorban nyelve éltet. A könyv mindegyik olvasásmódja legitim, igazi gazdagságát azonban mégis alighanem csak egy olyan, a referenciális és a figurális olvasatot egymásba játszó olvasásmód tárja föl, amelyik a szövegben rejlő mindegyik lehetőséget figyelembe veszi.

Kosztolányi Dezsőnek van egy tanulmánya Pázmány Péterről (a Nyugatban jelent meg az 1920-as évek elején), s ebben Kosztolányi azt demonstrálja meggyőzően, hogy bár Pázmány teológiai és hitvédelmi nézetei a legtöbb embert már nem érdeklik, de az a próza, amelyen a kardinális megszólalt, ma is, a megszólalásra alkalmat adó teológiai szituációtól és érvektől függetlenül is: *eleven* – mert nyelve plasztikus, kifejező, élő. Ez az összefüggés, mutatis mutandis, a *Tiszajárás* nyelvére is érvényes. A nyelvnek nyelvteremtő „használata”, amely tanulhatatlan, s vagy megvan valakinél, vagy nincs meg, Tóth Bélára is jellemző. Nincs meg benne ugyan az újabb idejű prózának az a szigorú szerkesztettsége, amely szinte elvontan is lekottázható, sem az a metafizikai redukció, amelyről Nádas Péter Mészöly Miklós prózájáról szólva beszél: ennyiben tehát Tóth Béla prózája nem „korszerű”, nem mai. Kimaradt az újabb trendből, az uralkodó beszédmódból. De birtokol valami olyasmit, ami – bár ősi – sok mindenért ma is kárpótlást ad: a nyelv plaszticitását, érzékelő- és éreztető hatalmát. Ha tehát nem is tartozik az újabb próza egyik ágába, belefér egy másikba: a szertelenebb, „naivabb”, ám csapongásaiban is hihetetlenül gazdag „mesélő” irodalomba.

Tóth Béla sokak számára afféle naiv „őstehetség”, aki „hályogkovácsként” alkot. Ez a vélekedés nincs minden igazság nélkül: az asztalosinasból könyvtárigazgatóvá lett író csakugyan nem tagadhatja le, hogy „honnan jött”, s milyen kerülőutakon át lett értelmiségivé. A kétkeziakkal való összekapcsoltsága ma is megvan. Ám mindez egyáltalán nem jelenti a műveltségtől való „érintetlenségét”. Könyvtárosként nagyon is széleskörű tájékozottságra tett szert – ezt egyebek közt a *Tiszajárásban* fölhalmozott ismeretanyag is tanúsítja. S nemcsak arról van szó, hogy mindenfélét, ami a szociográfiájához kellett, összeolvasott, belekapva ebbe is, abba is. Azt, amit az ő egyszerre realizisztikus, ám mégis az öncélú nyelviség közegében mozgó prózája megkíván, ismeri. Igaz, a filológiát, némi szakzizmussal, ollóművészetnek tartja, s a pozitivista értelemben vett filológia csakugyan idegen tőle. Számára a történeti „adat”, a források tanúsága csak az elbeszélés „levegőjének” megteremtéséhez kell. Jellemző, hogy a történeti iratoknál a *Tiszajárásban* becsebb forrás a magyar folklór, a folklór közvetítette tapasztalat. Ez ugyanis mintegy előszöveggént közvetlenül belevonható a saját nézőpontú elbeszélésbe, s az elbeszélői hangból ez a folklór nem is lóg ki: összhangban van vele. A *Tiszajárásban* ez a sajátossága, amely az elbeszéltek erős textualizációjaként írható le, mindazonáltal nem semmisíti meg a valóság-vonatkozásokat sem. Sőt kimondható, egy olyan életvilágról ad hírt ez a könyv, amely az utóbbi évtizedek minden változása ellenére alapformáiban ma is létezik, de amely jórészt

már kívülrekedt az újabb magyar próza szemhatárán. Egy olyan dimenzió válik tehát érzékelhetővé általa, melyhez az úgynevezett posztmodernnek sem életbeli kötöttségei, sem irodalmi affinitása nincs már. Ami tehát az irodalmi *mainstream* számára már elveszett.

Ami a *Tiszajárásban*, e sajátos „szociográfiában” mint „élet” megjelenik, az persze – sarkítva fogalmazva – a modern világban fölszínen maradni akaró premodern. Egy kor ugyanis, a hiedelmekkel ellentétben, sohasem homogén; uralkodó, a többit maga alá gyűrő trendje ugyan szükségképpen kiemelkedik, s „kívülről” esetleg csak ez „látszik”, de mellette, alatta valahol megvan a háttérbe szorult „rég” is. Tóth Béla szíve s vonzalmi szerint ennek a háttérbe szorult, mert háttérbe szorított, ám az őszivel való rokonságát őrző „réginek” az írója. Ott érzi jól magát, s ott mutatkozik meg leginkább megjelenítő ereje, ahol a természetben élő, vagy legalábbis természeti kapcsolatait még megtartó ember él s mozog, s e nagy adottsághoz igazodva végzi napi tevékenységét. Az ő világa nem a steril absztrakciókban szalomozó „professzorok” vagy a hatalomtechnikások világa. Az a valószínű világ érdekli, amelyben a természeti összefüggéseit megőrző ember sikere és sikerelensége közvetlenül mutatkozik meg, s amelyben a siker a természeti világgal fönntartott összhang függvénye. Ez azonban egyáltalán nem valami programos „ómódiság”, időből való kiesettség, a visszahozhatatlan visszahozni akarása. Tóth Béla „realista” alkat, két lábbal a földön áll, s számol a változásokkal. Így számára ez a „rég” nem nosztalgia tárgya, hanem az igazi alaphoz való ragaszkodás, s viszonya a természethez, az emberekhez, az ember s természet interakciójából összeálló világhoz maga is ennek az alapnak a folyamatos verbális újratermelése. Egy premodern, modern, posztmodern skálán tehát legalább annyira „posztmodern”, mint amennyire premodern. Mint magánember s mint szövegvilágot alkotó író mindhárom korba beletartozik – szociográfiájának különös fénytörése alighanem innen adódik.

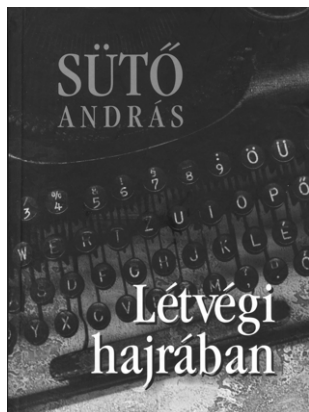
*

Tóth Béla könyve, tematikájából is adódóan, ki van téve a le- és beszűkítő olvasásmódnak. Mai prózáink újabb nemzedékei pedig alighanem kézbe sem fogják venni: a szerző, túl a nyolcvanon, mindenféle hatalom nélkül immár egy irodalmonkívüli szereplője csak irodalmunknak. Megmaradt olvasói pedig alighanem az idősebb nemzedékből regrutálódnak, érvényesítve a maguk visszafelé néző, nosztalgikus igényeit. E helyzet, valljuk meg, rövid távon aligha kedvez a *Tiszajárás*nak. Hosszabb távra figyelve azonban, úgy hiszem, kimondható: van erő e könyvben, hogy érvényesüljön, hogy megmaradjon, hogy újra s újra vissza lehessen hozzá fordulni. Ez a tartósság, amely nyelvbe s a nyelv által őrzött tapasztalatokba bele van kódolva, többet ér, mint egy esetleges, de ilyen könyv számára manapság elképzelhetetlen „médiásiker”. Aki ír, hosszú távra dolgozik. (*Bába és Társa Kiadó, Szeged, 2006. 456 oldal*)

Lengyel András

Létvégi hajrában

SÜTŐ ANDRÁS KÖNYVE

**Kossuth Egyetemi Kiadó
Debrecen, 2006
386 oldal, 2800 Ft**

Sütő András kötetének anyagát Ablonczy László még az íróval közösen, az ő jóváhagyásával állította össze 2006. augusztus 14–16-a között Marosvásárhelyen. Sütő András – közeli halálának sejtelmével – maga hívta Marosvásárhelyre leghűségesebb, legodaadóbb segítő emberét, hogy a szó valódi értelmében „létvégi hajrában” összeállítsa ezt a kötetet. Már a 2001-ben Debrecenben a Kossuth Egyetemi Kiadó által megjelentetett hatszáz lap terjedelmű impozáns Sütő-kötetnek, az *Erdélyi változtatatlanságoknak* is az volt a legfontosabb törekvése, hogy segítse az erdélyi magyarság fölegyenését, önrendelkezéssel, autonómiával bíró közösséggé emelkedését. Érvek sokaságát mozgósította ennek a célnak a megvalósítása érdekében. A kisebbségi magyarság szellemi, kulturális és nyelvi összefogásának, autonómiájának szükségét és lehetőségét a jól működő kisebbségi autonómiák példájával is bizonyította. Olyan korszerű magyar nemzeti stratégiát sürgetett, amelyiknek eredményeképpen a határon túli magyar nemzeti közösségek elnyerik

autonómiájukat.

Életművének egyik vezérfonala a kisebbségi közösségek emberi jogaiért való folyamatos küzdelem. A rendszerváltozás folyamatában ez a törekvése fölerősödött, mert meggyőződése volt, hogy a rendszerváltozás, majd az Európai Unióhoz való csatlakozás az utolsó esély a sokfelé szakított magyarság számára ahhoz, hogy az európai jogi normáknak megfelelően szellemi, nyelvi, kulturális értelemben visszaállítsa nemzeti egységét, megerősítse nemzeti összetartozás-tudatát.

A kötet ciklusai elé emelt *Őrző lehettem a strázsán* című esszéje Sütő András hetvenötödik születésnapjára számvetése volt az öt ünneplő soproniak előtt. Előbb a „leghűségesebb város”-t köszönti, mely a trianoni hungarocídiuim jegyében elrabolt városok közül népszavazás alapján visszatért Magyarországhoz. Szembeállítja ezt a – Bánffy Miklós és Bethlen István hathatós közreműködésével megteremtett – természetes lehetőséget azzal a képtelenséggel, amelyik az erdélyi magyar városokat sújtotta, melyeknek nem engedélyeztek hasonló sorsválasztást. Bánffy Miklóssal Sütő András 1948-ban gimnazista-riporter korában interjút készített. Az esszé érzékletesen idézi fel a volt külügyminiszter későbbi sorsát, majd felsorolja azokat a szellemi nagyságokat – Móricz Zsigmondot, Kemény Zsigmondot, Babits Mihályt, Németh Lászlót, Illyés Gyulát, Tamási Áront – akiknek a vonzáskörében Sütő András fiatal íróként korán felismerte az írástudók felelősségét. Az önéletrajzi

esszé ezután néhány fontos művének – *Nagyenyedí fügevirág*, *Egy lócsiszár virágvasárnapja*, *Az ugató madár* – az erdélyi magyar sorsban gyökerező motivációját tárja föl példajaként annak, hogy írói szemléletét közösségének sorsa formálta. Az erdélyi képtelenségek tapasztalása vezette őt például az ugató madár abszurd jelenségéhez: „Mi ott, Bethlen Gábor országában magyar származású románok vagyunk. Mi ez? Mi ez, ha nem ugató madár?” A közösségi felelősségtől áthatott irodalmat elutasító, „nemzeti gondokat fumi-gáló cinikusok” gúnyolódását pedig egyik drámája hőséneke szavaival utasítja el: „ott kezdődik az ember, ahol összetéveszti magát mindazzal, amitől megfosztották”.

Ez az önéletrajzi számvetés Sütő András ars poeticáját a hűség és a felelősség vállalásában jelöli meg. A saját életét és életművét beállítja abba a hosszú sorba, amelyben az erdélyi magyarság megmaradásáért és boldogulásáért küzdők táborát látja. Azt a meggyőződését fejezi ki, hogy Magyarországnak az Európai Unió jogrendje szerint hozzá kell segítenie a kisebbségi magyarságot az egyetemes emberi jogokhoz, így a közösségi önrendelkezéshez is. E jogrend veszélyeztetett zónáiból a magyarságnak nem elmenekülnie kell, hanem az anyaország segítségével meg kell teremteni a kisebbségi magyarság számára az egyenlő emberi esélyeket minden elszakított területen.

Jó érzékkel emelték a kötet szerkesztői – Ablonczy László és Cs. Nagy Ibolya – ezt az esszét a kötet élére, hiszen Sütő András többi írásai – esszéi, jegyzetei, levelei egyaránt – ennek az eszmének a jegyében kapcsolódnak egymáshoz.

Az Illyés-életmű közösségi személetet formáló és erősítő megidézésével a *Haza a magasban és mélyben* azt tanúsítja, hogy „képzelt mivoltában is a szólásszabadság, énekszabadság, vallásszabadság országa volt a *haza a magasban*”. A szellem, a kultúra erejével teremtett egy olyan belső világot a magyarság számára, amely feldarabolhatatlan és elvehetetlen volt: „Magyarország a harmadik mohácsi vészt is elszenvedte már. A *lenti vidékről* megint a magasba kellett reményt, álmot s ábrándot menteni.” Sütő András bőségesen számba veszi a Heródes-idő tényeit, de sohasem törődik bele a reménytelenségbe, hanem a legkülönbébb módokon keresi a kisebbségi magyarságnak a többséggel egyenlő emberi esélyeit, hiszen a kisebbségi magyarság is a magyar nemzet része. A *Szellemi erődtéményünk*, *magos Illyés vára* című esszé is ezt a gondolatot viszi tovább és erősíti föl az új idő reményei szerint. „A rendszerváltás második évtizedében magos Illyés vára az emelkedő nemzet szellemerejének kontinentális bizonyosságát jelzi. A kényes, köldöknéző Nyugat felé is azt hírel, hogy kár volt az egyszármazásos magyart hétországos diaszpóraságra büntetni.”

A magyar nemzetet összefogni, erősíteni akaró szándéknak sok-sok munkását idézi meg Sütő András könyve. Szépfalusi Istvánt „a diaszpóra mindenese”-ként méltatja, Czine Mihály „az írás szabadságának védelmezője, dogmák, nemzetellenes nézetek és diktatórikus garázdaságok bátor ellenzője, soha meg nem alkuvó harcosa a nemzet sorskérdéseit föl vállaló népi-nemzeti szellemi irányzatnak”. Igazságot szolgáltat a nacionalista-kommunista diktatúra sok-sok áldozatának. Csörgő Lajost „vallott és vállalt magyarsága”, az anyanyelvi oktatáshoz és az önrendelkezéshez való megalkuvást nem ismerő ragaszkodása miatt ítélték súlyos börtönövekre. Bözödi Györgyöt törvényes ítélet nélkül évekig „nád-vágó rabszolgaként” dolgoztatták a Duna-deltában. Földig alázták Kemény Jánost, aki egész vagyonát „a nemzeti eszmélet ébrentartásának szolgálatába” állította.

A kisebbségi kiszolgáltatottság közepette az erdélyi magyarság számára az európai jogrend érvényesítése lehetett az egyetlen remény az emberhez méltó életre. Ezért üdvözölte Sütő András Antall Józsefnek azt a kijelentését, hogy lélekben 15 millió magyar miniszterelnökének tekinti magát: „amit Antall József kimondott, az Bethlen Gábor-i bölcsességgel átgondolt új nemzetstratégiai feladat elvi megalapozása volt. Gyökeres szemléleti fordulat az erőszakolt asszimiláció torkába jutott határon túli magyarok ügyében.” Ezért válaszolt Sütő András szarkasztikus iróniával azoknak, akik ettől a lelki összefogástól a szomszédjainkkal való jó viszonyunkat féltették. Nem más nemzetek belügyeibe való beleszólás ez – hangsúlyozta –, hanem csupán a magyar nemzetrészek kulturális megsemmisítésének a „szuverén jogát” tagadja.

Petőfi azon búsult, hogy megtörött egysége után kétországos nemzet lett a magyar. Sütő András Petőfi szavaival nevezi meg a szétesés okát is, a nemzeti összetartás hiányát. Majd felidézi a későbbi történelmet, melynek során „kétországos magyarságból hétországos nemzet, hetvenhét országos diaszpóra” lettünk. Petőfi – mondja Sütő András – azóta is kiált bennünk: „tartottunk volna össze!” Gyakran idézi Széchenyi megállapítását is: „magyar nem vész el, csak magyar által”. A naponta tapasztalt magyar széthúzással szemben „rémálmot hessegetve” fordul vissza Antall József reményeihez: „Az anyaország és a nagyvilág támogató erejével megsegítve be kell verekednünk magunkat minden határon túli magyar régióban a teljes és valóságos önrendelkezés védelme alá. A határok feletti magyar integráció így válik metaforikus reménységből alkotmányos valósággá.” Az illyési haza a magasban gondolat így lesz történelemformáló eszmévé és reménységgé.

Sütő András nemzetragasztó törekvése, igyekezete mutatkozik meg abban is, hogy élete utolsó éveiben – súlyos betegségekkel küzdve is – nyitott lélekkel figyelt kortársaira. Szellemi szövetséget erősítő szavakkal irányította rájuk a közösség figyelmét. Julianus-díjas barátját köszöntve azt hangsúlyozta, hogy Sylvester Lajos vallja és vállalja, hogy a Trianon-szindróma gyógymódja nem a feledés, hanem az önrendelkezés, „az elszakított magyar nemzetrészek teljes, területi és személyi autonómiája”. Egész történelmi esszével igazolja az erdélyi magyarság önrendelkezésének, a Székelyföld területi autonómiájának a jogosultságát és halaszthatatlanságát. Az ötvenéves Nagy Gáspárt köszöntő soraiban a „vakmerő férfiú”-t méltatta, aki megmutatta, hogy „nem árt nekünk a bátorság a Gyávaság Nagy Korszakában”. Művészetének azt az értékét emelte ki, amelyik a saját eszménye is. Ez pedig a „kristályos esztétikum, színarany Szépség és illyési-némethi értelemben vett közösségi kötöttség” szétválaszthatatlan egysége. A nyolcvanesztendő Faragó József életművét értékelve annak a reménységének adott hangot, hogy a néprajztudós életműve, „kicsi szellemország”-a még a „nemzeti tudatukban megrokkant nyelvkárosultakat” is a gyógyulás útjára terelheti.

A sok-sok kínálkozó példa közül Farkas Árpád *A szivárgásban* című verséről írt sorait idézem még annak dokumentumaként is, hogy Sütő András méltató szavai sohasem terelik el a figyelmet a megoldatlan közösségi gondokról, hanem éppen azok néven nevezésével kísérelnek meg ellenerőt képezni. *A Szivárgásban* „egyik legdrámaibb feljajdulás Farkas Árpád nagy virrasztó-víziói között. Évtizedek óta lobog föl Erdély-szerte vészt hírelő s önvédelmi küzdelemre hívó lármafaként, és fájdalom, egyre égetőbben nemzeti közösségünk belső vérzése, fogyatkozása, szórványvilágban való lassú kihalása közben.”

Méltató elemzései önvallomások is. A *Létvégi hajrában* minden írása arról tanúskodik, hogy ő is „konok”, „a föld alól is vigaszt remél a magunk megőrzéséhez”. Megtartó értékeket mutat meg, cselekvésre ösztönöz lehetetlen körülmények között is. Történelmi emlékezetünket gyógyító tettek minősíti szobrászművész barátjának a munkásságát. A győzelemittas román hatalom példátlan pusztítást végzett Erdélyben: a magyar történelmi emlékek, szobrok, domborművek, kegyeleti oszlopok sokaságát semmisítette meg. Hunyadi László ezzel a pusztítással szállt szembe, amikor sorra szoborrá álmodta és alkotta a magyar történelem nagy alakjait Szent Istvántól Orbán Balázsig, Petőfi Sándortól Márton Áronig.

A „jubiláris kalamitás” alkalmából különleges érzékenységgel, lényeglátó ráhangolódással és vállalt sorsközösséggel méltatja Csoóri Sándor életművét is, melynek „alaphangja a fájdalom; a bartóki hangszerelés, allegro barbaro és e polifóniában természetesen fonódik egybe nemzeti sors és személyes, benső univerzum, bizakodás, tört remény s a mégis-mégis madáchi követelménye”. Olyan ez a jellemzés, hogy érezzük mögötte Csoóri életművének bensőséges ismeretét, de érezzük azt is, hogy Sütő András személyes vallomása ez is. A Csoóri-életmű olyan mélyen érti a kisebbségi léthelyzet tragikumát, hogy Sütő Andrásnak ajánlott versét – *Az elmulasztott utakat* – a megszólított így jellemzi: „Ennek a versnek minden ígéje, képe, halotti sereglésben vonuló borzalma: Tény. Minden körbepillantása: véres krónikák tanúságával ellenőrizhető számbavétel. Ennek a versnek hangtani képlete: hármasszoros kalapácsütés: MEG-TÖR-TÉNT.”

Sütő Andrásról már régen megírta Farkas Árpád, hogy mindenről az jut eszébe, amit éppen mondani akar. Így van ez a *Létvégi hajrában* lapjain is. A legkülönbébb alkalmakból írt esszék, jegyzetek, levelek egy szerteágazó gondhoz kapcsolódnak. Ez pedig az erdélyi magyarság megmaradásának és boldogulásának az ügye.

Könyve szinte enciklopédiája a romlásnak és a gyógyítási kísérletnek egyaránt. A bajok számbavételével is cselekvésre szólít. „Erdély aranykorát nem siratni kell, hanem romjainból újjáépíteni. És pillanatig se feledni, hogy esőleső társaságnak legfőljebb esőt ad az Isten.” Az erdélyi magyarság megerősítésére irányuló történelmi cselekvés igénye hatja át a *Létvégi hajrában* minden sorát. Fontos csomópontjai vannak ennek a cselekvésnek. Azért veszi számba például az erdélyi szórványmagyarság nyelvkárosodásának döbbenetes tényeit, hogy az anyanyelvi művelődés elemi emberi jogának érvényesítését követelje. Emberhez méltó jövőt csak akkor remélhet a nemzetiség, ha kollektív jogai vannak arra, hogy iskolai hálózata az óvodától az egyetemig működjön. Szinte motívumszerűen tér vissza Sütő András írásaiban az anyanyelvi műveltség elemi emberi jogához való ragaszkodás, a magyar iskolák, könyvtárak, művelődési intézmények védelme. Meggyőződése, hogy a közösségi lét megőrzésének elemi feltétele az anyanyelv jogainak visszaállítása. Ezért szólal fel újra és újra a román nyelvi imperializmus és az erőszakolt asszimiláció ellen. Ezért mutatja be annak számtalan változatát dokumentum érvényű alapossággal. A marosvásárhelyi pogrom áldozataként is kérdezi: „Miképp védekezzen a romániai magyarság a pogrom nyilvánosan meghirdetett, Európa szeme láttára, fényes nappal meghirdetett kollektív kiirtó szándéka ellen?”

Példák sorával bizonyítja, hogy az erdélyi magyarság egyenjogúságot kérő szelíd magatartása nem hozott eredményt, nem talált meghallgatásra. A reménytelenség a menekülésben megnyilvánuló kollektív öngyilkossághoz vezetett. Éppen ezért Sütő András sze-

rint elkerülhetetlen már a romániai magyarság önvédelmi magatartásának a radikalizálódása. Ezért kíván barátaitól is erősebb kritikai megközelítést, határozottabb, célratörőbb magatartást. Történelmileg is mérlegeli azokat a szép elképzeléseket, amelyek érvényre juttatásához nem volt megfelelő erő. Fábry Zoltán eszméje, a vox humana éppúgy kiegészítésre szorul, mint Németh Lászlónak a Trianon után szétszóródott magyarság új szellemi-művelődési küldetéséről szőtt merész álma. Ezek a szép eszmék a megvalósításukhoz, működtetésükhöz szükséges emberi jogi feltételek biztosítása nélkül csak eszmények maradtak. Ahhoz, hogy az ezeket vállaló közösség boldogulhasson, az elemi emberi jogok alapján biztosított feltételekre is szükség volna.

A Dunatáj népeinek „tejtésvériség”-éről szőtt Németh László-i gondolatot sem veti el a jövő horizontjáról, de a jelenben ez is súlyos kiegészítésre szorul, mert „bűn és botor balekség volna elhallgatni, tétlenül szemlélni az ország határain kívül sýnylódó magyarok millióinak fokozatos eltűnését az erőszakolt asszimiláció kígyótorkában s a világgá futásban”.

Sütő András a megfogalmazott eszményeket mindig szembesíti a valóságos helyzettel. Ez a szembesítés nem az eszményeket kérdőjelezi meg, hanem kiegészíti azokat a megvalósításukhoz szükséges körülmények megteremtésének a felelősségével. Gondolkodásában a nemzet földarabolhatatlan egység, részei egymás nélkül nem boldogulhatnak. „A tízenötmillió magyar sorsáért viselt nemzeti felelősséget soha többé elhárítani nem lehet.”

A magyar nép egészét sújtó Trianon-szindróma feloldását egyedül a kisebbségi autonómiák létrehozásában látná. Ezek nem veszélyeztetnék a többségi nemzet államiságát, de biztosítanák a kisebbségek emberhez méltó életlehetőségeit. Csak Európában legalább huszonöt jól működő autonómiára hivatkozik ennek bizonyítékául. A kisebbségi kiszolgáltatottság tragikus következményeit számadatokkal is dokumentálja. Trianon idején Erdélyben 1,6 millió magyar és 1,8 millió román élt. Ma a román lakosság száma már meghaladta a 6 milliót, „a magyarok száma pedig 1,4 millió körül bizonytalankodik a megállíthatatlan fogyatkozás tudatában”. A többi kisebbségi magyarság sorsának példája is hasonló. „Az utódállamok önkényének oly könnyedén kiszolgáltatott, csonkolt Magyarország határon kívüli nemzeti közösségei, magyarok mintegy hárommilliónyián a kényszerű asszimiláció és az exodus végveszélyébe jutottak.” A magyar kisebbségek abszurd kiszolgáltatottságát mutatja ez. Az európai emberi jogokra hivatkozva ez ellen a „magyartalanítás” ellen küzdött Sütő András élete utolsó pillanatáig. Az emberi jogok védelmét sohasem szűkítette le a saját nemzetére. Írásai a humánus védelmének egyetemes érvényű dokumentumai. Az embertelenség egyetemes érvényű elítélései.

Rendíthetetlen nemzetóvó magatartás jellemzi Sütő András minden írását. Keserűségében sem esik túlzásokba. A bajok közepette is mindig a jó megoldás lehetőségét keresi. Példa lehet erre a 2004. december 5-i népszavazás után adott interjúja. Számot ad a szomorúságról is, de abszurditásnak nevezi azt, hogy egyesek Trianont s a december ötödikei népszavazást összemosásák. Ő nem tekinti a történeteket „irreverzibilis nemzeti sérülésnek”, mert két pártirányzat konfliktusánál messzebbre néz, s ellensúlyként azokra a tényekre hívja fel a figyelmet, amelyek a magyar nemzeti együtvé tartozás bizonyítékai. Hasonlóképpen árnyaltan mond véleményt az erdélyi magyar exodusról is. Nem vádolta a kivándorlókat, mert „mások kényszercelekvéseit, akár a kínban kimondott szavakat, rop-pant felelősség megítélni”, de fájalta, hogy „be hosszan, keservesen sír majd utánuk az el-

hagyott szülőföld”. Saját döntését viszont az „itt állok, másként nem tehetek” szakrális fényű egyértelműségével mondta ki: „Én maradok, másként nem tehetek.” Ezt az Erdélyben maradást azonban nemcsak belső etikai paranccsal indokolta, hanem reménységgel is:

„Ha most pedig ez a kérdés: az európai kultúrába és civilizációba visszatérő Erdélyt mivel ékesíti föl a képzelet, akkor én azt mondom: Bethlen Gábor álma teljesül be! Véget ér majd bennünk is a Nagy Fejedelem halálig tartó bánata a három részre szakadt ország miatt. Még ha nem kerülünk is már vissza István király örökségébe. De más lesz a magyar élet a Svájc mintájára megújított Erdélyben is. Merész álom? A kantonok szabad világa nem álom. Akkor a párja is megvalósítható.”

2005-ben mondta Sütő András ezeket a végrendeleteként is értelmezhető mondatokat.

Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2006

Görömbei András

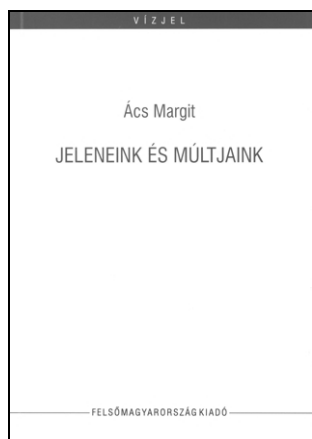
Jeleneink és múltjaink

ÁCS MARGIT ÚJABB ESSZÉI

„A technikai jólétnek, ha ugyan megjön, óriási ára van: fölösleges, a fejét szűkítő vívmányokért állati éberségét, az alkotás örömét, emberi autonómiáját adja cserébe. [...] Az emberiségért küzdő elit eltűnik –, helyükbe az állam szolgálói lépnek.”

(Németh László)

**Felsőmagyarország Kiadó
Miskolc, 2006
258 oldal, 2000 Ft**

Németh László több mint fél évszázada vetette papírra e komor jóslatot – mint az újkor lényegének egyik felfogását –, s ma már aligha kételkedhetünk: megérkeztünk. Itt van a technikai jólét (minő finom a distinkció, nem általános jólétről beszél), „állati” éberségünk kihunyófényben, alkotókedvünk és emberi autonómiánk rogyadozóban. (Az állam szolgálóinak kártevéseit mindenki ismeri.) Ács Margit idézi egy helyütt a fenti, 1950-ben leírt sorokat, nem kétséges: ugyanígy látja ő is. Ám mindvégig érzékelteti könyvében, hogy nem fatalista módon figyeli a fejleményeket, hanem *fő vonulataiban* igyekszik kitapogatni őket. A kötet címével szemléletesen utal arra, hogy mindig több múltja és több jelene van egy nemzetnek. A szerint a felfogás szerint legalábbis, amely tényleges történelemformáló tényezőként veszi számba az éppen meglévő történelmi alternatívákat; illetőleg a társadalom egészét nem homogén masszának, hanem differenciált embercsoportok és egyének összességének tekinti. Működésében, mindennapjaiban életében is többféle – sokféle – múlt létezik tehát egyszerre, miként

– ugyanebből a létállapotból következően – többféle a jelenünk, sőt: többfélék a jeleneink is.

Például Ács Margit múltja és jelene is nyilvánvalóan különbözik mindenki másétól. Szóban forgó kötetét érdemes az *Iskoláim* címmel közölt önéletrajzi esszéjével kezdeni: az önszemélyiségrajz kitűnő. Mély és felkavaró. „Nőuralmú” család, édesapa nélkül, újpesti munkáskörnyezet, kiemelt káder nevelőapa – a rákosista időkben. A család meghatározó tagjai hívei a rendszernek, minden oka megvolt, meglett volna rá, hogy ő maga is „baloldali”-vá váljék. De nem így történt. Ugyanis – egyszerűen fogalmazva – a belső motivációk felülkerekedtek a szociológiai hatásokon. És ez az igazán érdekes és igazán fontos Ács Margit gyermekkori történelmében: a mentális és az intellektuális elemek egymást erősítik. A belső hang parancsának és a tiszta ész kritikájának a találkozása. Van ebben a valóságban egy önmagánál sokkal messzebbre mutató megjegyzés (valójában bizonyára sú-

lyos következményű fölismerés), amit szó szerint kell idéznünk. „A család nem volt vallásos, de [...] elsőáldozó is voltam. Ami azt illeti, rossz szájjal, mert keveselltem bűneimet, amiket meggyónhattam, ugyanakkor nevenincs bűnösség hullámozott bennem, mint valami sötét, langyos, iszapos tófenék, lágyan karmoló hínárokkal, pontosan éreztem, s mert megnevezni nem lehetett, nem is kaphattam rá feloldozást.” *Kevesellte* tehát a bűneit, mintha csak valamilyen *teljesítményről* kellett volna számot adnia, másfelől pedig folyvást kísértette a fölismerés, a tisztán látás akarása, a „bűn” megragadásának vágyott kényszere: ez is a teljesítmény vonzása, a rá szabott feladat „jó minőségű” megoldásának az eredendő vágya. Mindez a történet azért oly éles villanás ebben a kötetben, mivel a majdani író, kritikus, esszéíró talán egyik legfontosabb (legszebb?) erényét vetíti előre (persze, innen meg vissza). Nem mintha ennek az életrajznak a többi sorsdöntő eleme nem lenne fontos. Például a 16 éves korban elkövetett „ellenforradalmi cselekmény” (részt vett egy iskolai sztrájkkészülődés szervezésében), vagy hirtelen bekerülése (még egyetemista éveiben) az elit irodalmi kiadó nagy szellemei közé s több évtizeden át hivatásos lektorként, kritikusként, szerkesztőként ott is maradni tudása.

Mindezek a sorszerűen fontos történetek évekre, napokra, órákra, percekre szétterdelhető, itt-ott még be is helyettesíthető életrajzi adalékok. A fő motívum mindezekben a szellemi-lelki folyamatokban az ember *örlődése*, bizonyosságkeresése. Mert ezek az évtizedekre széthúzó élethelyzetek nem elsősorban confessiók, hanem folytonos küzdelem a lélek és az intellektus *közös igazságáért*.

A tapasztalás és a személyes érintettség egysége mindmáig tán a legfontosabb meggyőződést és véleményt formáló tényező Ács Margit esszéiről életművében. Miként a fülszövegben fogalmaz: az olvasó „biztosan tudhatja: a szerző ilyennek ismeri a világot”. Ez a szellemi-lelki pozíció nem fölényes ösztönösséget vagy az „őstehetség” előjogát jelenti – föl sem vetődik ilyesmi –, hanem bizonyos szűrőrendszereknek a működését: az irdatlanul sok élmény, információ, dokumentum – a tapasztalás – kinkeservek közti feldolgozását, személyes, belső lételemmé válását. A rideg – és nem is mindig hiteles – tudományosság melletti belső meggyőződést.

Ilyen kettős természetű – tapasztalás és személyes érintettség – meggyőződésen alapszik Ács Margit történelemszemlélete is. A szenvedélyes gondolkodás e téren – tehát a mindennapok szintjén – szinte eleve természetes: miért így történt, van-e tanulsága, egyáltalán van-e értelme? Kell-e, szabad-e párhuzamokat vonni elmúlt történelmi események, korok és a jelen (a közelmúlt) állapota között? Mire tanítanak a nemzet jeles gondolkodói, történelmi nagyjai? Megérthető-e, levezethető-e a jelen a múltból? – és így tovább – sorjáznak kérdései. Miközben maga is tisztában van azzal, hogy a tapasztalás és a személyes érintettség kapcsolata bizonyos szellemi-lelki szituációkban nem mindig harmonikus, állandó kontrollra szorul – az úgynevezett objektív valóság tükrében.

Nagy dilemmája például a *kiegyezések* kérdése. A kiegyezések etikai értelemben és történelmi kényszerhelyzetekben: a 19. század második felében például, de az 1956 utáni Kádár-rendszer jószerevével általános jellegű kiegyezése is. Bibó Istán és Németh László a két legelső szellemi kalauza ebben a történelmi utazásban, de megpróbálja megérteni (ha elfogadni nem is) azokat, akik a kiegyezések mellett érvelnek. S majdnem mindig elér ez a gondolkodási ív napjaink történelméig, a „rendszerváltozás” utáni másfél évtizedet értve ezen. Hogyan jutott, juthatott idáig és ide a nemzet, milyen szerepet játszottak ezekben

a folyamatokban az értelmiség különböző táborokhoz tartozó képviselői, hogyan lehetséges az, hogy az elmúló rezsim élelmes „újhullámai” kerültek az élre politikában, gazdaságban, ideológiai és médiabefolyásban?

Magyarázata, fő érvrendszere a nemzeti tudat zilált állapotában és ennek rendkívül súlyos következményeiben található. Az értelmiség, a magyar értelmiség válságáról beszél többször is. Ez persze nem is oly nehezen megmagyarázható állapot (és folyamat), hiszen a gondolkodó, a történelmet, az egész nemzet céljait és érdekeit ismerő értelmiségi elit mellett, sőt vele szemben nagy szerephez jutottak a megélhetési értelmiségiek, azok, akiknek éppen az az állapot a megfelelő, éppen az a status quo az érdekük, amelyben nem a nemzet egésze, hanem csak egy töredék része jár jól, élvezi a „rendszerváltozás” előnyeit. Ez a komprádor értelmiségi csoport tartja felügyelet alatt a szellemi életet, s finom hajszálcsovecskék millióin keresztül képes megsokszorozni valódi súlyát, erejét. Még hozzá viszonylag könnyen, hiszen a vele szembeni szérum, ellenméreg: a magyar nemzettudat roncsolt állapotba került.

Ács Margit könyvének számos pontján érinti a szóban forgó összefüggést; konkrét írói-irodalmi példákkal, tanulságokkal megvilágítva. Németh László 1945 utáni tanulmányairól gondolkodva fölveti például az utópia pótolhatatlan fontosságát az erkölcsös emberi cselekvések menetében. Az eszmények „az ember jobb része végső menedéke” – hangoztatja. Eszmények nélkül nincs üdvös kibontakozás. A gyakorlatiasan gondolkodó társadalmi reformernek is szüksége van eszményekre. Az utópiák nem arra valók – tehetjük hozzá –, hogy megvalósítsuk őket, hanem arra, hogy közeledjünk feléjük. „Az értelmiségi üdvösség harcának – mondja Ács Margit – valamennyi formája önbecsülésünket állíthatja vissza.” Elvileg vitathatatlan a következő axiómája is: „A saját hazájában élvezett előjogaihoz a magyar kulturális identitás az egyetlen elvi fedezet. Ha nincs kulturális magyarság, nincs semmilyen, és akkor csak kis és nagy piaci résztvevők vannak brutális versenyfeltételek között, és nincs magyar politikus sem, csak egy nem épp elsőrangú ország nem épp elsőrangú tisztviselője van.” Az egészséges demokrácia alapfeltétele a világos és megegyezésszerű értékválasztás és értéknövelés, ennek hiányában az egész társadalom nélkülözi a megbízható szellemi, tudati, erkölcsi, érzelmi fogódzkodókat.

Ebben az összefüggésrendszerben válik kulcskérdéssé a társadalom számára a legtágasabb értelemben felfogott *nemzettudat* (történelmi, kulturális, erkölcsi, érzelmi, szakrális és egyéb összetevőivel), melynek egyik legfontosabb, leghatásosabb táplálója a *nemzeti irodalom*. A nemzeti irodalom nemcsak az anyanyelv pallérozódása és fennmaradása miatt elsőrendűen fontos, hiszen azt nem nélkülözheti a helyzettudatát építő ember a gyakorlati mindennapjaiban sem. A nemzet tehát nem nélkülözheti saját maga irodalmát. De vajon az irodalom – kérdezi Ács Margit – nélkülözheti-e a nemzetet? Azaz meg kell-e jelennie efféle tematikának a nemzeti irodalomban? Fogas kérdés – már vagy száz éve. Mindenesetre Ács Margit vitázik az irodalmat csak mint tudományt felfogó értelmezésekkel, számára az irodalom – változatlanul, miként már egy-két ezer év óta – elsősorban művészet. Melynek bármi a tárgya lehet, *többek között* a nemzethez mint érzelmi és tudati létformához kötődő problematika is. Mindezen túlmenően „ha kizárólag a szöveg számít [...], a szöveg pedig csak a különböző értelmezésekben testesül meg, abból következik, hogy nemcsak az író, voltaképpen a szöveg sincs. Nincs más, csak az értelmező? [...] – csakhogy neki nincs véleménye. Vagyis tulajdonképpen ő sincs.” Az irodalomtudomány

uralma és szívós kánonképző hajlandósága leszűkíti, kivézteti, fő funkciójától fosztja meg – elméletében – az irodalmat. (Ráadásul a halandó olvasó nem azért olvas, „hogy ellenőrizze, milyen narrációs pozíciót foglal el a mű szerzője [...]”. S ami a leghátrányosabb az irodalomra nézve: amikor már az írók is a kánonképzők ízlése és intenciói szerint írnak.) Az irodalomértés nem nélkülözheti a személyes érintettséget: a mentális és az intellektuális készültséget, de éppígy szükség van a tapasztalásra is. Cs. Nagy Ibolya tanulmányait jellemezve Ács Margit azt írja, hogy ezek az írások „azért állják meg helyüket évtizedekkel megírásuk után is, mert a művekre tapadó, az alkotó aurájában médiumként figyelő befogadóként elemezte, interpretálta az irodalmat, a vizsgált műveket”. Vagyis: a „tudományos” ridegség önmagában nem képes teljes értékű műértelmezésre: számos individuális adottság (érzékenység, etikai tartás, lelki felkészültség stb.) is szükséges ahhoz, hogy az irodalmi műalkotást a maga lehetséges komplexitásában értelmezzük. Ács Margit joggal érzi evidenciának az ő irodalomhoz közelítésének „módszertanát”, s e mellett nem restell hevesen érvelni, sem keményen fogalmazni. Helyesen érzékeli azt a mindinkább átjárhatatlanná váló törésvonalat (szakadékot?), amely a kasztszerűen viselkedő kánoncsinálók, valamint az ezen a szférán kívül rekesztett irodalomtörténészek, kritikusok, esszéírók között húzódik. Számos bizonyítéka van annak – jelzi többször is –, hogy a nemzeti-közösségi irodalom körébe sorolható művek *éppúgy sokfélék*, egymástól is különböző alkotások, mint az ebbe a körbe nem sorolhatók; másfelől: „alkotói szuverenitásuk semmivel sem gyengébb, mint a szélsőséges individualistáké vagy anarchistáké [...]”. Mint-hogy az is tapasztalati tény, hogy „a pátosz és az ironia, a kötelességtudat és illúziótlanság nem feltétlenül oltják ki egymást. Nagyobb ellentétek is megférnek az egészséges és pallérozott emberi lélekben [...]”. (A sokszínűség becslése, az értéktisztelet éber működése jegyében szól olvasmányairól – egyáltalán: választ olvasmányokat Ács Margit, e kötetében Németh László, Csoóri Sándor, Jókai Anna írói világa éppúgy természetes érdeklődési teret, mint Tözsér Árpádé, Kertész Imréé vagy éppen Viktor Peleviné.)

Persze, nem óhajtja nem látni azokat a történelmi-politikai-ideológiai háttérelemeket, amelyek vonalakká, frontokká összeadódva, a magyar szellemi életet már háromnegyed évszázada befolyásolják. Imponáló nyugalommal mondja ki, hogy ő bizony „természetesnek és szükségszerűnek” tartja „politikai és kulturális életünk táborokra szakadását”. *Hissen* a kezdeti, vagy a csak félig-meddig demokráciáknak is természetes velejárója az efféle *szembenállásos* pluralizmus. A két világháború közötti Magyarországon éppúgy, mint a rendszerváltozásnak mondott félfordulat után. Hiszen ha nem létezik efféle pluralizmus, a helyén valamilyen típusú diktatúrának kell lennie. A két háború között a „népieket” és az „urbánusokat” egyaránt magában foglaló (a szélsőbalt jelentő kommunistákat azonban kizáró) *valódi, értékközpontú baloldal* ideológiai, társadalmi, világnézet- és világképbeli pluralizmusa éppúgy természetes jelenség volt, mint az 1990 utáni magyar (ál)baloldali, valamint a nemzeti-konzervatív világmagyarázat kétpólusos rendszere. Csakhogy: a magát a „rendszerváltozás” óta baloldalinak definiáló politikai erő – történelmietlenül – nem tesz mást, mint a hajdan volt kétpólusú (valódi) baloldal egyetlen „igazi” oldalának kiáltja ki önmagát (miközben néhány – de alapvető – klasszikusan jobboldali alapelvet képvisel és hajt végre). Ezzel egyszersmind ki is rekeszti a népi és nemzeti érdek elsődlegességét valló mai szellemi utódokat, ezen szellemi utódok nemzetstratégiai, ideológiai stb. törekvéseit. Az is világos, hogy az ismert történelmi előzmények szerinti pártosodás politikai

(tehát hatalmi) élet-halál kérdést teremtett, élezett és generált az utóbbi bő másfél évtizedben. Ezért van igaza Ács Margitnak: a táborokra – két fő táborra – szakadás a kulturális szférában (is) magától értetődő politikai és ideológiai fejlemény. Ennek így kellett történnie. Egyelőre itt tartunk. Az igazán nagy baj – szellemi értelemben –, a kártékony erő nem is ez a történelmileg kialakult „tényállás”, hanem a szellemi jelenségeknek a („baloldali”) politikai-hatalmi törekvések alá rendelése. Nincs már vita, nincs már vélemény-ütköztetés (ellentétben a két háború közti szellemi aranykor légkörével), a frontok megmerevedtek. Legfőljebb állóháború van, melynek célja nem a meggyőzés, hanem a kiiktatásos megsemmisítés. Legfőbb eszköze pedig az elhallgatás. „A másféle nézetén lévő egyszerűen nincs. Nem létezik. Nem beszélnek róla, ha igen, csak mint valami alantas démonról, züllött kísértetről, s mindig torzító általánosságban. Ez a baj, nagy baj.” Az egykori agitatív politikai költészetéről szólva Ács Margit joggal teszi fel a költői kérdést: „oly feddhetetlen-e ez az utókor, nem írónak-e most is olyan szövegek, teszem azt, publicisztikák, amelyek az ötven év múlva esedékes utókort fogják elborzasztani. Hiszen a szellem bűnei nem korlátozódnak a proletárdiktatúrával való kollaborációra [...]”.

Meggyőző ellenpélda Jókai Anna *Napok* című (először még 1972-ben megjelent) regényének kritikai és műbeli „végeredménye”, amely azt is igazolja, hogy lehetett kényes politikai kérdésekről is tisztességesen és regénybe illően szólni – zavarba hozva ezzel a korabeli kritikai élet nem egy prominens képviselőjét. Ács Margit mintaszerű elemzése azért érdemes a közfigyelemre, mivel érzékletesen tárja fel egy műalkotás (regény) társadalmi-politikai értelemben vett kritikus pontjainak és – ezzel szimultán – regénypoétikai eszközeinek egyszerre működő és egymásra is hatást gyakorló, sőt egymást erősítő mechanizmusát. Hogyan, miként is volt lehetséges az a hetvenes évek elején és 2001-ben (a regény újrakiadásának idején) is, hogy a mű belső logikája, valamint a szereplők egyéni véleményei és cselekedetei alapján végül is *közvélemény szintű* „elfogadhatóságot” kapott a regény számos ideológiailag és politikailag *ma is vitatott* szellemi és történelmi jelensége, eseménye. Döntő momentum lehet a sajátos látószög: az igazi kispolgári, az alsó-középosztálybeli miliő, mely miliőben a legkülönbözőbb (nem egyszer ellenkező irányba is kilendülő) hitek, tévhitek, futó meggyőződések és hitetlenségek együtt és egyszerre voltak jelen szinte teljes kiszolgáltatottság és létbizonytalanság közepette, mind a világháború előtti mind az utáni történelmi időszakban egészen a mai napig. Az eszmék, a jelszavak, a pártpolitika és egyéb hinni való dolgok ebben a világban és ilyen emberi lelkületben örökös fénytörésen keresztül ítéltetnek meg. A regényt olvasva sokszor nem is tudjuk pontosan, kinek a véleményét: a szereplőket vagy az íróét halljuk-olvassuk. Az meg aztán végképp talány ebben a miliőben, hogy mi is az a jobboldali, meg (vagy) baloldali. Az élet nagy kérdései ugyanis ezen a „tömegtársadalmi” szinten egészen mások. Végül is ez a látószög történelmi (majd társadalmi) regény a kisemberek mentalitástörténetének a regénye, azon kisembereké, akiknek – érthetően és méltányolhatóan – életük fő célja a túlélés, a lehetőleg békés megmaradás.

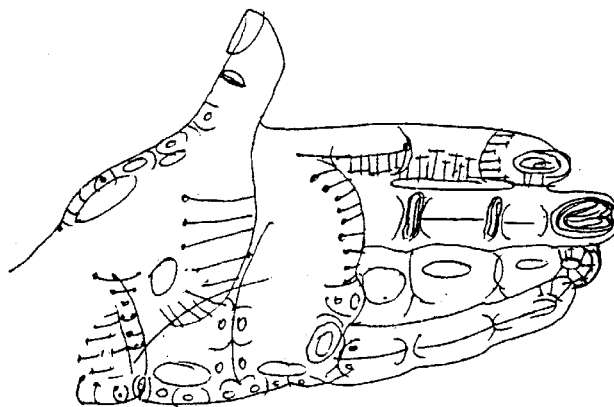
Ács Margit könyvének fontos lapjai közé tartoznak a népi mozgalom és a népi irodalom mibenlétét taglaló fejtegetések. Alapvetően helyes álláspontja szerint „igencsak szükséges távolságot tartaniuk a *népi* és *népies* között. Nemcsak a népi eszmeiség és a népies poétika között, hanem különbséget kell tennünk a népi mozgalom társadalmi és irodalmi megnyilvánulásai között is”. Sőt, teszi hozzá, további különbség a szemléleti vagy temati-

kai irányzat, illetve a „sorsbeli azonosság” mint élethelyzet. Művészeti-esztétikai vonulataiban is tágas ez a kör: a népies epigonizmustól (erre a receptre szövődtek egyébként a szocreál regények és versek is) egészen a Juhász Ferenc, Nagy László, Kormos István és mások által művelt népi szürrealizmusig. Politikailag a népi mozgalom megőrizte eredeti ideológiáját: a népi, a lent lévő – elsősorban falusi emberek – beemelését a nemzetbe, s az egész nemzet újra európaivá emelkedését. Harcuk és szembenállásuk a két háború között fennálló jobboldali államisággal, majd a szélsőbalos diktatúrával, illetve (előbb és később is) a magyarság jövőjét más stratégiai sémába állító (neo)liberális oldallal történelmi perspektívába helyezve reális és termékenynek mutató (ténylegesen baloldali) jövőképet jelentett – és jelent ma is. Politikai és irodalmi vonatkozásában egyaránt.

Ács Margit jó olvasó. Szívós, türelmes, ha kell, nagylelkű. Ha érdekli valami, keresztül küzdi magát mégoly nehéz olvasmányokon is. Szép küzdelemben hódítja meg – például – Szilágyi István *Hollóidő* című komplikált regényének világát, s lesz értő és rokonszenves tolmácsolója, magyarázója e regényvilágnak, e regény szokatlan eszközrendszerének. Ugyanez az önbecsülő kíváncsiság fűti – például – Tózsér Árpád költészetének és a szerző világképének a megértése kísérletei során. Kertész Imre *Sorstalanságáról* ő írta az első érdemleges kritikát még 1975-ben (amit aztán persze igyekeztek elfelejtetni az ellentábor egyes tollnokai), még hozzá méltányos, színvonalas, harminc év után is igaz kritikát.

Ács Margit jó író. Hitelességét leginkább kételkedéseinek ellenpróbaival, nyitottságával, következetes etikai tartásával alapozza meg és építi mind erősebbre – évtizedek óta. Esszéiben jelen van a szépíró, és ez nem éppen mindennapi, megszokott minőségi elem (és színező erő). Mondatai hajlékonyak, gyakran cizelláltak, érzelmeit nem rejtí véka alá. Gondolatainak megszületési folyamatát is megosztja az olvasóval, nem ritkán gyötrődve kételkedik, ha kell, önrevíziót tart, nem egyszer magára ismerhet benne az érdeklődő olvasó. Mintha önmagát is hallaná. És valóban: önmagát is hallja.

Monostori Imre

A felnövesztett élet tükröződése

„EURÓPAI LÁTÓKÖRŰ MAGYAR” – EMLÉKEZÉSEK NÉMETH LÁSZLÓRA

Tiszatáj Könyvek
Szeged, 2006
441 oldal, 2850 Ft

Németh László *Naplóit* olvasva írtam arról, hogy Németh életművében a személyesség és a gondolatiság feltételezte egymást, s arról, hogy Németh a maga gondolkodástörténeti szituációját személyes kérdéseivel kapcsolta össze – ami azt is jelentette, hogy műve alapvetően az életről szólt, méghozzá a maga személyes életéről, s miután a sokszor és sokak által megfogalmazott *hogyan élünk?* kérdésére kereste a választ, az élet megélésének módja különösen fontos volt számára.

Ha mindezt átgondoljuk, akkor azonnal látjuk a Németh Lászlóra való emlékezések több szempontból való fontosságát is. Azért fontos ez a könyv, mert a kötetben közölt írások számos filológiai jellegű kérdés megválaszolását segíthetik, másrészt – s ezt érzem fontosabbnak, annak ellenére, hogy a filológiát is fontosnak tartom –, mert annak az írónak az életéről beszélnek, aki magát az életet akarta művé formálni, így pedig szükségszerűen megmutatják,

hogy Némethnek az élet formálására való törekvéséből a külső világ, szűkebb és tágabb környezete (családja, íróbarátai, tanártársai, egyes olvasói, akik személyesen is találkoztak vele, tanítványai a szó valódi és átvitt értelmében) mit vett észre és mit tudatosított magában. Végül: a könyv kapcsán számomra a legfontosabb annak a kérdésnek a megválaszolása volt, s arra a kérdésre keresve a választ olvastam a könyvet, hogy Némethnek „az élet megnyerésére” irányuló törekvése, a mintaélet kialakításának vágya, ami nemcsak regény- és drámahőseit jellemezte, hanem őt magát is, tudatosodott-e egyáltalán, s ha igen, miképpen a már jelzett környezetében.

Ám mielőtt megválaszolnám ezt a magamnak feltett kérdést, magáról a kötet anyagáról kell pár szót mondanom. Az emlékezéseket Monostori Imre állította össze, válogatás-szerkesztette, a jelentős terjedelmű gyűjtemény egy ennél jóval nagyobb anyagból válogatódott ki, s noha elfogadjuk és méltányoljuk a szerkesztő azon törekvését, hogy „fontos, új szempontot felvető írás ne maradjon ki” a kötetből, azért meg kell jegyeznünk, hogy valószínűleg éppen Monostori Imre örült volna a legjobban annak, ha az általa összegyűjtött teljes anyagot meg tudja jelentetni. A teljesség ugyanis lezárást is jelent, s hát azt is jelenti-jelentené, hogy a kutatónak – feltehetően kutatók fogják olvasni ezt a könyvet, a köz figyelme érezhetően szinte minden filosz-érdeklődésre számot tartó munkától elfordult már – nem kellene egyes, számára fontos írásokat a mostani kötet fellapozásán túl még külön is felkutatnia. A külső feltételek azonban minden kiadói-szerkesztői szándék

ellenére mindig szigorúak maradnak, ami sajnós azt is jelenti, hogy Monostori Imrének immáron újabb Németh Lászlóval kapcsolatos „szöveggyűjteménye” maradt töredékes.

A kötet ötvenkét „szerző” emlékezését közli, ha jól figyeltem, akkor csak Illyés Gyula és Vekerdi László szerepel két emlékezéssel. Az írások között megtaláljuk a családtagok (Németh László felesége – Ella néni, lányai – Magda, Ágnes, Judit és Csilla, valamint veje – dr. Lakatos István emlékezéseit, Ella néni és a Németh-lányok egy-egy (az utóbbiak közös) interjúval vannak jelen, dr. Lakatos István a Németh Lászlóról írott életrajzi munkája jelzesszerű részleteivel. Miután valamennyien – a legkevésbé természetesen éppen Németh László felesége – többször is írtak-beszéltek Németh Lászlóról, a könyvben tőlük szereplő írásoknak szinte csak jelzésértékük van, de mégis megkerülhetetlenek, mert a legszűkebb környezet véleményét rögzítik. Aztán: szerepelnek a gyűjteményben Németh pályatársainak írásai, így Illyés Gyuláé, Bohuniczky Szeffié, Kovács Imréé, Vas Istváné, Pap Károlynéé (mintegy Pap Károly nevében), s jönnek sorban Keresztury Dezső, Boldizsár Iván, Szabó Zoltán, Gombos Gyula, Borbándi Gyula, Cs. Szabó László, Pilinszky János, s a „tanítványok”: Fodor András, Tüskés Tibor, Vekerdi László, Veress Dániel emlékezései, Domokos Mátyás legalább egy írása sajnálatos módon hiányzik, én a Tiszatáj 1976. májusi számában megjelent *Németh László utolsó ítélete* című, az Irgalomhoz kötődő írását közöltem volna, s jönnek a Németh egy-egy életszakaszához kapcsolódó emlékezések, így például a vásárhelyi korszakhoz kötődők – itt Kristó Nagy István írását emelem ki –, természetesen erős válogatásban, hiszen akár önálló könyvet is megtöltenének a tanártársak és a tanítványok emlékei, külön fejezet jut a sajkodi korszaknak (Lipták Gábor, Bodosi György, Ruffy Péter, Katona Piroska, Molnár Edit és Borsos Miklós írásaival), külön fejezet a Németh darabjait színre (vagy éppen filmre) vivő rendezőknél, színészeknél, a Németh László-i élet „tanúi” között szerepelnek jeles irodalomtörténészek (így például Bori Imre vagy Czine Mihály), s az élete egy-egy szakaszában szóhoz jutó embertársai, mint például Schmitt Hedvig, aki Németh öregkori betegségének az idején több mint gondozója volt, s így tovább, ebben a „megszűrt” gyűjteményben is kimeríthetetlen gazdagságban. Ha a tényanyagot nézem, azt a tényanyagot, amelyik az írásokban megmutatja magát, azt kell mondanom, hogy egy monográfiára való adattal találkozunk, ha a névsort nézem, akár a csak az általam jelzett szerzők egymásra következését, akkor azt kell mondanom, hogy Németh gondolkodása, vagy ami ennél több, emberi lénye számos íróban, alkotóban, társban, barátban keltett visszhangot, s a legtöbben az emlékezésekben, ezt külön hangsúlyoznom kell, hogy emlékezésekről, tehát visszatekintésekről van szó, nem „elsődleges forrásokról”, szóval az emlékezésekben a Németh László-jelenség megértésére és értelmezésére tettek kísérletet. Az a tény egyébként, hogy Németh Lászlóval kapcsolatosan nagy terjedelmű és magas minőségű emlékező irodalom íródott, önmagában is jelzi, hogy élete – hangsúlyozom, az élete, az a mód, ahogyan az életét megélte, és nem egyszerűen a gondolkodása – akár a vele kortárs írók legnagyobbikaiban is komoly visszhangot váltott ki, önálló értékkel bírt. Az élet és a mű összekapcsolódását nagyon pontosan látta és érzékelte a gondolkodóként is megkerülhetetlen Pilinszky János. „Nagyon szeretett. Nagyon szerettem” – írta Némethről az emlékező írásában, az Ella néninek írott levélfogalmazványában pedig megjegyezte, hogy Németh életműve „valóban tolsztoji, ágostoni”. „Gyónás, világirodalom. S amennyiben provinciális, hát úgy, mint az evangélium” – írta.

S akkor lássuk, milyennek látták Németh Lászlót a kortársai. Az itt felvázolt kép, már csak a mostani írás természetéből fakadóan sem lehet teljes, természetesen kell tartanom, hogy csupán pár vonásra hívhatom fel a figyelmet. Egyik emlékező írásában, nem abban, amelyik a mostani könyvben is olvasható, hanem az enyhén hangzatos, *Az igazi Németh László* címet viselő írásban, a *Tekintet* című lapban jelent meg 2002-ben, Kristó Nagy István a következő képet rögzítette Némethről: „A Németh László-i személyiség fejlődésében kora fiatalságának rengeteg olvasmánya s az ezzel párhuzamos írói kísérletezés volt az egyik döntő tényező. A másik alkati adottsága, elsősorban páratlan tehetsége, egyfajta 'természeti tünemény' volta. Ő maga is így tekintett képességeire, s ez volt az indítéka – szinte megható – szerénységének, amely azonban a Szellem – benne s rajta kívül álló – megbecsülésének jegyében bizonyos öntudattal is felvértezte. Az egész életműre jellemző a lélek, a kultúra, a személyes döntések és magatartás valamelyes túlbecsülése, illetve ezek társadalmi meghatározottságának talán nem kellő tudatosítása. A személyes magatartásban az igazság vágyának és megtalálása utáni kimondásának elszántsága különösen figyelemre méltó, főként, ha alkatának szorongó voltát is figyelembe vesszük. Az ifjúkori olvasmányok nyomán természetesnek tetszik a kanti 'kategorikus imperativus' elfogadása, s ehhez bizonyos – mondhatni genetikusan – determinációk is hozzájárulnak. Ezekből a meghatározottságokból alakul ki a Németh László-i 'vallás', amely ha létező hitelvekhez egyáltalán kapcsolható, a buddhizmushoz áll legközelebb. (Buddha tanait a mindmáig standard műnek tekinthető Neumann-féle publikáció kapcsán ismerte meg – ifjúkori olvasmányélményeinél később, talán Gulyás vagy Kerényi hatására.) De nem szabad megfeledkeznünk fizikai adottságairól sem, fiatalos, mondhatni görögös szépségéről. ... A fizikum dolgaiban is jellemző volt egyrészt az a teljességre, sőt, túlzásra való törekvés, amely a több kilométeres úszásban nyilvánult meg, másrészt az aggodalom, amely orvos létére is olykor a hipochondria határát súrolta...”

Kristó Nagy István, aki, bár Németh hatása alatt indult, s közös történetük, mint Németh Lászlóval kapcsolatosan mindenképp, külön tanulmányt érdemelne, később már nem tartozott Németh feltétlen hívei közé, így „dicsérőnek” tűnő megjegyzéseit mindenképpen tárgyilagosnak kell elfogadnunk, számos érdekes észrevételt tett. Ezek részletezése helyett azonban fontosabb annak tudatosítása, hogy írásának olvasásával mintha a Németh László-i világba léptünk volna be, *szellemiség, magatartás, tájékozódás, vallás*, noha Németh életéhez kapcsolódva íródtak le ezek a kifejezések, egyben Németh gondolkodói világát is jellemzik. Az így alapnak tekinthető képhez az immáron a kötetben közölt írások mindegyike újabb vonásokat tesz hozzá. Ella néni – életük közös, külön története mellett azt, hogy alapvetően – a kor követelményei miatt is, de természetes hajlamát követve is – alkalmazkodott férjéhez. „Sose hittem, hogy 'nehezebb' természetet kell elviselnem, mint másnak. Hozzá tartoztam, s ha még egyszer kezdhethném az életet, ugyanezt kérném a Gondviselőtől”. Németh László lányai elmondták – négyük külön, az édesapjukhoz kapcsolódó története mellett –, hogy egyszer Nap-Hold-játékot játszottak: „... anyu volt a Nap, mi voltunk körülötte a Föld, és apu volt a Hold, aki a Föld körül keringett. Elmagyarázta, hogy hogyan kell a Földnek keringenie, ha időnként a Nap fele fordul, időnként nem; tehát hogy a saját tengelye körül is kell forognia. Ő mint Hold, szaladgált köztünk”, a riporteri kérdésre azonban Ágnes megjegyezte, hogy ez olyan rendszer volt, mármint a család élete, ahol „a Hold körül forgott a Nap”. A gyermeknevelés – tehát az élet kérdése

és feladata – Némethnél, összhangban az eddig mondottakkal, a nevelésnek azokkal a dilemmáival társult, amelyekkel az író-gondolkodó találta szemben magát.

Az egyik legrészletesebb és legpontosabb képet – a fiatal Németh Lászlóról – Bohuniczky Szeffi rajzolta. Emlékei szerint Németh „tekintetéből oly erősen fénylő sugárzás ömlött, hogy az ember úgy érezte, ezzel nem csak önmagát mosdatja, de hatása alatt a közelében mindenki megtisztul.... A hazugságmentes tisztaság és a leleplezőképesség bátorsága töltötte meg Németh László mosolyát. A naivan szemlélők derűnek vélték. Nemegyszer hallottam ismerőseim megjegyzését; Németh Lászlót rendkívül szimpatikussá teszi nagy derűje. Eltévedettebb ítéletet sohasem hallottam, és ez nem csak a szemlélődő laposságát jellemezte, de a fiatal Németh László mélységét is, aki anélkül, hogy rejtőzködne, meg nem értett benső szövevényeivel elbújhatott magányosságában. Pedig mindig minden találkozás első pillanataiban úgy látszott, kilép magányosságából. De mosolygó közeledése hamarosan visszariadt.” Megint olyan jellemzés, amelyik az egész Németh László-i világot, nem csak az élet, hanem a művek világát is magában foglalja. Németh világának ugyanis az elzárkózás volt az egyik legfőbb jellemzője, ha mondhatom, alkati vonásainak – ezekről írt Kristó Nagy – az egyik összetevője. A másik viszont – a derű keresése, s az Irgalom írása körül ez a derű jelenik meg Németh ránk maradt portréin, és a legmagasabb fokú példát említve Pilinszky János Némethről írott versében is: *„Ama kései, tékozló remény, / az utolsó, már nem a földet lakja, / mint viharokra emelt nyárderű, / felköltözik a halálos magasba”*. (Ama kései – Németh Lászlónak)

Bohuniczky Szeffi ír Németh érzékenységéről is, ezt a vonást – ismét csak a gondolkodó vonása – megerősítette Boldizsár Iván is: Németh – azon a hajón, amelyiken Romániába utaztak, ebből az útból nőtt ki Németh emlékezetes *Utazás Romániában* című útirajza –, Németh Lászlóból is vizsgáztatta, s csak miután kiderült, hogy tájékozott ebben a világban, úgy kerültek – akkor – valamivel közelebb egymáshoz. Nagyon fontos kérdést vetett fel Cs. Szabó László, a szerepek kérdését, a Huszár Tibornak adott interjúban: „Németh Lászlót félig csodáltam, félig gyanakodva néztem. Csodáltam befogadóképességét, csodáltam képességét, csodáltam lázasan, szakadatlanul működő agyát. Annál izzóbb agyat és fogékonyabb szellemet aligha termett akkori intellektuális életünk. Másfelől kételkedtem abban, hogy prófétai ihletével – ami viszont gyanús volt a szememben, mert teljesen hiányzott belőlem – meg tudta-e emészteni a fölszívott és asszimilált anyagot, mert közben állandóan szerepekben látta magát.” Talán mondani sem kell, hogy a szerepek már megint a gondolkodó szerepei is, egészen addig, amíg Németh el nem jutott Őa szerepek nélküli élethez. S még mennyi más megfigyelés található ebben a kötetben, Kristó Nagy István írja le például a nevezetes vásárhelyi foghúzás történetét, ennek azért vetette alá magát Németh, mert szerette volna kipróbálni, milyen a testi szenvedés. (Ne felejtsük, számított a letartóztatására, mérget is tartott magánál, ennek a történetét ugyancsak Kristó Nagy István írja le.) Ismét csak Kristó Nagy rögzíti azt a tényt, hogy Németh soha nem dolgozott írógépen: „mindig kézzel írt: ez a lassúság volt számára megfelelő, de amit így, füzetbe leírt, az szinte véglegesek bizonyult: vagy lediktálta aztán, vagy egy-egy írásához szokott gépíró kibetűzte jellegzetes, artisztikus, de nehezen olvasható s a szavak végét (ragokat) sokszor elsikkasztó kézírását. Az így legépebb piszkozatot még gondosan átjavította, de – noha sok volt az apró, pl. szórendi javítás – sose került sor nagyobb változtatásra: törlésekre, bekezdések cseréjére. A leírtak gondolatmenete és

szerkezete teljesen kész volt, amikor leült az íróasztal mellé, vagy ölébe tette a kemény táblára helyezett kéziratpapírt. Ehhez persze kellett az a kiérlelés, amire már utaltam, vagy magános séták írásos fogalmazását megelőző elmélyedése.” Innét nézve különösen érdekes kérdés az, hogy miképpen reagált volna a mostani, számítógépes világra. „Azt hiszem – mondta ennek kapcsán Németh Judit –, idegen lenne a számára. Szerinte a nyugati civilizáció, amit ő Galileitől a második világháborúig tartó folyamatnak gondolt, átment a technikai civilizációba. Neki 'a nyugati civilizáció édes ragyogása' volt a lételeme.”

Látjuk, élet és mű kérdéseinek elválaszthatatlan kapcsolódását Németh életének „tanúi” nem csak érzékelték, „átélték”, hanem róla írva akár szándéktalanul is rögzítették, maguk az emlékezések pedig szinte kiegészítik egymást, egy motívum, leírás az egyik írásban feltűnik, a másikban pedig értelmezést nyer, ami ismét csak azt bizonyítja, hogy Németh életműve egységes egész, hiszen élete más-más korszakának megfigyelői csak ennek következtében írhattak hasonló jelenségekről. A Monostori Imre által összeállított kötet nélkülözhetetlen lesz a Németh László-i életút és életmű kutatói számára, de talán az olvasók, akár Németh egykori olvasói is felfigyelnek rá. Manapság sikeresek az életrajzi regények, Németh életébe pedig több regény izgalma sűrűsödött. (*Tiszatáj*, 2005)

Füzi László

„Az irodalom megmaradt értékörzőnek...”

BESZÉLGETÉS FÜZI LÁSZLÓ IRODALOMTÖRTÉNETTANNAL

Ma is sok szállal kötődik Szegedhez Füzi László irodalomtörténész, aki magyar–történelem–20. századi magyar irodalom szakon 1979-ben szerzett diplomát az egyetem bölcsészkarán. Három évig középiskolai tanár volt Egerben, 1982-ben lett a Forrás munkatársa, 1989-től pedig főszerkesztőként jegyzi a Kecskeméten megjelenő rangos irodalmi folyóiratot. Kutatási területe Németh László, József Attila és Márai Sándor munkássága, valamint – határoktól függetlenül – a mai magyar irodalom. 2004-ben József Attila-díjjal, 2005-ben Tiszatáj-díjjal tüntették ki. Számos kötete jelent meg, a *Lakatlan Sziget*ben azt írja: az irodalomból a számára egzisztenciálisan fontosat választotta ki, és az irodalomnak nem a tudományos vetülete – irodalomtörténet, irodalomelmélet – foglalkoztatja, hanem az írókhoz hasonlóan az, amiből élni lehet, ami az ember gondolkodásába a művekből bekerülhet. Szerkesztői munkáját nyitottság, értékközpontúság, székértáboroktól és irányzatoktól való függetlenség, az új iránti fogékonyság és az értékörzés egyszerre jellemzi. Egyaránt publikálnak lapjában népinek és urbánusnak tartott szerzők, olyanok, akik a Bács-Kiskun megyei irodalmi hagyományokat éltetik, és olyanok is, akiknek folyamatos jelenléte a kortárs világirodalommal való naprakész kapcsolatot jelzi. Füzi Lászlóval a Forrás kecskeméti szerkesztőségében a mai magyar irodalmi folyóiratokról, a szerkesztői munkáról és a 60 éves Tiszatájhoz fűződő kapcsolatokról is beszélgettünk.

– *Mióta olvas irodalmi folyóiratokat?*

– Amikor 1973-ban végeztem a soproni Széchenyi István Gimnáziumban, még szinte természetesnek számított, hogy a középiskolás diákok olvastak folyóiratokat. Székér Endre példája is bizonyítja: a hatvanas években a diákjai kezdeményezték, hogy a Katona gimnázium színjátszó együttese adja elő az Új Írásban megjelent Pilinszky-oratóriumot. Sopronban Szalay Dénes volt a magyartanárom, ő a teljes magyar irodalmi folyóirat-paletta átlátta. Nemcsak a hazait, hanem az erdélyit és a vajdaságit is. Óráról órára beszámolt arról, hogy mit olvasott. Mivel irodalmi érdeklődés volt bennem, így 1971–72-ben már az Új Írást, a Tiszatájat, a Jelenkort, a Forrást, a Valóságot, a Kortársat, az Igaz Szót folyamatosan olvastam. A folyóiratok világa természetes közeg lett számomra. Miután magyar–történelem szakot a szegedi egyetemen hirdettek, érettségi után oda felvételiztem. Amikor egyetemista lettem, jelentkeztem Ilia Mihály határon túli magyar irodalom „speckol”-jára. Kapcsolatba kerültem Ilia tanár úrral és a Tiszatájjal. A történet azzal folytatódott, hogy két hét múlva Ilia tanár úr szólt: vannak duplumai, menjünk ki hozzá könyveket választani. Kós Károly- és Szilágyi Domokos-kötetet választhattunk. Beke György volt az első erdélyi író, akivel a Tiszatáj szerkesztőségében nála találkoztam. Ilia tanár úr már nem volt a Tiszatájnál, amikor Szegedre jött Balogh Edgár, aki azután a lakásán meglátogatta. Én kísértem ki hozzájuk Bálint Sándort – még a harmincas évekből is-

merték egymást Balogh Edgárral. A Tiszatáj akkor kért először írást tőlem, amikor 1982-ben a Forráshoz kerültem. Azóta is folyamatos kapcsolatban vagyok Szegeddel: Ilia tanár úrral, az egyetemmel, Olasz Sándorral, Fried tanár úrral, sokakkal – nem is folytatom tovább a felsorolást, nehogy kihagyjak valakit.

– Diploma után három évet töltött Egerben középiskolai tanárként, hogyan került a katedráról a Forráshoz?

– Úgy éreztem, a folyóirat magához rántja az embert. Harcias időszak volt az, politika, társadalomban zajló viták, a Forrás a szociográfiáival. Kecskeméten azelőtt mindössze egyszer jártam, egyetemi csoporttársam, Kozmács István hívott meg, hogy tartsak előadást Németh Lászlóról. A diákokon kívül két felnőtt jött el meghallgatni, hogy mit mondok: Pintér Lajos, a Forrás szerkesztője és Lezsák Sándor Lakitelekről. 1981-ben már jelen voltam kritikával, kisebb dolgozatokkal a Forrásban, sőt Cs. Varga Istvánnal egy alap-témát vettünk elő, ami számomra a mai napig fontos: a Németh László és József Attila közti vitát, egymáshoz való viszonyukat és a gondolkodásuk egymáshoz való viszonyát. 1982 szeptemberében még Egerben írtam meg Pintér Lajos kérésére a Németh László Tanú-járól szóló dolgozatomat. Ez azért is emlékezetes számomra, mert akkor küldte el egy csomagban a folyóirat-sorozatot Ilia tanár úr, akinek csak annyit írtam, hogy erre a munkára kértek, de Egerben nincs meg a folyóirat. Érdekes volt, hogy amikor a Forráshoz kerültem, tördelőszerkesztőként a saját írásomat kellett elsőként betördelnem.

– Mennyire volt más az akkori Forrás? Mennyit változott a folyóirat negyedszázad alatt?

– Akkor gyakorlatilag a folyóiratokból lehetett tájékozódni a magyar társadalomról. Csoóri Sándor nevezetes mondatát – a szociográfia nem más, mint a hiányzó magyar újságírás – igaznak tartottam. Ha a magyar szociográfia nagy pillanatait nézzük, akkor azt láthatjuk, hogy mindig reformperiódusban született meg, azaz még csak azt sem lehet mondani, hogy ellenzéki műfaj lett volna. Akkor született jó szociográfia, amikor az ország vezetésében is érdeklődés volt a társadalmi bajok iránt. Az már más kérdés, hogy a szociográfia mindig tovább ment, mint amit a vezetés akart. A társadalom és az irodalom mindig túlfutott a politikán, mert az egyik valódi reformokat akart, valódi eredményeket, a másik pedig nem. A hetvenes–nyolcvanas évek fordulóján, amikor végeztem, az volt a kérdés: lehet-e jobb országot csinálni, mint amiben éltünk. Hallatlan nagy társadalmi feszültségek voltak. Ma is úgy látom, a magyar társadalom a hetvenes évek végére teljesen megérett az átalakulásra. Mindenki tudta, hogy nem lehet úgy élni tovább, ahogyan addig. A nyolcvanas évek megkésés volt, tíz év üresen telt el. A folyóiratok nagyon sokat tettek azért, hogy a társadalomról való radikálisabb gondolkodás a felszínre kerüljön és ott is maradjon. Említhetném a Mozgó Világ-ügyet, az 1986-os Tiszatáj-botrányt. A Szárszó-számmal, a népfőiskolákról szóló számmal közel volt a Forrás is ahhoz, hogy megtörténjen a szerkesztőség felszámolása, ennél kisebb „botrányok” sűrűbben akadtak. Hatvani Dániel sorozatban kapta az utolsó pártfigyelmeztetéseket, Zám Tibornak, Buda Ferencnek számos ütközése volt a helyi politikai vezetéssel. Az irodalom ott és akkor – és: itt és ekkor – közvetlenül politizáló, társadalommegismerő, tudatformáló szerepet töltött be, szükség-szerű volt, hogy eljusson abba az állapotba, hogy képviselői akár a politikában is részt vegyenek. Azóta gyökeres változások történtek. Az irodalom megmaradt irodalomnak, ér-

tétkörzőnek. Az 1989-es váltás után a politikum mintha kilépett volna az irodalomból, másrészt a demokrácia fokmérőjeként tűnt fel az, hogy minden, ami megíródott, az irodalmi lapokban megjelenjen. Mostanra ez a kérdésfeltevés már a múlté, úgy gondolom, kialakultak a jó lapok és a rossz lapok, van jó irodalom és rossz irodalom.

– *Sokszor felvetett kérdés: egyáltalán kell-e az államnak ennyi lapot támogatnia. Mit gondol erről?*

– Úgy látom, hogy mára kialakultak azok a standard lapok, műhelyek, amelyek bizonyították: érdemesek a támogatásra. Én jó szemmel nézem az új lapokat is, de az a régi típusú szerkesztőségi munka, műhelymunka – ami abból áll, hogy levelet írunk, elolvassuk és megköszönjük a kéziratot, korrektúra van, témákat vetünk fel, tematikus számokat tervezünk, szóval nem egyszerűen postafiókként működünk, hanem oda és vissza kapcsolatban vagyunk az írókkal –, szerzőként azt látom, hogy ez egyre kevesebb lapra jellemző. A félreértések elkerülése miatt el kell mondanom, hogy ezek között a lapok között vannak új és régi lapok is. Azt gondolom, mostantól még inkább a minőségi kiválasztódás következik.

– *Akadnak olyan vélemények is, hogy a Nemzeti Kulturális Alapnak ki kellene választania a tíz legjobb irodalmi folyóiratot, és csak azt kellene támogatnia.*

– Igen, de akkor hol a megújulás? Arról is szó volt, hogy tizenkét folyóirat nemzeti intézményként működjön. Az eleve elrendeltség minden rendszerben megmerevedést hozna létre. A lapoknak ma évente kell pályázniuk, ebből következően minden évben a bizonytalansággal kell szembenézniük, de a központiként kezelt tíz–tizenkét lapban sem tudok hinni, hova lenne akkor a természetes különbözőség, a táji-történeti kötődés, ami a magyar irodalmi folyóirat-kultúra sajátos színezetét adja? Az irodalmi folyóiratok szerepe a közvetlen politizálásból átalakult, megváltozott, értékörzéssé, hagyományos irodalmi, emberi értékek őrzésévé, és az irodalmi kultúra működtetésévé. Ebben benne van a szakmaiság is. A színháznak is vannak szakmai alaptörvényei: rossz darabot nem játszanak, ha a színész kimegy a színpadra, tudja, hogyan kell kimennie – másképpen, mint egy nem színésznek. Ugyanígy az irodalmi folyóiratoknál is alapvető dolog a szakmai minőség kérdése.

– *Takáts József írta a hazai irodalmi folyóiratokról szóló, nagy visszhangot keltett 2004-es tanulmányában: ma tulajdonképpen két kortárs irodalmi kánon létezik párhuzamosan egymás mellett. Szerinte például a Hitel és a Jelenkor olvasói a másik lap szerzőivel nem találkozhatnak saját folyóiratukban. A Forrás a jó példa: köztes-integráló pozíciót foglalt el.*

– Nem szeretem a kanonizálást, mert merevvé teszi azt, aminek organikusnak, mozgékonynak kellene lennie. A kánon mindig egy múltra utal, az írás és a szerkesztés mindig a jövőre. Ha egy lapszám vagy egy könyv megjelenik, abban a pillanatban túl kell lépnie a kánonon, ezért azt gondolom, akik kánonban gondolkodnak, mereven gondolkodnak. Persze tudom, hogy a könyvkiadók, a lapok számára és az olvasók tájékozódásához is szükség van bizonyos támpontokra, de az irodalomnak, a művészetnek folyton meg kell újulnia. Ebből következően azt sem tudom elfogadni, hogy aki hagyományosabb társadalomszemlélettel bír, az kevésbé modern mű megteremtésére képes, vagy aki modern művet ír, az nem viszonyul a társadalmi kérdésekhez. Számomra ezek álkérdések. Esterházy

Péter publicisztikája közismert. Buda Ferenc költészetén lehet érezni a megformáltságot, a csiszoltságot, a művességet. A kanonizáció választóvonalai számomra nem léteznek. Folyamatosan olvasok, és azt érzem, a kanonizált művek átlépnek az álkérdéseken. Ez a legnehezebb: folyamatosan olvasni úgy, hogy közben mindent folyamatosan újra kellene olvasni. Most épp Babitscal kapcsolatban éreztem ezt. A Forrásnál evidensen nem foglaltunk állást a kanonizáció kérdésében, mindig az adott művet, kéziratot néztük, és nem azt, hogy milyen vonulathoz illeszkedik. Én kifejezetten szeretem a renitenskedést az irodalomban. El tudom fogadni, hogy valaki hosszú kéziratot ad, sőt olyanok is akadtak, akikkel előre megállapodtam egy-egy sorozatról. Például Sándor Ivánnal. Vagy hogy legfrissebb fájdalmamat említsem: meghalt Ryszard Kapuscinski, akinek kilenc könyvét közöltük folytatásokban. Más lapok hasonló sorozatokba, főként előre nem láthatókkba, nem nagyon mentek bele. Gion Nándortól úgy közöltünk két regényt is, hogy csak az első fejezet volt kész, és hónapról hónapra megírta a folytatást. Ebbe azért mentem bele, mert tudtam, Gion akkor fogja valóban megírni, ha határidőket kell betartania. Egy irodalmi folyóiratnak a legkülönbözőbb eszközökkel kell segítenie az irodalmat. Ha elolvasok egy verset, csak az érdekel, hogy tetszik-e vagy sem. Nem érdekel, hogy a szerzője az adott kánonban hol foglal helyet.

– Egy vidéken szerkesztett lapnak az adott város, régió alkotógárdáját is fel kell vállalnia, azonban komoly feszültség támadhat, ha a minőséget tekinti az egyetlen fontos szempontnak. A Forrásnál hogyan sikerül ezeket a konfliktusokat kezelni?

– Főleg 1989 táján voltak a Forrásnál ekörül viták. Két alapelv érvényes a szerkesztőségünkben ennek kapcsán: ami a humán kultúrán belül országos nyilvánosságra érdemes, azt képviselniük kell, meg kell mutatnunk. Szerencsére nem pusztán a folyóiratunk az egyedüli fórum, hiszen számos egyéb kiadvány, évkönyv, tudományos munka jelenik meg megyében. Ugyanakkor az is nyilvánvaló, hogy a hely szelleme létezik, s ezzel törődni kell, a hagyományokhoz viszonyulnunk kell, s ápolnunk is kell őket. Úgy látom, ezt a folyóiratok többsége kiválóan végzi. Számunkra ilyen hagyomány például Katona József vagy éppen Petőfi Sándor, de mondhatnám Kodályt, sőt Bartókot is, aki Kecskeméten adta elő először az Allegro barbarót. Németh Lászlót is említhetném, hiszen a Tanú itt jelent meg. Aztán Tóth Lászlót, s így tovább, akár egészen a ma élőkig. A Forrásban annak idején szociológiai leletként vizsgálta az egyik írás a Petőfi kiskőrösi szülőházának emlékkönyvébe írt bejegyzéseket. Ilyen módon a táj szellemi múltját fel lehet térképezni. Ugyanígy foglalkozunk a jelenleg itt élők művészetével, például Buda Ferenc költészetével. Szakirodalom teremődik azáltal, hogy tanulmányok íródnak róla. Ha Pintér Lajos és Dobozi Eszter munkásságáról áttekintő tanulmány születik, ezzel máris a hely szellemével is törődünk, próbálunk kapcsolatot teremteni a múlt és a jelen között. Tóth Menyhértől emlékszámot készítettünk születésének 100. évfordulóján. Őt a Forrás már szinte a lap indulásakor felfedezte magának. Húsz-huszonöt éven át teremődik meg az arculata egy folyóiratnak. Ilyen módon a Forrást Bács-Kiskun megyeinek tekintem, és ezt a legtermészetesebben vállalom. A régebbi szociográfia, különösen Zám Tibor szinte teljes munkássága az itt élő emberek gondjával foglalkozott. Buda Ferenc költészete is szociografikus. A Forrásra abszolút módon illik a Bács-Kiskun megyeiség – úgy, hogy közben nem hinném, hogy provinciális lenne. Magunk között úgy mondjuk: lokális, de nem provinciális.

– Kevés magyar folyóiratnak van olyan állandó, világszerte jegyzett külföldi szerzője, mint a Forrásnak Ryszard Kapuscinski volt. A világirodalom jobbára csak tematikus számokban van jelen. Mit gondol erről?

– Bonyolult jelenségsor következményének tartom, hogy a mai magyar folyóirat-kultúrából hiányzik a világirodalom. Megszűnt a világirodalom kanonizálása, vagy csak a legfelsőbb szinten nem szűnt meg. García Márquez, Updike, Kundera persze létezik. De a kanonizálásnak az az útmutató, irányító, figyelmet felhívó volta, ami egy kisebb jelenség kapcsán kevésbé elfogadható, a világirodalom kapcsán mégiscsak működött. Amikor a hatvanas évek végén a Nagyvilágot olvastam, akkor tudtam, hogy ami ott megjelenik, az az elfogadott, ha tetszik, „kanonizált” világirodalom. Ma ilyen szinten nincs elfogadott világirodalom, ezért minden lap próbálja megkeresni a maga „világirodalmi párhuzamait”. Az, hogy nálunk Ryszard Kapuscinski lett az egyik meghatározó „világirodalmi” szerző, ezer okkal magyarázható. Szerencsés emberi véletlenekkel is, azzal, hogy ő már a nyolcvanas években irodalmi estet tartott Lakiteleken, ahol én is ott voltam, és persze azzal is, hogy „a lengyeles költő”, Kovács István, aki Kapuscinskival szoros kapcsolatban állt, itt dolgozott a Forrás szerkesztőségében, valamint azzal is, hogy a Forrás szociográfiája és Kapuscinski szemlélete, ha lehet így mondani, rokon volt egymással. Mindezek együtt játszottak szerepet abban, hogy minden könyvét, ami az utóbbi tíz évben megjelent, mi azonnal közölhetjük fordításban, folytatásokban, Szenyán Erzsébet kiváló fordításaiban. Ez számomra fontos volt. Amikor a nyolcvanas években először Lakiteleken járt, és én mezei olvasóként az ifjak bátorságával megkérdeztem tőle egyik legjobb könyve, *A császár* kapcsán, hogy miért az etiópokról ír, miért nem a lengyelekről inkább, azt felelte: „Nekem minden sorom Lengyelországról szól.” Hosszan gondolkodva jöttem rá ennek a legmélyebb lényegére. Arra, hogy *A császár* nemcsak a hatalomról szól, hanem abban az afrikai környezetben, ahol az emberi viszonylatok még egyszerűbben, durvábban mutatták meg magukat, ott közelebb jutott a hatalom természetéhez, mintha ezzel a hetvenes-nyolcvanas évek kelet-európai hatalmi áttételeit elemelve próbálkozik meg. A hatalomról többet tudott elmondani, ha Hailé Szelassziéről írt, mintha Edward Gierekről vagy másokról írt volna. De amit Szelassziéről elmondott, az jellemző volt a hatvanas-nyolcvanas évek szocialista diktátoraira is. Megerősítette a kapcsolatunkat, hogy *A birodalom* című könyve kecskeméti bemutatójára eljött hozzánk, 1993 júniusában. Hallatlanul nagy estét töltöttünk együtt vidáman anekdotázva. Az egyik legszebb Forrás-est volt. Amikor Kapuscinski könyveinek fordítójával, Szenyán Erzsébettel belépett a szerkesztőségbe, azt mondta: „Jó napot kívánok, Tóth Menyhért-képeket szeretnék nézni.” Mivel a Cifrapalotában volt az estünk, ahol Tóth Menyhért-életművét is őrzik, korábban átmentünk, és megnézte a képeket. Azután az esten felállt, és azt mondta: élete nagy szerencséjének tartja, hogy abban a galériában beszélhet, ahol Tóth Menyhért festményeit őrzik. Amikor *A birodalom*hoz anyagot gyűjtve három évig Szibériát járta, a szibériai hómezőkről mindig a Tóth Menyhért festette „fehérek” jutottak az eszébe – mondta. Ez számomra abszolút megmutatta, hogy létezik egyfajta közös látásmód. A Tóth Menyhért-féle festészet és a Kapuscinski-féle irodalom közel áll egymáshoz, mint ahogyan a Gion Nándor és a García Márquez által teremtetett irodalom is közel áll egymáshoz, és valamilyen módon figyelniük kell erre. Amikor Kapuscinski az ugyancsak folytatásokban közölt *Lapidáriumban* a 20. század jellegzetes vonásait kereste, akkor két éven keresztül Sándor Iván sorozata jelent

meg vele együtt a magyar társadalmi átalakulásról – valahol párhuzamos jelenségek voltak azok, amelyekről a lengyel és a magyar szerzőnk írt.

– *Januárban a kortárs dán irodalmat bemutató tematikus számmal jelentkezett a Forrás. Miért épp a dánok?*

– A megyeiség egyik legérdekesebb megnyilvánulásának tartom ezt, hiszen amikor Bács-Kiskun megye és a dániai Viborg megye között létrejött a kapcsolat, a két megye vezetői úgy döntöttek, hogy a Dán Kulturális Intézet Kecskeméten fog működni. Amikor arról beszélünk, hogy a megyei műhelyekkel tartjuk a kapcsolatot, akkor számunkra természetes, hogy a dánokkal is kooperálunk. A dán számunk megjelenését kétéves előkészítő munka előzte meg: a szövegek kiválogatása, fordíttatása és szerkesztése. A Dán Intézetet is megyei szellemi műhelynek tekintjük, és arra voltunk kíváncsiak, mit tudnak ők a mi világunkhoz hozzáadni. A hagyományteremtésnek ez is jó példája lehet. Tavaly nyáron kaptam meg a szövegeket, elkezdtem olvasni, és a huszonöt dán szerzőtől más élményt kaptam, mintha egy mai dán regényt olvastam volna. Ezek a versek, novellák, esszék megmutatták, amit egy regény talán nem lett volna képes: a dán irodalomban is ugyanolyan hagyományai vannak az egymásra utalásnak, a problémák cipelésének, mint a mi irodalmunkban. Egy soktényezős vonatkoztatási rendszerre nyitottam rá, olyanra, amilyen a mi irodalomunkban is jelen van. Ha mondjuk egy bolgár olvasó Buda Ferencet, Utassy Józsefet, Tandori Dezsőt és Kovács András Ferencet olvas együtt, akkor talán észreveszi, hogy közöttük nemcsak különbözőség van, hanem kapcsolatrendszerek is léteznek. Ilyen kapcsolatrendszerek mutatkoztak meg számomra a dán számban, és ezt nem tudom másnak minősíteni, mint az anyanyelvi kultúra szépségének. Mert minden kultúrának megvan az a belső, szép sajátossága, amihez csak az ismerői juthatnak igazából közel. Így, együtt olvasva ezeket a dán szerzőket, számomra ez váratlanul megjelent. Elkezdődik versben azzal, hogy mi is a dánság, előbukkan a vendégmunkások problémája, a külföldre menő dánok problémája. Innentől lett számomra igazán izgalmas ez a munka. Egyébként csináltunk más tematikus számokat is, szerintem mi jelentetjük meg a legtöbbet. Szinte minden második számunkban van egy tematikus összeállítás. A szerkesztő számára persze egy tematikus szám összeállítása nagyobb feladat. Mostanában olyan sok jó kézirat érkezik, hogy kicsit visszafogjuk a tematikus számokat, hogy az élő anyagnak, a kritikának is nagyobb teret biztosítsunk, mint eddig.

– *Sokszor írt egykori tanárához, a magyar irodalom folyóirat nélküli főszerkesztőjéhez, Ilia Mihályhoz fűződő barátságáról. Mennyiben jelent mintát, példát Ilia tanár úr szerkesztői munkássága?*

– Szerkesztőknek, ha beszélgetnek, nem mindig szerkeszteniük kell, mint ahogyan az sem jó, ha az írók egymással mindig az irodalomról beszélgetnek. A focisták sem a fociról beszélgetnek a meccs előtt. Láttam azt, hogy Ilia tanár úr hogyan szerkeszt, és ma is két-három naponta beszélgetünk telefonon, de közvetlenül arról, hogy mit és hogyan kellene csinálni, sohasem esett szó közöttünk. Annyira ismerjük egymást, hogy azt is tudom, ő ma hogyan szerkesztene. Ez a rejtett kötődések, kapcsolódások tere, összetettebb és bonyolultabb is egyszerre.

– *A Tiszatájnak és a Forrásnak feltűnően sok a közös állandó szerzője. Milyen a két folyóirat kapcsolata, tekinthetők-e akár testvér lapnak is?*

– Ma időnként felmerül az a kérdés, hogy melyik a legjobb irodalmi folyóirat Magyarországon. Ez a kérdést azért is nehéz megválaszolni, mert szerintem a legjobb lap kategóriája nem létezik. Mára olyan léptékű folyóirat-kultúra alakult ki Magyarországon, hogy ennek a fenntartását, működtetését egyetlen lap már nem tudja ellátni. Akár a kanonizált, elfogadott szerzők közlését, akár a hagyományokból, szerepvállalásokból kinövő feladatokat. Legalább nyolc-tíz lap alkotja azt a mezőnyt – plusz a határon túli lapok –, amelyek a magyar irodalmat működtetik. A Tiszatáj is egyike ezeknek a lapoknak, és úgy gondolom, a Forrás is. Nemcsak a Tiszatájval vannak közös szerzőink, hanem a Jelenkorral és az Alfölddel, vagy a Holmival is. Igazából egy mezőnyt látok. Ezzel együtt a Forrás és a Tiszatáj között kialakult valamiféle kapcsolat. A Tiszatáj nagy hatással volt az induló Forrás határon túli orientációjára. A folyóirat erdélyi, vajdasági magyar irodalommal való kapcsolata hatott mindaz, amit Ilia Mihály a Tiszatájban elkezdett. Persze ezzel a munkájával az Alföldre, sőt mindenkire hatott, s többek között ennek a munkának köszönhető, hogy ma már inkább az a kérdés, kell-e egyáltalán a határon túli jelző. Markó Béla nemrégiben arról beszélt, hogy szerinte ma már nem is kellene használni ezt a kifejezést, hiszen evidencia, hogy a magyar kultúra részei, ide tartoznak. 1989 előtt a Tiszatájnak a határon túli magyarsághoz, a Forrásnak a szociográfiához való kötődése volt kiemelkedő. Az volt a kérdés, hogy 1989 után hogyan tudnak ezek a lapok megújulni, és a megőrződésben, megújulásban a két lap azonos szerzőket is talált. Vekkerdi Lászlót, Sándor Ivánt, Kovács András Ferencet, Tandori Dezsőt, de Utassy és Buda is mindkét lapnál örömmel fogadott szerző. Abban is hasonlít a két lap, hogy azonos szegedi egyetemi világból léptek ki a szerkesztők, így a tájékozódásban is van egyfajta rokonság. A magyar irodalmi kultúra eljutott oda, hogy a legjobb lapok közt – mert nagy az irodalmi termelés – komoly kapcsolódások vannak, miközben mindegyiknek megvan a maga sajátos vonulata, arculata. A Tiszatáj is a hagyományok és az új világ között próbál kapcsolatot teremteni, valahol ezt tesszük mi is. A Forrás hagyományait is megőrizzük, közben pedig az új világ jelenségeire reflektálunk. Ezért is vannak olykor közös választásaink, közös szerzőink. Természetesen a Tiszatáj is önálló világban él, ebben benne van – ahogyan nálunk is – a Németh László-hagyomány. Szegeden roppant gazdag szellemi világ, egyetemi világ, írói világ veszi körül a Tiszatájat. Bennünket is gazdag világ vesz körül, kicsit más karakterű, de ugyancsak fontos szellemi világ, s talán személyesebb is, mint másutt.

– *Azt is Takáts József vetette fel már említett tanulmányában, hogy a Nappali Ház képzőművészeti megtervezettsége mintát adhatott volna, mégsem igazán hatott a többi folyóirat külső megjelenésére. Ön szerint anyagi vagy más okai vannak ennek?*

– Szükség lenne változásra, de ennél kicsit bonyolultabb ez a kérdés. A magyar kultúra hagyományosan irodalomközpontú, ami azt is jelenti, hogy az irodalomnak csak kivételes példák kapcsán van meg a képzőművészet felé való friss tájékozódása. A tipográfia pedig képzőművészet. Ugyanakkor törekedni kell arra is, hogy a mű, történetesen az írott mű elsőbbséget kapjon, ha annak akarunk elsőbbséget adni. Ha a képnek, akkor olyan formát kell találni, amiben a kép lehet az elsődleges. Egy szövegtől idegen képnek, grafikának a szövegbe tördelése illogikus, mert a szöveg és a kép között nincs kapcsolat, s nem is teremthet köztük kapcsolat. Egy szöveg csak olyan fotót, illusztrációt bír el, amivel kap-

csolatban van. A legtöbb lapnál ezt nem találom meg, ettől kezdve viszont üressé, öncélúvá válik a képekkel való bűvészkedés... Mindezekén túl az anyagi kérdés is meghatározó, azaz ma pénz sincs arra, hogy egy folyóirat kísérletezzon. Foglalkoztat ez a kérdés, mert érdekel a képzőművészet, de nem érzem azt a formát, ami a képzőművészettel együtt élve az irodalomnak azt az elsőbbségét meg tudja adni, ami szükséges ahhoz, hogy egy mű önmagában létezni tudjon. Ritka az olyan lap, mint az Új Symposion volt, ahol a grafikusok és az írók, költők együtt gondolkodtak, egy fészekaljából bújtak elő.

– *Nem minden folyóirat büszkélkedhet olyan mintaszerűen szerkesztett, jól működő honlappal, mint a Forrás. Miért tartja fontosnak, hogy naprakészen letölthetők legyenek a lapszámok a világhálóról, és mit gondol, az internet milyen hatással lesz az irodalmi folyóiratok működésére?*

– 1998 óta tesszük fel a lapszámokat a világhálóra, úgy, hogy az aktuális hónap már olvasható. Mások más gyakorlatot követnek. Úgy gondolom, azért kell azt tennünk, amit teszünk, mert a terjesztéssel is gondok vannak, másrészt megváltozott a szövegekhez való viszony is. Olvasni jómagam hagyományos módon újságot, folyóiratot vagy könyvet szeretek, de létezhet olyan helyzet, amikor a verset is és a tanulmányt, recenziót is információként kezelik, az internet pedig ma már a tájékozódás, az információk begyűjtésének egyik legfontosabb tere. Márpedig az információszolgáltatásnál ott kell lenni. Ha valaki kíváncsi arra, hogy kiről mi jelent meg a Forrásban, akkor ehhez az internet lehet az egyik legfontosabb eszköz. Tudomásul kell vennünk azt is, hogy magyarul nem csak a szűk Kárpát-medencében olvasnak. Amikor Kertész Ákos kisregényére az internetre való feltételt követő napon már Ausztráliából érkezett egy tényszerű kérdést érintő reakció, abszolút igazolódott, hogy ezt kell tennünk. A vajdasági, erdélyi, felvidéki magyar írók, irodalomtörténészek, kritikusok a magyarországi társaiknál jóval korábban szükségszerűen az internetről tájékoztódtak, ezt is figyelembe kellett vennünk. Találkoztam olyan vajdasági íróbarátommal, aki egy táborba halomnyi papírköteggel érkezett, és elmondta: kinyomtatta magának az internetről azokat az írásokat, amiket szeretne majd elolvasni. Mi, magyarországiak ezen a téren kicsit elkényeztetettek vagyunk, mert a legtöbb dologhoz nyomtatott formában is könnyen hozzá tudunk férni.

– *Mennyire figyelnek egymásra a folyóiratok? Kritikaként hangzott el, hogy szinte egyáltalán nem reflektálnak egymás írásaira.*

– Az irodalmi folyóiratok nagyon is figyelnek egymásra, érzik a másik lap ösztönét is, azt, hogy ki mit, miért tesz. Írásbeli reflexió azonban valóban nincs, ez valószínűleg a megkésztettség miatt van így. Egy folyóirat átfutása két-három hónap, így akár négy hónap is eltelhet, mire reagálni tudnának egy másik lapban megjelent írásra, ami akkorra már esetleg el is felejtődött vagy már könyv formájában megjelent. Miközben becsüljük egymást, mindenki a maga dolgát végzi, nem szólunk bele egymás munkájába, noha szerkesztőként esetleg folyamatosan kapcsolatban vagyunk egymással. Persze nekünk nem egymással, hanem magunkkal kell elszámolnunk.

– *Véleménye szerint milyen jövőjük lehet az irodalmi folyóiratoknak Magyarországon?*

– A szellemi élet minden területének szembe kell néznie az elbugrisodás veszélyeivel... Egymástól függetlenül Márai és Kapuscinski is használja ezt a találó kifejezést, s azt értik

rajta, hogy az emberek többsége megszűnik gondolkodó ember lenni. Az igazi kérdés tehát az, hogy a szellemi élet meddig foglalkoztatja a társadalmat. Az, hogy az emberek az őket sokszor teljesen igénybe vevő napi munkán, a megélhetés kényszerén vagy a megszerzett javak öröme és felhasználásán túl szellemi kérdésekkel meddig akarnak, tudnak még foglalkozni. A folyóirat számomra mindig a frissesség és a kíváncsiság tere. Diákként is mindig azért vettem folyóiratot, mert kíváncsi voltam. Volt egy tanárom, aki felhívta a figyelmem rá, hogy ezekben a lapokban mit lehet olvasni. Onnantól izgatott, hogy mi van egy folyóiratszámban. Könyvet is azért veszek, mert kíváncsi vagyok rá. Ha eltűnik a társadalom szellemi jelenségek iránti kíváncsisága, és csak szakemberek lesznek – mert a világ menthetetlenül a szakosodás felé halad –, akkor nagy kérdés számomra, hogy mennyire tudunk majd kilépni a szakmánkból. Meddig tudunk játszó emberek, szellemi emberek maradni, akiket egy vagy több másik szakma is érdekel. Én például olvasom A Természet Világát, és benne Staar Gyula interjút. A fizikai és a matematikai részekből sajnos semmit nem értek, de maga az ember érdekel: miért jutott valakinek eszébe, hogy ilyen vagy olyan témával foglalkozzon. Izgat például az is, milyen volt Simonyi Károly gondolkodása – ő nagy fizikus volt, és megírta a fizika kultúrtörténetét. Egy fizikus kérdésfelvetései azért izgatnak, mert a szakmán túl mindenben van valami általános is. Ameddig ezt a fajta kíváncsiságát megőrzi az ember, addig a versre, színházra, képre, zenére is fogékony lesz. A kételyek persze jogosak... Amikor utaztam, mindig egy folyóiratszámot vittem magammal, és hihetetlen dolgokkal találkoztam. Amikor elmentem Fertőszentmiklósról Szegedre felvételizni az egyetemre, egy olyan vonattal tudtam csak visszaindulni, amelyik Kiskunfélegyházán állt vagy öt órát, és hajnalban indult tovább. Szegeden vettem egy Új Írást. Egyébként Merényi László első kérdése a felvételin az volt: mondja el a legutóbbi Új Írás-szám tartalomjegyzékét. Akkor ez még kérdés volt, ma már Új Írás sincs. De az az Új Írás-szám, amit visszafele vettem, már egy új szám volt. Számos izgalmas írást találtam benne, többek között Lagzi Istvánét, aki a lengyel menekültekről publikált dokumentumokat. Később Lagzi Istvánnal is kapcsolatba kerültem, aki dolgozott Varsóban is, a Magyar Intézetben. Az általa megkérdezettek arról beszéltek, hogy a háború alatt Fertőszentmiklós mellett, a laktanyában rendezték be a menekülttábort. Mindezzel Kiskunfélegyházán szembesültem, tizennyolc évesen, először távol az otthoni világtól. Azonnal valami otthonosságtudat keletkezett bennem. Hihetetlen, hogy az ilyen kíváncsiság miképpen tud visszautalni arra, amiben élsz, és ezáltal mindig tovább tudsz lépni. Ha tetszik, a kíváncsiság praktikus módon vissza is igazolódik. Talán ebből is következik, hogy magamat leginkább szabad, azaz ezer irányba elkalandozó olvasónak tartom. Mint ahogy Vekerdi Laci bácsi könyvtárosnak tartja magát, miközben a régészettől a matematikáig minden tudományághoz ért. Most találkoztam egy tanulmányával, amelyben Kalmár Lászlóról, a szegedi matematikusról ír, akivel egy beszélgetést én is meghallgattam egyetemistaként. Ma is sok regényt és folyóiratot olvasok, ha valami ismerettel rendelkezem, körülbelül ez a tájékozódási alapja az ismereteimnek. Számomra a folyamatos olvasás a szakma, mint ahogyan Ilia tanár úr, én is az olvasmányaimból tájékozódok, és mindig el tudom magam helyezni a világban. Ha csak azokra gondolok, akik most mentek el, Határ Győző, Faludy György, Nagy Gáspár, Ryszard Kapuscinski és Beke György – számomra az ő világuk egy-egy külön, személyes könyvtár. Nemcsak a könyveiket, az egyéniségüket is ismertem.

– Szerkesztőként hogy tapasztalja, milyen hátrányt jelent a szellemi élet Budapest-centrikussága?

– Úgy gondolom, ma már a világ bármely pontja központtá avatható. Megszűnt a nagy központok létjogosultsága. Természetesen nincs teljesen így, hiszen kiállítások, színházak mégiscsak a nagy centrumokban vannak, de a korábbiakhoz nem hasonlítható szellemi erők léteznek ott, amit hagyományosan vidéknek nevezünk. Az elmúlt évtizedek természetes decentralizációja olyan hatalmas eredményeket hozott, amelyek talán már nem visszafordíthatóak. A központok mindig központosítani akarnak, de ha arra gondolok, hogy például Bács-Kiskunnak hihetetlen gazdag kulturális és színházi élete alakult ki, nagyon jó képzőművészete van, egészen kiváló zenei élete, s így tovább, s 1969 óta irodalmi folyóirata is működik, akkor mégiscsak vannak olyan eredmények, amelyek biztatóak. Én Kecskeméten sohasem éreztem azt, hogy vidéken élek, s akkor sem, ha bárhova megyek a megyében. Nyilvánvaló, hogy ebbe a személyes kapcsolatok is belejátszanak, alig van olyan művelődési ház, könyvtár a megyében, amelyben ne fordultunk volna meg. Olyan közegben élek, amely segíti, hogy szellemi munkát végezzek, ennél többet nem mondhatok. Innentől kezdve minden az emberen múlik. Néha viccesen azt szoktam mondani: sokkal könnyebb nekünk, mert a mindennapi ütközetekben nem vagyunk benne, csak levélben, e-mailben, telefonokból áttételesen értesülünk a pesti irodalmi világ „történeteiről”. Intellektuálisan egyébként ez már egy annyira összetett kor, hogy nem az számít, valaki a fővárostól milyen távolságra él és dolgozik. Kecskeméten kiváló könyvtárunk van, itt a Kodály Intézet is. Lehet, hogy az itteni élet személyessége – s csak példát említek – már olyan új érték, ami egy metropoliszban már nincs meg. Nekünk egy-egy Forrás-esten, igaz, kivételes esetekben, háromszáz fős közönségünk is van. Budapesten ezt sehol sem tudják hozni. Lehet, hogy átértékelődnek a dolgok. Baka István mondta: eljön az az idő, amikor lehet, hogy csak nagyközségben szabad élni. Buda Feri most Tiszakécskén él, és jó verseket ír, úgy gondolom, a vidékiség és a szellemi értékteremtés kérdésének a megválaszolásánál ezt az összefüggést érdemes szem előtt tartani... Azt, hogy hol érzi magát a „világ közepén”, mindenkinek magának kell megtalálnia.

Hollósi Zsolt

BALOGH TAMÁS

A szerkesztőség postájából

Veszem magamnak a bátorságot, hogy életemben először egy burkolt kritikára válaszoljak. Az idén hatvanéves *Tiszatáj* főszerkesztője írta tavaly a *Forrás* ötvenéves főszerkesztőjéről, Füzi Lászlóról a *Szeged* című lapban: „[Füzivel] E-mailezünk, s szerzőink velünk is »drótpostáznak« – a *Szeged* című lap szerkesztőjének nem kis bánatára.” Erre az akkor harmincéves szerkesztő nem válaszolt, de majd most.

A főszerkesztő úr a mellékesen megjegyzett mondatával arra célzott, hogy a szerkesztőségbe érve néha (mindig) lesve bepillantok az asztalokon lévő levelekbe, ki írt a lapnak, milyen vastag a levél, ki ír kézzel, ki írógéppel. Fontos ezt tudni, mindig jól jöhet. Hogy mire, egyszer majd talán kiderül. Az e-mailek valóban elvesznek a felfedezés örömeiből egy jókora adagot, de jut is, marad is. Tandori Dezső például még mindig „analóg” levelet küld, boríték, bélyeg, feladó, címzett, s ismerve őt, ez valószínűleg már így is marad, különösen azért, mert tudjuk róla, hogy szeret levelet írni.

Alkalmanként azonban az is előfordul, hogy a megyeháza portáján a portás megkér, ha már úgyis a szerkesztőségbe megyek, vigyek már fel ezt-azt, levelet, csomagot, *Magyar Közlönyt*. A múltkor is ez történt, egy fehér, normál méretű (kis) borítékot nyomott a kezembe, melynek címezése mindössze ebből állt: „*Tiszatáj*”. Természetesen felvittem. Beléptem a páternoszterbe, elindultam a legfelső emelet felé. Ki kellett fújni az orrom. Zsebkendőt kerestem. A levelet zsebre tettem. Kifújtam az orrom.

A levélről persze elfelejtkeztem, s bár mindvégig valami bizonytalan hiányérzet motoszkált bennem, azt hittem, csak éhes vagyok. De mivel épp ma megtaláltam ezt a levelet, kötelességemnek érzem eljuttatni a címzetthez.

Tisztelt Szerkesztőség!

Hatvan év nagy idő, én még sosem voltam hatvanéves. Gratulálok. S egyben szeretnék csatlakozni az ünneplőkhöz.

Elmesélek egy esetet. 1996 májusában történt, hogy a 4-es villamoson, Tarján felől utazott egy ember, férfi volt, fiatalember. Maga is irodalmár, akkor még költő, de már értek benne a később Pletykaanyu címen kötetbe gyűjtött novellák. Az Anna kútnál fől szállt ugyanarra a villamosra egy másik fiatalember, hosszú ballonkabát, kalap, fehér sál, jaj, nagyon író. Ez a másik elővett egy Tiszatájat, s nagyon láthatóan olvasni kezdte. Bólogatott is. Első írása jelent meg benne. Akkor ez a két fiatalember nem találkozott. Jóval utána került csak szóba ez az eset, hogy milyen maníros volt. Hja kérem, le kell vonni a következtetéseket. Mert nem arról van szó, hogy az ember nem olvashat Tiszatájat a 4-es villamoson, hanem arról, hogy ne nagyon látszódjon rajta, hogy a saját írását olvassa.

Azt azonban a Pletykaanyu későbbi írója nem tudja, hogy a másik az egyetemről ha-
zaérvén egy piros spirálfüzetet vett elő, s neveket írt egymás alá. Most az is kiderül,
hogyan listát fabrikált, akkoriban úgyis divatja volt ennek.

A lista most így néz ki: Aczél Géza, Acsai Roland, Ágh István, Ágoston Vilmos, Ah-
venjávri, Juhani, Alföldy Jenő, Almási Tibor, Annus József, Aranyi Sándor, Báger Gusztáv,
Bajnai István, Balazsek Dániel, Bálint Péter, Balog József, Balogh Piroska, Balogh
Tamás, Balogh Tibor, Bánki Éva, Bárdos László, Bedecs László, Beke Judit, Bene Zoltán,
Benyóvszky Krisztián, Bertha Zoltán, Bertók László, Bíró Zoltán, Blénesi Éva, Blok, Ale-
xander, Bocsor Péter, Bogdán László, Bónus Tibor, Bordás Sándor, Borsodi L. László,
Bozsik Péter, Buda Ferenc, Büky László, Caius Licinius Calvus, Cserjés Katalin, Cséve
Anna, Csiki László, Csoóri Sándor, Csűrös Miklós, Darvasi László, Deák Beke Éva, Do-
bai Péter, Dobos István, Dobózi Eszter, Domokos Johanna, Domokos Mátyás, Döbrentei
Kornél, Elblinger Ferenc, Elek Tibor, Emil, Niederhauser, Erdélyi Erzsébet, Faludy
György, Fekete Vince, Fenyvesi Ottó, Ferdinandy György, Fogarassy Miklós, Fried Ist-
ván, Fülöp Ilona, Fürth Eszter, Füzi László, Gajdó Ágnes, Galgóczy Árpád, Gáspár B.
Árpád, Gécz János, Gergely Ágnes, Gömöri György, Grendel Lajos, Gróf József, Győrei
Zsolt, Halász Katalin, Hargitai Péter, Hárs Ernő, Határ Győző, Háy János, Hegyi Pál,
Hollósi Zsolt, Hollósvölgyi Iván, Horgas Béla, Hrabal, Bohumil, Huba Márk, Imre
László, Imre Mihály, Inkala, Jouni, Iszlai Zoltán, Jász Attila, Jókai Anna, Juhász Ferenc,
Kabdebó Lóránt, Kabdebó Tamás, Kamocsay Ildikó, Kántor Lajos, Kántor Zsolt, Kará-
csenyi Petra, Kass János, Katajavuori, Riina, Kelemen Zoltán, Kibédi Varga Áron, Kis-
kinen, Jyrki, Király Levente, Kiss Anna, Kiss Benedek, Kiss László, Kiss Ottó, Kocur
László, Kocsis István, Kollár Árpád, Kolozsi Orsolya, Komáromi Gabriella, Kontio,
Tomí, Kontra Ferenc, Koskelainen, Jukka, Kosztolányi Dezső, Kovács András Ferenc,
B. Kovács Kázmér, Kovács Keve, Kozári Monika, Kulcsár-Szabó Ernő, Kulcsár-Szabó Zol-
tán, Lackfi János, Lapis József, Lászlóffy Aladár, Lászlóffy Csaba, Lázáry René Sándor,
Lelkes István, Lengyel András, Lengyel Balázs, Lipták György, Lovas Ildikó, Lovász
Andrea, Lövétei László, Márkus Béla, Marno János, Márton László, Marsall
László, Mészöly Miklós, Mihály Árpád, Miklya Zsolt, Milbacher Róbert, Molnár Edit,
Móser Zoltán, Mózes Huba, Müllner András, Nagy Gábor, Nagy Gáspár, Nemes Nagy
Ágnes, Németh Zoltán, Nobel Iván, Novák András, Nyári János, Ócsai Éva, Olasz Sán-
dor, Oravecz Imre, Orbán Ottó, Orcsik Roland, Orosz László, Otomkoski, Lauri, Ötvös
Péter, Palkó Gábor, Páll Szilárd, Pályi András, Panek Sándor, Papp István Géza, Papp p
Tibor, Pataki Ferenc, Pécsi Györgyi, Péter László, Péterfi Gábor, Petőcz András, Petri
Csathó Ferenc, Pintér Lajos, Plugor Magor, Plugor Sándor, Podmaniczky Szilárd, Po-
mogáts Béla, Poszler György, Pozsvai Györgyi, Pražák, Richard, Rainczák Réza, Rózsa
Dániel, Sánta Gábor, Sántha Attila, Schéner Mihály, Silay Ferenc, Simai Mihály, Si-
nervo, Helena, Soksevits Dénes, Szajbély Mihály, Szakács Eszter, Szekér Endre, Szent
Ernő, Szepes Erika, Szepesi Attila, Szigeti Lajos Sándor, Szíjártó Imre, Szirák Péter,
Szőke Katalin, Szöllősi Zoltán, Szuromi Pál, Szűcs Ferenc, Tamás Ferenc, Tandi Lajos,
Tandori Dezső, Tarján Tamás, Tatár Sándor, Térey János, Thomka Beáta, C. Toplak Já-
nos, Torma Katalin, Tornai József, Tóth Ákos, Tóth Erzsébet, Tóth Sándor, Tózsér Ár-
pád, Turczy István, Tüskés Gábor, Tüskés Tibor, Utassy József, Vadai István, Vári Attila,
Vasy Géza, Vekerdi László, Veress Miklós, Veszélka Attila, Villányi László, Vitéz György,

Vörös István, Wilkinson, John W., Zágorec Csuka Judit, Zalán Tibor, Zanin Éva, Zentai Adél.

Tíz év alatt velük egy számban jelent meg. Kétszázharmincnégy név. Azért ez nem semmi. Akár irodalomszociológiai elemzés is készülhetne belőle. Jó merítés, huszonegy „véletlenszerűen” kiválasztott szám, lehetne vizsgálni, a szerzőket csoportosítani, hányan végeztek egyetemet, hányan nem, mennyi férfi, mennyi nő, életkor szerint, irodalmi „rang” szerint, hogy mi az induló és már befutott szerzők aránya, egy „belföldi” íróra hány határon túli költő jut, egy filosz hány irodalomelmélésszel van körülvéve, stb. Lehetne játszani a számokkal, melyek nyilván sok mindent meg is mutatnának. Az első ránézésre is látszó végeredmény azonban röviden megfogalmazható: a lista vegyes, összetett, a hazai irodalmat majdnem teljes egészében leképező. A névsor az illusztrációk készítőit is feltünteti, s nem kizárt, hogy egyesek több (2-3) néven is szerepelnek benne. Sőt. Időközben két külsőváltás is történt, s a belső is változott. Többen nem publikálnak már a lapban (pl. Domokos Mátyás, Faludy György, Határ Győző, Nagy Gáspár, Orbán Ottó, Plugor Sándor, Bohumil Hrabal, és egy korábbi főszerkesztő: Annus József), mások jöttek.

Hogy ezt a tőle, a fiókjából elcsent listát most elküldtem önöknek, nem tudja. A nevét sem árulom el. Csak annyit, hogy mint jó ügynök a jelentésbe, magát is beleírta.

Üdvözzettel:

név és cím a szerkesztőségben

